

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН І БІЗНЕСУ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач випускової кафедри
_____ С. В. Сіденко
«__» _____ 2020 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА

(ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА)

ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ МАГІСТРА
ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 292 «МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ»
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЮ ПРОГРАМОЮ
«МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ»

Тема: «Сучасні антикризові стратегії розвинутих країн світу»

Виконавець: Близнюков Іван Григорович, група МЕВ-203М

(підпис виконавця)

Керівник: к.е.н., доцент кафедри міжнародних економічних
відносин і бізнесу ФМВ НАУ
Сидоренко Катерина Вікторівна

(підпис керівника)

Нормоконтролер: Набок Інна Іванівна

(підпис нормоконтролера)

Київ - 2020

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет міжнародних відносин

Кафедра міжнародних економічних відносин і бізнесу

спеціальність 292 «Міжнародні економічні відносини»

освітньо-професійна програма «Міжнародні економічні відносини»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Сіденко С.В.

«__» _____ 2019 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання дипломної роботи

Близнюкова Івана Григоровича

1. Тема роботи «Сучасні антикризові стратегії розвинутих країн світу» затверджена наказом ректора від «01» жовтня 2019 р. № 2248/ст.
2. Термін виконання роботи: з 28 листопада 2019 року по 26 січня 2020 року.
3. Вихідні дані до роботи: нормативно-правові та законодавчі акти щодо антикризового управління у світі та в Україні, агреговані дані Міністерства фінансів України, Державної фіскальної служби України, Державної служби статистики України, матеріали й аналітичні звіти міжнародних консалтингових компаній, щорічні звіти міжнародних організацій: Міжнародного валютного фонду (МВФ), Світової організації торгівлі (СОТ), Світового банку (СБ), монографічні дослідження та періодичні публікації вітчизняних і зарубіжних учених-економістів, відкриті інформаційні інтернет-ресурси.
4. Зміст пояснювальної записки: теоретичні основи дослідження антикризових стратегій національних економік, аналіз особливостей формування та реалізації антикризових стратегій розвинених країн світу, проблеми та пріоритетні напрями стратегічного антикризового управління розвинених країн на сучасному етапі розвитку світового господарства.
5. Перелік обов'язкового ілюстративного матеріалу: у роботі розміщено 6 таблиць, 23 рисунки.
6. Презентація основних результатів дипломної роботи в електронному вигляді. Розроблена презентація в Microsoft Office Power Point, складає 25 слайдів.

6. Календарний план-графік

№ пор.	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1.	Вивчити літературні джерела з предмету дослідження та написати заяву про затвердження теми дипломної роботи	16.09.2019	Виконано
2.	Затвердити план дослідження та отримати завдання до виконання дипломної роботи	28.10.2019	Виконано
3.	Розкрити теоретичні основи дослідження антикризових стратегій національних економік	29.10.2019-10.11.2019	Виконано
4.	Проаналізувати особливості формування та реалізації антикризових стратегій розвинених країн світу	11.11.2019-01.12.2019	Виконано
5.	Визначити та обґрунтувати проблеми й пріоритетні напрями стратегічного антикризового управління розвинених країн на сучасному етапі розвитку світового господарства	02.12.2019-22.12.2019	Виконано
6.	Написати реферат, вступ, висновки та оформити список використаних джерел і додатки	13.01.2020-19.01.2020	Виконано
7.	Оформити дипломну роботу	20.01.2020-24.01.2020	Виконано
8.	Передати дипломну роботу рецензенту для рецензування	24.01.2020	Виконано
9.	Попередній захист дипломної роботи	27.01.2020	Виконано
10.	Передати дипломну роботу науковому керівникові для написання відгуку	27.01.2020	Виконано

8. Дата видачі завдання: «28» жовтня 2019 р.

Керівник дипломної роботи

_____ (підпис керівника)

Сидоренко К.В.

(П.І.Б)

Завдання прийняв до виконання

_____ (підпис випускника)

Близнюков І.Г.

(П.І.Б)

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до дипломної роботи «Сучасні антикризові стратегії розвинутих країн світу»: 98 с., 23 рис., 6 табл., 111 літературних джерела.

Перелік ключових слів (словосполучень): КРИЗА, СВІТОВІ ЕКОНОМІЧНІ КРИЗИ, ЦИКЛІЧНИЙ РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ, АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ, АНТИКРИЗОВІ ЗАХОДИ, АНТИКРИЗОВІ СТРАТЕГІЇ, СТАБІЛІЗАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ.

Об'єкт дослідження: процес розроблення та реалізації антикризових стратегій в провідних країнах світу.

Предмет дослідження: механізм подолання кризових явищ в розвинутих країнах світу та в Україні.

Мета дипломної роботи: дослідити специфіку останніх світових криз, проаналізувати сучасні антикризові стратегії розвинених країн світу, запропонувати інструменти та механізми подолання кризових явищ в економіці України.

Методи дослідження: історико-логічний, абстрагування, індукції й дедукції, кількісних і якісних порівнянь, системного аналізу, структурного аналізу, метод розробки сценаріїв розвитку подій, метод прогнозування та узагальнення.

Отримані результати та їх новизна: набули подальшого розвитку основні напрями та інструменти антикризового стратегічного управління країн.

Значущість виконаної роботи та висновки: зниження впливу кризових явищ на соціально-економічний розвиток національних економік.

Рекомендації щодо використання результатів: матеріали дипломної роботи рекомендується використовувати при розробленні та реалізації антикризових стратегій країн, в тому числі і для України.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ АНТИКРИЗОВИХ СТРАТЕГІЙ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК	10
1.1. Специфіка світових економічних криз	10
1.2. Фактори, які впливають на виникнення кризових ситуацій в світі	23
1.3. Типізація антикризових стратегій країн	31
РОЗДІЛ 2	
АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ АНТИКРИЗОВИХ СТРАТЕГІЙ РОЗВИНЕНИХ КРАЇН СВІТУ	41
2.1. Сучасні методи та інструменти стратегічного антикризового регулювання ...	41
2.2. Антикризові стратегії та програми антикризового управління країн ЄС	50
2.3. Особливості антикризового управління США	59
РОЗДІЛ 3	
ПРОБЛЕМИ ТА ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ СТРАТЕГІЧНОГО АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИНЕНИХ КРАЇН НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА	72
3.1. Проблеми удосконалення державних антикризових заходів	72
3.2. Пріоритетні напрями реалізації антикризових стратегій розвинених країн	78
3.3. Імплементация світового досвіду впровадження антикризових заходів в Україні	92
ВИСНОВКИ	109
СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	112

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Незважаючи на створення світовою спільнотою механізмів щодо запобігання економічних криз (зміцнення державного регулювання господарських процесів, створення міжнародних фінансових організацій, проведення моніторингу та ін.), як показує історія світових економічних катаклізмів, ні точно передбачити, ні тим більше уникнути їх неможливо. Актуальність проблеми обумовлена тим, що надзвичайно складно знайти оптимальні способи мінімізувати вплив кризи на економіку і загальну ситуацію в країні. Світові фінансово-економічні кризи чинять вагомий вплив майже на всі сфери та галузі економіки, їх масштаби та руйнівні наслідки є значними як для економічного, так і для політичного та соціального життя країн. Кризи мають властивість порушувати всі міжнародні економічні зв'язки, призводячи до масового скорочення промислового виробництва і невиробничих галузей економік держав.

Порушення у функціонуванні економічного механізму країни, які зазвичай є наслідками різного роду внутрішніх або зовнішніх чинників, здатні викликати низку негативних процесів, що впливають як і на економіку країн, що розвиваються, так і на економіку розвинених країн світу. Дана ситуація виникає через ряд факторів, до яких належать нехтування економічними законами розвитку суспільства та недосконалість самого механізму регулювання господарського комплексу. Загалом це призводить до порушення рівноваги між попитом та пропозицією, збоїв у системі ціноутворення і, як наслідок, зростання рівня інфляції та безробіття.

Процес глобалізації чинить значний вплив на економічні процеси у різних країнах, зумовлюючи певний ступінь спроможності країн сприйняти ці глобальні перетворення, здатність адаптуватись до них чи опиратись змінам. У випадку, якщо країна має стабільний економічний механізм, резервний фонд накопичень, програми дій у різноманітних ситуаціях, то такого типу країна доволі оперативно зможе пристосуватися до змін і відновити стан економіки за досить нетривалий період.

Слід звернути увагу, що глобалізаційні перетворення мають і позитивний вплив: економіка країни стає сильнішою, більш продуманою та підготовленою до будь-яких змін. У випадку, коли економіка країни є недостатньо стійкою, тобто немає стабільності валюти, використовуються застарілі методи управління на державному рівні, то такі країни попадають у зону ризику, де процес глобалізації може мати руйнівний вплив на інфраструктуру та господарські зв'язки.

Дослідження кризових явищ та різноманітних антикризових стратегій проводили такі видатні науковці як Дж. М. Кейнс, М. Кондратьєв, П. Самуельсон, М. Туган-Барановський, Р. Дж. Хоутрі, Й. Шумпетер та ін. Фундаментальні праці з виявлення природи сучасних криз та пошуку ефективного інструментарію їх запобігання в економіці розвинених країн, що не втрачають своєї актуальності, створили такі вчені, як К. Ерроу, Ф. Кідланд, Е. Прескот, Дж. Тобін, Л. Туроу, Дж. Штігліц. Серед вітчизняних авторів, які займаються дослідженням даної проблематики та зробили суттєвий внесок у вирішення окремих її аспектів, варто відмітити Е. Адельсеїтову, Г. Балабанову, С. Білу, В. Василенка, С. Гасанова, В. Гейця, В. Глуценка, А. Гончарука, В. Гриньову, Н. Грущинську, Б. Данилишина, А. Дишлеву, Л. Дмитриченко, Н. Краснікову, А. Крутіка, Д. Лук'яненка, А. Муравйова, І. Набок, В. Оглобліну, Л. Олейнікову, Г. Ортіну, Є. Перепьолкіна, З. Пічкурову, Л. Побоченко, Ю. Полунєєва, О. Полторацьку, М. Прохорову, М. Ричку, Л. Руденко-Судареву, Р. Рудницьку, А. Румянцева, С. Сіденко, Н. Стукало, А. Чернявського, Л. Федулову, В. Шарія. Однак, незважаючи на значну кількість наукових досліджень щодо сутності та інструментів антикризового управління, а також підвищення актуальності та практичної значущості цієї проблеми останнім часом, вона поки що залишається не вирішеною остаточно.

Мета дипломної роботи – дослідити специфіку останніх світових криз, проаналізувати сучасні антикризові стратегії розвинених країн світу, запропонувати інструменти та механізми подолання кризових явищ в економіці України.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати наступні **завдання**:
– дослідити сутність кризових явищ у світовій економіці, а також

специфіку світових економічних криз;

- вивчити фактори, які впливають на виникнення кризових ситуацій в світі;

- розглянути основні види антикризових стратегій країн;

- проаналізувати особливості застосування сучасних методів та інструментів стратегічного антикризового регулювання;

- охарактеризувати антикризові стратегії та програми антикризового управління країн ЄС і США;

- визначити проблеми удосконалення державних антикризових заходів;

- запропонувати пріоритетні напрями реалізації антикризових стратегій розвинених країн світу;

- розробити та обґрунтувати шляхи імплементації світового досвіду впровадження антикризових заходів в економіку України.

Об’єктом дослідження є процес розроблення та реалізації антикризових стратегій в провідних країнах світу.

Предметом дослідження є механізм подолання кризових явищ в розвинутих країнах світу та в Україні.

Методологія дослідження. У процесі виконання дослідження використовувалися як загальнонаукові, так і спеціальні методи пізнання, зокрема історичного та логічного підходу, абстрагування, індукції й дедукції, системного аналізу, порівняльного аналізу, структурного аналізу, функціонального аналізу, методи розробки сценаріїв розвитку подій для розкриття теоретичної концептуалізації кризових явищ; економіко-статистичний метод, методи аналізу і синтезу, метод розробки сценаріїв – при аналізі економічних криз, які негативно впливають на соціально-економічний розвиток; метод прогнозування та узагальнення – при визначенні шляхів подолання кризових явищ.

Теоретичну основу дослідження складають наукові положення сучасної економічної теорії, теоретичні висновки та узагальнення вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів, що міститься у монографічній, спеціальній та періодичній літературі, а також нормативно-правові документи з досліджуваного питання.

Структура дипломної роботи. Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку бібліографічних посилань використаних джерел. В роботі розміщено 6 таблиць та 23 рисунки. Список бібліографічних посилань використаних джерел включає 111 найменувань на десяти сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ АНТИКРИЗОВИХ СТРАТЕГІЙ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК

1.1. Специфіка світових економічних криз

На сьогодні у світовій економіці кризи носять всеохоплюючий характер, вони у різній мірі притаманні будь-якій системі в живій і неживій природі, в суспільстві загалом, адже без циклів немає розвитку, а без розвитку система відмирає. І той же час немає двох абсолютно ідентичних криз: кожна з них індивідуальна, неповторна, має свій набір причин і факторів, свої риси.

Можна виокремити два стани, властиві економіці будь-якої країни:

1) стан рівноваги, коли суспільне виробництво і суспільне споживання (на ринку відповідно – пропозиція і попит) в достатній мірі збалансовані. Тоді економічне зростання йде ніби по прямій траєкторії (випуск продукції збільшується пропорційно зростанню виробничих факторів);

2) стан нерівноваги (незбалансованості виробництва і споживання в суспільному масштабі). У такому випадку порушуються нормальні зв'язки і пропорції в економіці та настає її кризовий стан. Нерівновага проявляється в тому, що від стабільного стану відхиляються найважливіші параметри економіки – обсяг виробництва, рівень цін, зайнятість працездатного населення, норма прибутку, норма відсотка та ін. Коли такі положення досягають найбільших кількісних значень, то економічне зростання тимчасово різко переривається протилежним процесом – кризою.

Економічна криза – це глибоке порушення нормальної економічної діяльності, що супроводжується руйнуванням звичних економічних зв'язків, падінням ділової активності, неможливістю повернути борги та їх накопиченням. Це явище ринкової економіки, яке повторюється через певні проміжки часу і, залежно від масштабів поширення, може як впливати на окрему країну, так і мати глобальне значення.

Криза супроводжується різким спадом виробництва, банкрутством підприємств, падінням валового національного продукту, великим зростанням безробіття та часто знеціненням національної валюти [24, с.15].

Загалом ставлення до кризи як такої може різнитися (табл. 1.1):

Таблиця 1.1

Підходи до визначення поняття «криза»

Підходи	Сутність	Автори
Позитивний	Криза – важливий і невід’ємний процес розвитку, що присутній у кожному життєвому циклі	Сибіряков В.Г., Гренц Т., Яковец Ю.В., Богданов А.А.
Негативний	Криза – має суто негативний вплив на суспільство, діяльність підприємств, спричиняє руйнацію економічної системи	Хіт Р., Ланкіна В.Є., С. Фішер, К. Макконел, С. Брю

Примітка. Складено автором за даними Олефір В. К. Економічні кризи і цикли: історія і сучасність / В. К. Олефір // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 10. – С. 23-35.

Першопричиною криз є розрив між виробництвом і споживанням товарів. В умовах суспільної економії існував прямий зв’язок між виробництвом та споживанням, а тому не було передумов для назрівання економічних криз. Можливість їх існування з’явилася і розширилася в процесі розвитку товарного виробництва та обігу. Після того, як товарне виробництво стало домінуючою формою організації виробництва й стихійним регулятором ринку, різниця між виробництвом і споживанням як у часі, так і в просторі різко розширилася. В умовах стихії та анархії виробництва економічні кризи стали об’єктивною схемою [29, с.26].

Загальна тенденція до розширення виробництва пробивається через коливання економічного зростання, нерівномірність функціонування національної та світової економіки. Починаючи з 1825 року, коли спалахнула перша економічна криза, усі ринкові економіки розвивалися циклічно. Існують

роки руху суспільного виробництва, коли зростання загального обсягу виробництва відбувалося високими темпами, в інші роки – повільніше, іноді відбувається абсолютний спад виробництва. Тобто економіка постійно переживає періоди підйомів і падінь. Регулярні повтори протягом періоду часу коливання руху суспільного виробництва і означають «циклічний» характер його розвитку. Характерною особливістю циклічності є рух не по колу, а по спіралі, тому циклічність. – форма прогресивного розвитку.

Економічний цикл – це ряд коливань різних показників економічної активності, які повторюються протягом певної кількості років: темп зростання ВВП, загальний обсяг продажів, загальний рівень цін, рівень безробіття, використання потужностей, вартість інвестицій тощо. Основні дані циклічного розвитку – коливання темпів зростання ВВП. Як правило, економіка проходить 4 фази поспіль: підйом (пік), спад (криза), депресія, піднесення і стабілізація (рис. 1.1):

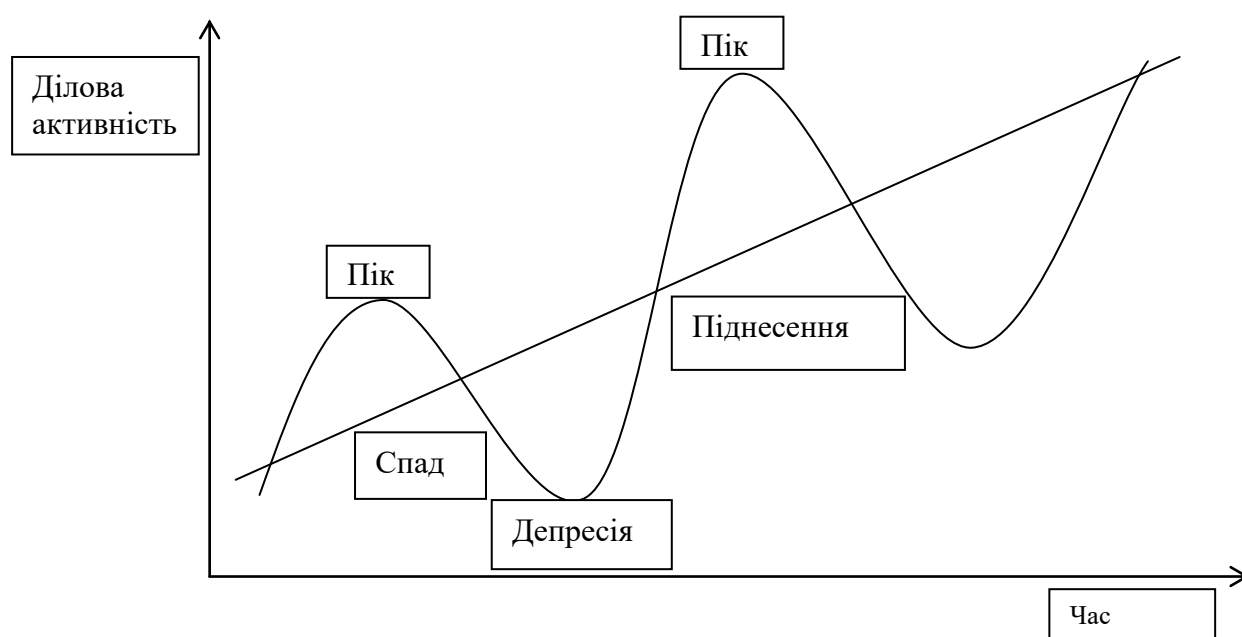


Рис. 1.1. Ключові фази циклічного розвитку економіки

Примітка. Побудовано автором за даними Бардовский В.П., Рудакова О.В., Самородова Е.М. Современная экономическая теория. 2010. – Электронный ресурс – <http://modern-econ.ru/makro/problemy/cikl/vidy.html>.

Класичний цикл власного виробництва створюється в чотири фази.

Перша фаза – криза (спад). Ділова активність існує стихійно, зменшуючись та різко збільшуючи кількість банкрутств. Необхідно зазначити, що реально розмежовано ефективність при рівних руйнівних економічних кризах на окремих підприємствах. У сфері щоденного попиту виробництво скорочується порівняно невеликими масштабами. У той же час, за умови неефективної економічної діяльності, можна спостерігати, що вони завжди залишаються необхідними для виготовлення чистого обладнання в кращі часи. Відповідно, падіння металургії та важливих галузей технічної продукції, виготовлення холодильників, автомобілів потрібно збільшити і зменшити у легкій та харчовій промисловості.

Друга фаза – депресія (застій). Вона являє собою фазу адаптації економічного життя до нового, фазу набуття нової рівноваги. Підприємці не вкладають багато коштів у бізнес, оскільки немає належного рівня цін на економічні ресурси. Ця фаза виявляється у частому коливанні процентної ставки.

Третя – відновлення. Це фаза одужання, збільшення інвестицій, зростання цін, обсягів виробництва, зайнятості, процентних ставок. Відновленням займаються компанії, які пропонують виробниче обладнання. Заохочуються успіхи інших, хто починає новий бізнес. Іншими словами, зростання доходить майже до докризового рівня в макроекономічному плані. Потім починається нова фаза.

Четверта фаза – вибухова. Це фаза прискореного економічного розвитку, що характеризується створенням нових продуктів та нових підприємств, з швидким ростом власного капіталу та процентних ставок, існуючих та зайнятих процентних ставок. У той же час напруга державних балансів підвищується, а запаси зростають. Зрозуміло, що це піднімає економіку на новий рівень у своєму прогресивному розвитку та пропонує основу для нової кризи.

Основною першопричиною виникнення нової кризи є скорочення сукупного попиту. Відповідно, як наслідок, знову починається спад виробництва, падіння зайнятості, зменшення доходів, скорочення витрат і попиту. Фактори, що є чинниками скорочення сукупного попиту, можуть бути

різними: заміна зношеного обладнання (зменшуються колишні обсяги закупівлі сировини, матеріалів, запчастин), падіння попиту на окремі види продукції, зростання податків і кредитних відсотків, порушення закону грошового обігу, війни, різні політичні події, непередбачені ситуації і т. д. Ці фактори можуть пошкодити сформовану ринкову рівновагу і дати поштовх новій економічній кризі.

Кризи бувають регулярні (циклічні), або періодичні, які повторюються з певною закономірністю, і нерегулярні.

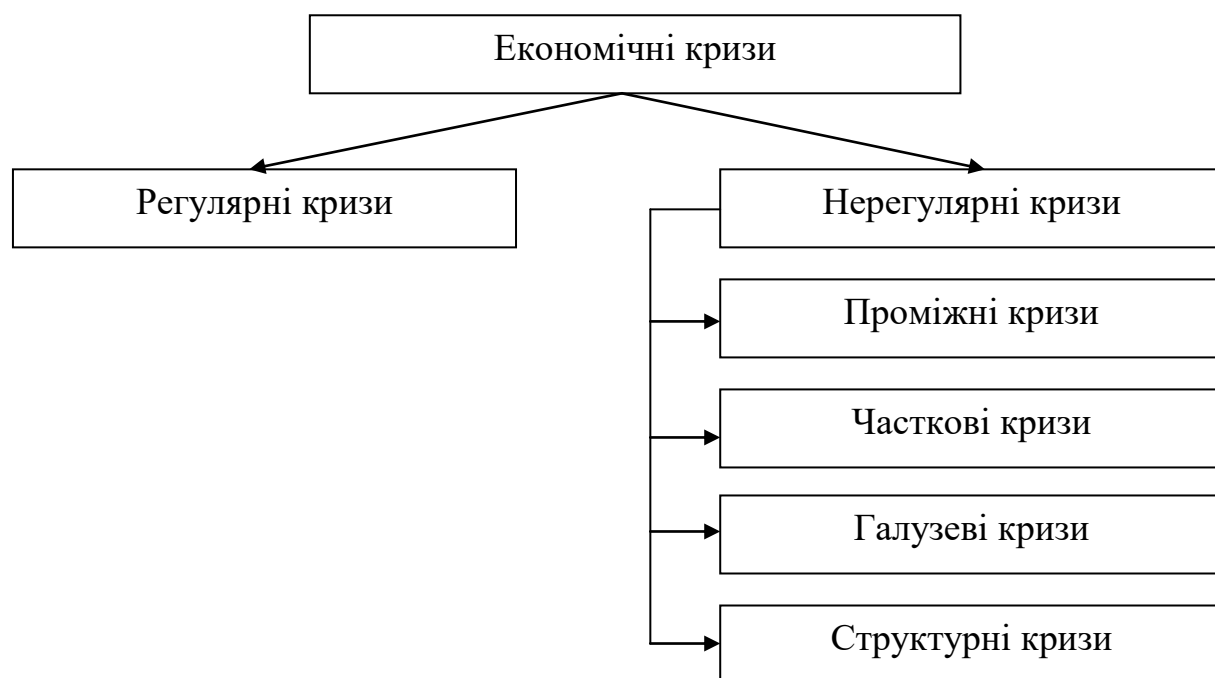


Рис. 1.2. Класифікація криз

Примітка. Побудовано автором за даними Касьянова А.О. Огляд стадій життєвого циклу кризи на підприємстві у вітчизняній та зарубіжній літературі. 2015. – [Електронний ресурс] – <https://www.sworld.com.ua/simpoz4/19.pdf>.

Регулярні кризи надвиробництва дають початок новому циклу, в ході розвитку якого економіка послідовно проходить чотири фази і готує основу для наступної кризи. Вони характерні тим, що охоплюють всі сфери економіки, досягаючи великої глибини і тривалості. До нерегулярних економічних криз відносять проміжні, часткові, галузеві і структурні. Проміжна криза не дає початку новому циклу, а перериває на деякий час фази підйому або поживлення. Вона є менш глибокою та менш тривалою порівняно з

періодичною і, як правило, носить локальний характер. Подібні кризи мали місце в капіталістичних країнах у 1924-му й 1927 рр. А в 1953-1954-му і 1960-1961 рр. такі кризи охоплювали тільки США і Канаду [25, с. 134-136].

Часткова криза відрізняється від проміжної тим, що вона охоплює не всю економіку, а якусь певну сферу суспільного відтворення. Характерним прикладом є банківська криза в Німеччині 1932 р.

Галузева криза охоплює одну з галузей народного господарства. Приводом для неї можуть послужити найрізноманітніші причини. Зокрема диспропорції розвитку галузі, структурна перебудова, перевиробництво тощо. Такі кризи бувають національними і міжнародними. Наприклад, криза світового судноплавства в 1958-1962 рр. і криза в текстильній промисловості в 1977 р.

Структурна криза є порушенням закону пропорційного розвитку суспільного виробництва. Це проявляється в серйозних диспропорціях між галузями з одного боку, і випуском найважливіших видів продукції в натуральному вираженні, необхідних для збалансованого розвитку економіки, з іншого. У 70-і рр. економіку США та країн Західної Європи паралізували енергетична, сировинна та продовольча кризи [73].

Перед настанням чергової періодичної кризи обсяги виробництва досягають найбільш високого рівня, за яким уже ховається надвиробництво і перевищення пропозиції. У зв'язку з цим виникають питання про те, чи можна передбачити економічне майбутнє, як врятувати підприємство або домогосподарство від краху, яка при цьому роль держави, з чого складається механізм державного регулювання тощо.

З позиції теорії регулювання кризи можна класифікувати наступним чином:

– криза як результат «зовнішнього» шоку – у цьому сенсі під кризою розуміється ситуація, коли продовження економічного розвитку тієї чи іншої географічної спільності виявляється заблокованим через брак ресурсів, пов'язаної з природними або економічними катастрофами;

– циклічні кризи – криза являє собою фазу усунення напруги і дисбалансу, що накопичилися за час підйому в економічних механізмах і соціальних процесах;

– структурна (велика) криза – будь-який випадок прояву суперечливого характеру довгострокового відтворення;

– криза системи регуляції – ситуація, коли механізми, пов'язані з існуючою системою регуляції, виявляються не в змозі змінити несприятливі кон'юнктурні процеси, хоча режим накопичення залишається цілком життєздатним;

– криза способу виробництва – характеризується загостренням протиріч, що розвиваються в надрах найбільш важливих інституційних форм, які визначають режим накопичення. В ході кризи виявляються нежиттєздатними найважливіші закономірності, на яких базується організація виробництва, перспективи прибуткового використання капіталу, розподіл вартості і структура суспільного попиту. Це ситуація, коли блокується вся динаміка відтворення даної конкретної економіки.

Зі специфічних рис сучасних криз можна виділити п'ять основних:

– роль глобального фінансового «навісу» стали грати дешеві доларові кредити як результат хитромудрої політики США щодо вирішення проблеми свого величезного боргу, швидко зростаючого зовнішньоторговельного дефіциту, перш за все у відносинах з Китаєм;

– могутнє зростання економік колишнього «третього світу» (Китай, Індія, Бразилія, Туреччина та ін.) зумовило зростання світових цін на енергоресурси, але загальна віра в їх неухильне зростання привела і тут до «надування бульбашки» у формі завищених цін на нафту;

– інтеграція світової фінансової системи, що відбулася в 1990-х рр. укупі з новими практиками сек'юритизації кредитів (взаємного страхування кредитів великими групами банків) дала ефект легкої та широкої роздачі кредитів, зокрема, іпотечних, що спочатку стимулювало бурхливе економічне зростання, особливо, в будівництві, а потім виявило ненадійність безлічі банків, крах фінансових корпорацій, занепад будівництва і безлічі суміжних галузей;

– встановлені раніше найтісніші міжнародні економічні зв'язки не дозволяють урядам вести жорстку протекціоністську та ізоляціоністську політику, незважаючи на повсюдні наміри до такої;

– відносно мирний характер міжнародної політики, відсутність великих агресивно налаштованих один до одного блоків (в порівнянні з 1910-ми, 1930-ми, 1950-70-ми роками) роблять у край малоймовірною велику війну як спосіб розв'язання кризи, що може зумовити її більш глибокий, більш повсюдний і більш затяжний характер, що включає локальні війни, сепаратизм і державний розпад найбільш вразливих до криз країн.

З наведеного вище матеріалу можна зробити висновок, що кризові ситуації у світі не рідкість. Вони існують з того часу, коли людство почало користуватися валютою. Найбільші з них, що завдали значних збитків, стали уроками для наступних поколінь і зробили поштовх у розвитку перших антикризових стратегій.

Тюльпаноманія (1637 р.) – це класичний приклад біржової бульбашки і наступного її краху з усіма можливими негативними наслідками. Не можна сказати, що тюльпанова криза була першою кризою в історії. Кризи були і в древніх цивілізаціях, але тюльпанова криза в Голландії була породжена спекуляцією, а не звичайним неврожаєм.

У першій половині 17 століття в Голландію з Туреччини були завезені тюльпани. Тюльпанами засаджували великі площі, їх популярність поширювалась. Відповідно збільшувались і ціни на тюльпани. За декілька цибулин певного сорту деякі жителі Голландії готові були віддати чималі статки.

Поступово все більше і більше людей стало брати участь у торгівлі тюльпанами. Спекулянти заробляли статки за пару угод. Фізично тюльпанів не вистачало і люди почали торгувати ф'ючерсами та опціонами на майбутні цибулини. Крах відбувся дуже швидко. У лютому 1637 року ціни почали різко падати і до кінця 1637 року цибулину тюльпана можна було купити за один відсоток від її попередньої ціни [33, с.18].

Наслідки були критичні – практично всі, хто брав участь у спекуляції, втратили якщо не все, то майже все. Єдиний сприятливий момент у цій історії – це те, що Голландія і на сьогодні залишається головним експортером тюльпанів.

Кредитна криза (1772 р.) – ця криза виникла в Лондоні і набула швидкого поширення по всій Європі.

В середині 1760-х років Британська імперія отримала величезні статки за свої колоніальні володіння і активну торгівлю. Такий стан речей створив оптимістичні настрої і швидко поширив тенденцію отримання кредитів в британських банках. Але справи змінилися 8 червня 1772 р., коли партнер британського банківського дому «Ніл» Олександр Фордайс, щоб уникнути погашення заборгованості, втік до Франції [27, с.202].

Новина швидко поширилася і викликала паніку в Англії. Кредитори почали створювати довгі черги перед британськими банками для отримання готівки. Далі криза швидко поширилась по всій Європі, а також в британських колоніях.

Історики стверджують, що економічні наслідки цієї кризи були одним з основних факторів, що стали поштовхом до американської революції.

Велика депресія (1929 р.) – найбільший і найтриваліший спад економіки США, який переріс у світову фінансову кризу.

Велика депресія почалася в 1929 році, час її закінчення визначається економістами по-різному. Одні дослідники вважають, що ця чорна сторінка економічної історії Північної Америки була закрита в 1939 році, на думку інших – тільки після Другої світової війни, в 1945-му.

Справжня криза вибухнула 29 жовтня 1929 року. Саме цей день був названий «чорним вівторком» і вважається офіційним початком Великої депресії. Протягом однієї торгової сесії брокери продали 16,4 млн. акцій. Капіталізація ринку впала на 10 млрд. доларів [14, с. 46]. У цінах того часу збиток склав близько однієї восьмої ВВП країни протягом дня.

Велика депресія виявилася справжньою катастрофою для американців. Вже через кілька місяців після біржового краху безробіття стала приймати

небачені раніше масштаби. У 1930 році без роботи залишилися понад 4 млн. осіб. У 1931 році ця цифра збільшилася вдвічі. У 1932 році безробітних було вже 12,5 млн. осіб, або 10% всього населення США. Максимального значення рівень безробіття досяг на початку 1933 року – майже п'ята частина жителів країни виявилася без засобів до існування. За деякими даними, більше половини американців страждали від недоїдання, до 5 млн. людей померли від голоду [14,с. 48]. Майже вся країна опинилася за межею бідності.

Обвал тривав тиждень і перекинувся на інші ринки: практично до нуля впали ціни на пшеницю, бавовну та інші товари. За три тижні загальні втрати перевищили витрати США на Першу світову війну. В цілому збиток становив уже до третини ВВП, або близько 30 млрд. доларів США [74]. Розвиток кризи можна простежити за даними, наведеними в таблиці 1.2:

Таблиця 1.2

Індекс промислового виробництва у розвинених країнах (1929 р. = 100%)

Країна	1930	1931	1932	1933	1934	1935
США	80,7	68,1	53,8	64,9	66,3	76
Великобританія	92,4	83,8	83,8	86,1	99	106,2
Франція	100,7	89,2	69,1	77,4	75,1	72
Німеччина	88,3	71,7	59,8	66,8	80	94

Примітка. Складено автором за даними Brockbank W. So we are at the table! Now what Human Resource Competence Study [Електронний ресурс] / W. Brockbank, A. Sioli, D. Ulrich. – Режим доступу: http://webuser.bus.umich.edu/Programs/hresres_NowWhat.htm.

Найсерйозніший удар був нанесений по кредитній системі. Позики, забезпечені цінними паперами та нерухомістю, відразу перетворилися на «погані» борги. Банки перестали видавати кредити, що викликало шквал банкрутств по всій країні. Почалося масове закриття самих фінансових установ, які можуть розплатитися з вкладниками.

Помилково вважати, що Велика депресія проявила себе тільки в Сполучених Штатах. Вона призвела до повномасштабної світової фінансової кризи, спаду промисловості і масового безробіття в таких країнах, як Канада,

Великобританія, Франція. Багато аналітиків небезпідставно вважають, що прихід до влади націонал-соціалістів в Німеччині і початок у майбутньому Другої світової війни багато в чому пов'язані саме з Великою депресією.

Нафтова криза 1973 року – перша, але не єдина нафтова криза в історії людства. Однак наразі вважається найбільшою енергетичною кризою в світі.

Криза, яку також називають «нафтове ембарго», почалася в жовтні 1973 року після оголошення ОАПЕК (в ОАПЕК входили арабські країни, члени ОПЕК, а також Сирія та Єгипет) про відмову продажу нафти країнам, які підтримали Ізраїль у війні з Сирією й Єгиптом. Постачання нафти в США, а також американським союзникам-європейським країнам була припинена.

Крім політичного тиску на країни, які надають допомогу Ізраїлю, ОПЕК ставила своїм завданням підвищення цін на нафту. Для забезпечення потреб своїх економік західні країни використовували дешеву нафту, що видобувається в арабських країнах, в Африці, в Латинській і Центральній Америці. Занижені ціни були однією зі складових процвітання політики неокolonіалізму. Основний експорт «чорного золота» йшов з арабських країн. Якщо в 1950 р. Близький схід і Азія постачали 37,5% всієї експортної нафти, то до 1973 р. ця частка становила майже 66% (див. Табл. 1.3). Після зниження видобутку нафти країнами-учасниками організації ціна за барель нафти піднялася в 4 рази протягом року: з 3 до 12 доларів [21, с. 59].

В результаті дій ОПЕК була прийнята декларація Ради міністрів країн Спільного ринку, яка підтримала антиізраїльську позицію арабів. Після кризи 1973 року експорт нафти в західні країни з СРСР помітно виріс.

У США і в багатьох інших країнах були створені резервні нафтові сховища, які дозволили знизити втрати від подальших нафтових криз.

Азіатська криза 1997-1998 років – фінансова криза, що викликала падіння курсів національних валют багатьох країн Південно-Східної Азії, банкрутство банків та загальну стагнацію азійської економіки в кінці 1990-х років.

В середині останнього десятиріччя ХХ століття країни регіону, включаючи Таїланд, Філіппіни, Малайзію, Індонезію, Південну Корею, переживали період бурхливого економічного зростання. Це зростання в

істотному ступені фінансувалося іноземними кредитами, його стимулювали ліберальна монетарна політика Федеральної резервної системи США і вигідні умови кредитування в місцевих валютах. У підсумку економіки азійських країн виявилися сильно перекредитовані.

Таблиця 1.3

Експорт та імпорт нафти 1960-1973 роки

Країна	1960	1965	1970	1972	1973
Експорт					
Ближній і Середній Схід	217	360	625	797	930
Центральна і Південна Америка	113	129	133	107	115
Африка	10	97	268	243	252
Південно-Східна Азія	14	18	37	52	65
Всього	360	620	1098	1248	1410
Імпорт					
Західна Європа	167	327	594	625	705
Східна Азія, Дальній Схід, Австралія, Океанія	49	110	243	275	310
США	52	63	66	111	145
Канада	18	20	29	38	45
Всього	365	636	1107	1270	1425

Примітка. Складено автором на основі даних Exports of goods and services (constant 2005 US\$ USA) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFKD>.

В кінці 1990-х рр. США вийшли з рецесії, що призвело до зростання процентних ставок по долару і підвищення інтересу до вкладень в американську валюту з боку міжнародних інвесторів, які раніше працювали на ринках Південно-Східної Азії. Крім того, інвестори почали побоюватися

перегріву економіки «азійських тигрів» і дуже високого рівня зовнішньоторговельних дефіцитів. У той же час ціни на електроніку – основну експортну продукцію цих країн – впали. Нарешті, високий рівень корупції та фінансової злочинності негативно вплинув на довіру до офіційних економічних даних, які поширювали уряди азійських країн, а також породив питання щодо ефективності видачі кредитів.

Коли проблеми в економіках країн Азії стали очевидні, великі міжнародні спекулянти почали атаку на місцеві валюти. Першою жертвою хедж-фондів став таїландський бат: керівництво країни не змогло довго стримувати масові продажі національної валюти і було змушене відв'язати її від долара і девальвувати. На цьому тлі звалився таїландський фондовий ринок, а слідом за Таїландом проблеми почали відчувати й інші країни. Відмова західних інвесторів від продовження кредитування азійських компаній викликала масові банкрутства великих корпорацій і банків, падіння виробництва та зростання рівня безробіття [75].

В результаті азійської кризи 1997-1998 років значно впали курси національних валют і фондових індексів, закрилися ринки капіталу для місцевих компаній, розорилися великі корпорації, народні хвилювання сприяли падінню урядів. Певною мірою події 1997 року Азії вплинули і на інші ринки різних країн світу.

Глобальна фінансова криза (2007-2008 рр.) – також іменована як найсерйозніша економічна катастрофа з часів Великої Депресії, фінансова криза 2008 року мала нищівний вплив на всю світову економіку. Це призвело до так званої великої рецесії, яка в свою чергу призвела до падіння цін на житло і різкого зростання рівня безробіття. Наслідки були жахливі і досі мають вплив на поточні фінансові системи.

У США понад восьми мільйонів громадян втратили свої робочі місця, приблизно 2,5 мільйони підприємств були розорені, і майже чотири мільйони будинків були позбавлені права викупу менш ніж за 2 роки. Багато зневірилися в систему через відсутність продовольчої безпеки і диференціації доходів [45].

Хоча рецесія офіційно закінчилася в 2009 році, багато хто продовжував відчувати її наслідки і після, особливо в США. Рівень безробіття досяг 10% в 2009 році і був відновлений тільки під час докризового періоду в 2016 році. Ця фінансова криза була найгіршою економічною катастрофою після краху на фондовому ринку 1929 року. Вона почалася з кризи під заставою іпотечного кредитування у 2007 році та переросла у глобальну банківську кризу з невдачею інвестиційного банку Lehman Brothers у вересні 2008 року [97].

Отже, аналізуючи вищезгадану інформацію, можна зробити висновок, що поняття «криза» знайоме людству дуже давно, воно супроводжує нас від початку встановлення фінансово-валютних зв'язків по сьогоднішній день. Існує доволі широка класифікація цього поняття, зумовлена різноманітністю причин виникнення, стадій розвитку, напрямків та галузей впливу, а також видимих наслідків. Кризи мають неоднозначний вплив на економіку і на суспільне середовище. З одного боку, вони несуть катастрофічне нищення економічних систем, а з іншого стимулюють перебудову дійсного стану речей і пошук нових дієвих економічних моделей.

Проте, незалежно від того, скільки часу минуло після останньої масштабної фінансової кризи 2008 року, люди не забули наскільки крихкою може бути міжнародна банківська система і наразі надзвичайно актуальним є питання пошуку діючих антикризових стратегій та запобігання попередньо згаданим історичним подіям.

1.2. Фактори, які впливають на виникнення кризових ситуацій в світі

В сучасних умовах розвитку світового господарства та динамізму міжнародних економічних відносин виникнення масштабних криз може бути спровоковане дією різноманітних процесів, які постійно відбуваються в економіці.

Загалом можна виокремити наступні ключові фактори, які впливають на виникнення кризових ситуацій в економіці:

1. Гіперінфляція. Гіперінфляція виникає тоді, коли уряд дозволяє наростити інфляційний тиск в економіці, надрукувавши зайві гроші, що призводить до поступового зростання цін на товари та послуги. Уряди вдаються до створення надлишкових грошей та кредитів з метою управління економічним уповільненням та фінансування його діяльності. Гіперінфляція виникає тоді, коли уряд втрачає контроль над підвищенням цін і підвищує процентні ставки як спосіб управління прискореною інфляцією.

2. Стагфляція. Стагфляція означає ситуацію, коли економіка зростає повільними темпами, одночасно відчуваючи високі темпи інфляції. Така економічна ситуація викликає дилему серед політиків, оскільки вжиті заходи щодо зменшення зростання інфляції можуть збільшити рівень безробіття до аномально високого. Стагфляції та її вплив на економіку можуть тривати кілька років чи десятиліть.

Наприклад, США зазнали стагфляції з 1960-х до 1970-х років. Протягом зазначеного періоду економічне зростання було стабільним і інфляція досягла максимуму 13% річних, тоді як рівень інфляції у Сполученому Королівстві становив 20% річних [13, с.135-139]. Після того, як стагфляція настає, її зазвичай важко керувати і уряди повинні понести величезні витрати для забезпечення балансу в економіці.

3. Аварія на фондовому ринку. Крах на фондовому ринку відбувається за втрати довіри інвесторів до ринку і супроводжується різким зниженням цін на акції, що торгуються на фондовому ринку. Коли трапляється крах на фондовому ринку, це створює ведмежий ринок (ціни знижуються на 20% або більше від максимумів, щоб досягти нових мінімумів) і стає причиною виводу капітал з бізнесу.

Збої трапляються, коли тривалий період зростання цін на акції, коефіцієнт доходу цін перевищує довгострокові середні показники, а також надмірне використання маржинальної заборгованості учасниками ринку.

Нижче наведено деякі фактори, що характеризують збої економічної системи:

1. Підвищення процентних ставок. У періоди економічного колапсу процентні ставки досягають аномально високих рівнів і це обмежує кількість грошей, доступних для інвесторів. Високі процентні ставки перешкоджають економічному зростанню, оскільки інвесторам, корпораціям та уряду вважається дорогим обслуговування існуючих боргових зобов'язань та отримання нових позик через високу вартість капіталу. Коли велика компанія заявляє про нездатність фінансувати свої боргові зобов'язання і вдається до розпорядження своїми активами для виплати кредиторам, інвестори втрачають довіру до компанії і будуть вагатися торгувати своїми грошима в періоди фінансових негараздів.

2. Криза суверенного боргу. Суверенні борги – це борги, взяті урядом для фінансування інфраструктурних проєктів, що потребують капітальних витрат. Однак, коли уряд бере занадто багато боргів і не в змозі сплачувати зобов'язання по основній і процентній ставках, коли вони виплачуються, це збільшує ризик дефолту за своїми існуючими борговими зобов'язаннями та банкрутством. Криза суверенного боргу виникає в періоди повільного економічного зростання, війн, політичної нестабільності та коли інвестори втрачають довіру до уряду.

3. Криза місцевої валюти. Криза в місцевій валюті виникає тоді, коли валюта знецінюється у вартості через втрату довіри інвесторів. Це відбувається, коли іноземні інвестори, які інвестували в країну і надавали позику державі, втрачають впевненість у здатності уряду виконувати боргові зобов'язання або генерувати узгоджені прибутки. У таких ситуаціях іноземні інвестори відкликають свої інвестиції в країні. Цей крок збільшує продаж валюти країни-позичальника на міжнародному ринку, що призводить до девальвації валюти. Натомість девальвація валюти збільшує міжнародні борги країни, що призводить до втрати купівельної спроможності країни.

4. Світова валютна криза. Криза глобальної валюти передбачає втрату вартості основної валюти, яка використовується в транскордонних торговельних операціях між особами, корпораціями та урядами. Наприклад, долар США використовується як світова резервна валюта в установах Бреттон-

Вудса, а це означає, що якщо долар США знеціниться у вартості, це може викликати глобальну економічну кризу [76].

Вчені мають різне бачення причин виникнення кризових явищ в економіці (табл. 1.4):

Таблиця 1.4

Пояснення причин виникнення криз представниками різних шкіл

Автор	Причини
Карл Маркс	Причиною кризи є накопичення протиріч капіталістичного способу виробництва, що полягає в громадському характері виробництва, характері привласнення його результатів і призводить до гострих диспропорцій у відтворенні – поляризації доходів, безробіття, зниження купівельної спроможності, скорочення попиту
Джоан Вайолет Робінсон	Недоспоживання населення, що викликає перевиробництво
Джон М. Кейнс	Падіння граничної ефективності капіталу
Фрідріх Август Хайєк Мізес	Надмірне інвестування, надлишкове фінансування корпорацій з боку держави (пільгові кредити, занадто вигідні держзамовлення, податкові пільги), що призводить до надмірно високої прибутковості і незбалансованого розширення виробництва, попит на продукцію якого в перспективі різко спадає
Й. Шумпетер	Для кожної фази відтворювального циклу характерна своя психологічна картина, що формує відповідне ставлення до інвестицій. породжена кризою паніка знижує інвестиційну активність і, навпаки, підйом стимулює гарячку в інвестиціях, що в подальшому призводить до їх надлишку і різкого скорочення попиту
У.С. Джевонс	Природні чинники, які визначають попит сільгоспвиробників, що впливає на функціонування обслуговуючих його галузей
К. Макконнелл	Несприятлива ситуація стагнації економіки виникає у тих випадках, коли валові інвестиції стають менше величини амортизації
Дж. Сорос	Недосконалість ринкової системи господарювання і нестабільність фінансових ринків: відтік капіталів з периферії в центр призводить до їх надлишку й порушення інвестиційного

Примітка. Складено автором за даними Цисарь И. Ф. Моделирование циклов и кризисов / И. Ф. Цисарь // Финансы и кредит. – 2007. – № 20. – С. 87-89.

Як бачимо, кожен з учених дотримувався своєї точки зору стосовно цього неоднозначного питання.

Для усвідомлення цілісної картини необхідно звернути увагу на кілька фундаментальних чинників, які обов'язково будуть впливати на глобальну економіку найближчим часом.

1. Зростання торгового дисбалансу між США та іншими країнами, що виражений насамперед у різкому збільшенні резервів центральних банків світу.
2. Збільшення дефіциту бюджетів і державного боргу розвинених країн світу.
3. Старіння населення США і інших провідних держав, які є головними споживачами світового виробництва.

Розглянемо докладніше перший фактор. У результаті краху Бреттон-Вудської системи світова економіка виграла від прискорення в розвитку міжнародної торгівлі, однак сьогодні очевидно, що механізми саморегуляції, що базувалися на прив'язці до золота або долара США, повністю конвертованого в золото, запобігали стійкому порушенню торгового і грошового балансу, перестали працювати.

В результаті скасування конвертованості долара США в золото, США отримали унікальну можливість оплачувати імпорт незабезпеченими доларами або борговими інструментами, оціненими в доларах. З того часу стало відзначатися зростання торгового дисбалансу між США і рештою країн, що простежується в різкому збільшенні резервів центральних банків світу, які формуються в значній мірі доларами США.

Частка американської валюти в сукупному обсязі резервів центральних банків світу за останні сім років становить в середньому 65%, а межі зміни питомої ваги знаходяться в діапазоні плюс-мінус 3% [71].

Цікаво зауважити, що за період з 1949 р по 2019 р загальні сукупні резерви іноземної валюти центральних банків збільшилися в 234 рази при зменшенні частки золота в резервах з 72 до 11% [102].

У ряді досліджень відзначається, що збільшення резервних активів в банківських системах країн – результат розвитку міжнародної торгівлі, скасування прив'язки до золота, а також емісійної політики США. Фактично, світова економіка функціонує в умовах глобальних дисбалансів.

Виокремлюють три очевидних дисбаланси в сучасній економіці [35, с. 15]:

1. Дисбаланс міжнародної торгівлі: величезний торговий дефіцит у США і Великобританії, а також профіцит у країнах Азії та експортерів нафти. Дефіцит рахунку поточних операцій США в 2000-і роки коливався в діапазоні 1-2% світового ВВП, приблизно таким був сукупний профіцит азійських країн (включаючи Китай) і країн-експортерів нафти.

2. Дисбаланс заощаджень: у США і Великобританії зберігали менше, ніж витрачали, в той час як в Росії і Китаї спостерігалася зворотна тенденція.

Для прикладу: рівень заощаджень в Китаї становив в останні роки 20-25%, в Америці і Великобританії – не вище 3%, причому в окремі роки він був і негативним.

3. Дисбаланс бюджетів: у той час як країни, що розвиваються, підтримували профіцит бюджету, США нарощували дефіцит, який нещодавно досяг 7% ВВП.

Деякі зарубіжні економісти вважають, що масивні вливання грошових коштів та державна підтримка економік в період гострої фази кризи для порятунку своїх фінансових установ принесе шкоду в довгостроковому періоді для державного бюджету. МВФ вважає, що середній борг уряду в найбагатших країнах «Великої двадцятки» досягне 100% ВВП до 2024 р.

Сьогодні проблема дефіциту бюджетів розвинених країн стає дуже актуальною, прикладом може служити боргова криза Греції в 2010 р., проте ці проблеми можна вирішити. Для цього необхідно скоротити витрати протягом декількох років.

Справитися ж з глобальними дисбалансами світової економіки за кілька років неможливо, для цього буде потрібно набагато більше часу.

Приплив капіталу з усього світу в США зробив грошові ресурси дешевими і призвів до зниження процентних ставок на ринку США з подальшими наслідками.

Світова фінансова криза показала, що фінансова система США мала багато проблем і на сьогодні потребує посилення державного регулювання та контролю. Слід звернути увагу і на величезний борг США відносно решти країн світу, що збільшує ймовірність зниження ступеня впливу США на темпи світового економічного зростання.

Важливо також враховувати, що демографічні чинники в розвинених зарубіжних країнах мають важливий вплив на циклічність розвитку світової економіки, що доцільно враховувати при прогнозуванні економічної ситуації.

При виникненні кризи в першу чергу постає питання про необхідність виявлення чинників, що дозволяють передбачати кризи, а також знайти варіанти подолання її негативних наслідків (рис. 1.3). Розвинені країни приділяють особливу увагу вивченню криз, а також розробленню та імплементації антикризових заходів.

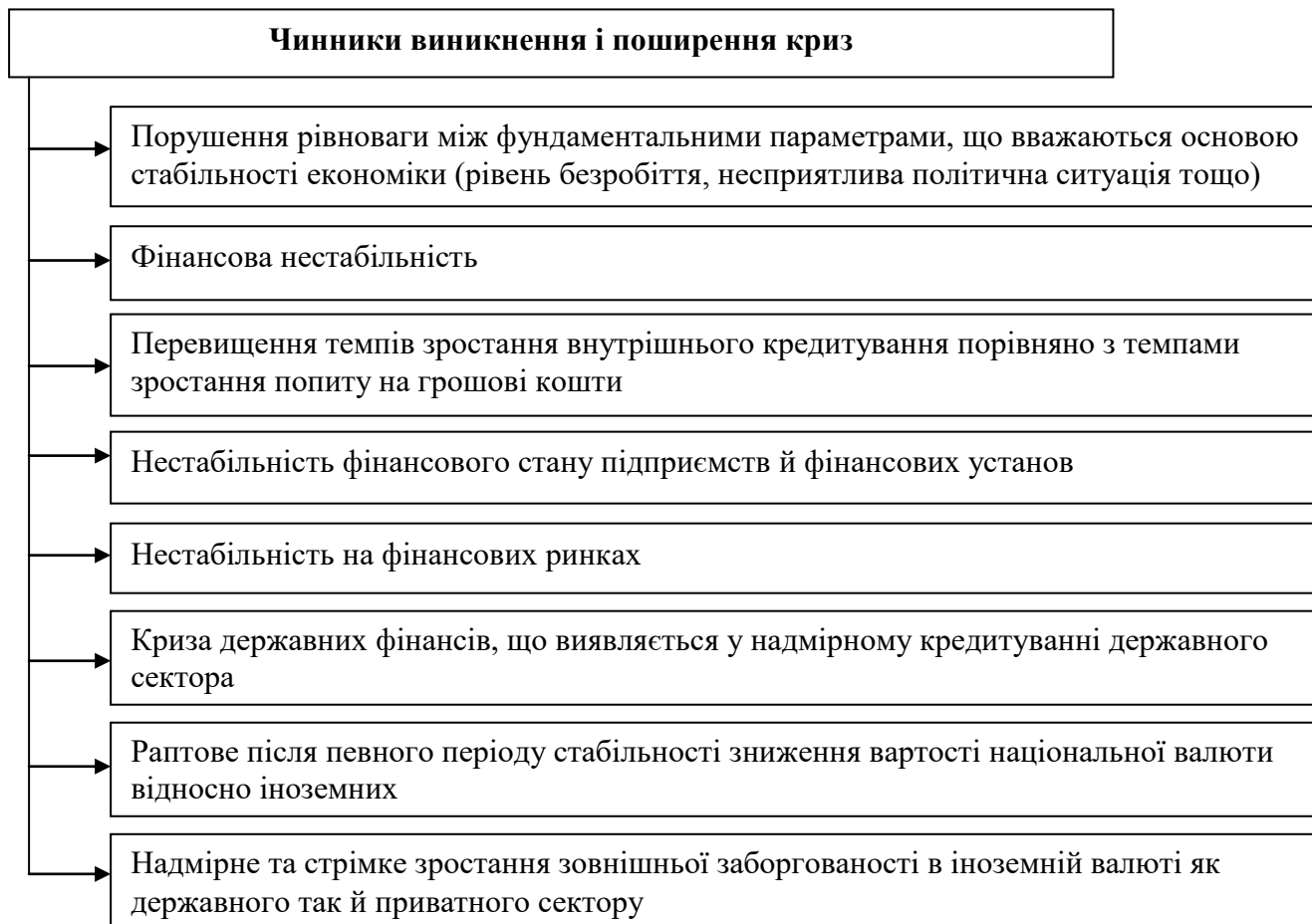


Рис. 1.3. Ключові чинники виникнення і поширення криз

Примітка. Побудовано автором за даними Сидорович А.В. Світова економічна криза і новий економічний курс// Суспільство. Держава. Політика. – 2013. – № 2. – С. 7-22.

Основною проблемою в даний час є труднощі передбачення появи криз і характеристик як довго вони можуть тривати, і який характер мати

Досить важко виявити події, які можуть спровокувати кризу. До їх числа належить взаємодія цілого ряду економічних, політичних і психологічних факторів. Будь-який із зовнішніх і внутрішніх факторів може послужити виникненню кризи. Тому можна зробити висновок, що присутня постійна загроза появи кризи, отже існує необхідність їх передбачення і прогнозування.

Самі причини кризи також можуть поділятися на зовнішні і внутрішні. Зовнішні причини виникнення криз пов'язані зі зміною макроекономічних показників, а також показників, які впливають ззовні на економіку країни. До внутрішніх причин відносять мікроекономічні показники [22, с. 115].

В даний час першочерговим економічним завданням є визначення основних ознак виникнення кризи і об'єднання їх в систему, яка дозволить достовірно оцінити ситуацію, своєчасно спрогнозувати наближення кризи, оцінити можливі негативні наслідки і розробити програму виходу з кризи. Необхідно звертати увагу, на те, що ймовірність появи кризи існує завжди, оскільки в будь-якій системі існують непередбачувані фактори, які знижують вірогідність прогнозу кризи. Важливо враховувати, що криза має двоякий вплив, він не тільки може чинити негативний вплив на розвиток економічної системи, а й бути поштовхом якісного переходу на наступний, більш високий рівень її розвитку. Варто зазначити, що кризи є невід'ємною частиною економічних систем, головне правильно вміти розпізнати їх появу, попередити та можливими засобами зменшити негативні наслідки кризових явищ.

Таким чином, загалом можна сказати, що сучасні кризові процеси світової економіки є результатом наявності фундаментальних проблем у світовій валютній системі, пов'язаних зі зниженням ефективності механізмів саморегуляції, що існували при прив'язці до золота і запобігали стійкому порушенню торгового балансу. Також виникнення глобальних дисбалансів у світовій економіці призвело до стрімкого зростання цін на активи, що в цілому стало чинити негативний вплив на економіку країн.

1.3. Типізація антикризових стратегій країн

Наслідки кризи можуть визначатися не тільки природою її виникнення, але й напрямками антикризових заходів, які вживаються для її зниження, а також можуть призвести до різких змін чи сприяти м'якому виходу. В антикризовому управлінні стратегія управління має вирішальне значення.

Антикризове управління – комплекс заходів, спрямованих на передбачення небезпеки виникнення кризи і застосування спеціальних методів щодо зниження її негативних наслідків.

У числі основних видів державного антикризового регулювання виокремлюють нормотворчу діяльність, фінансове регулювання, регулювання виробничої та соціальної сфери (рис. 1.4):



Рис. 1.4. Основні види державного антикризового регулювання

Примітка. Побудовано автором за даними Мозговий О., Стукало Н. Глобальна фінансова криза: теорія і практика подолання наслідків фінансових потрясінь [Текст] / О. Мозговий, Н. Стукало // Ринок цінних паперів України. – 2008. – № 11-12.

У сфері фінансового регулювання напрямами державного впливу виділяють [40, с. 97-99]:

- формування бюджету (структура, дефіцитність);
- емісія ДКО та інших цінних паперів;
- кредити і позики;
- курсова політика Центрального банку (курс валюти; ставка рефінансування; ліцензування комерційних банків);
- податкове регулювання (поетапне зміщення податкового навантаження з виробничих підприємств на населення);
- тарифи (транспорт, електроенергія та ін.);
- ціни на сировинні ресурси тощо.

У сфері виробництва напрямами державного впливу є:

- державне замовлення на тендерній основі;
- підряди на будівництво;
- управління акціями через інтегровані структури (холдинги, концерни, фінансово-промислові групи);
- фінансування НДДКР;
- спеціальні програми розвитку великих виробництв;
- підтримка малого і середнього бізнесу;
- реструктуризація заборгованості господарських організацій;
- підтримка експорту;
- захист імпорту.

В умовах кризи особливого значення набуває державне регулювання виробництва і реалізації (розподілу) у сфері соціальних цінностей. Наприклад, посилюється контроль за дотриманням законів і нормативних актів, що регламентують виробництво і реалізацію продуктів харчування і медикаментів та ін.

Регулювання соціальної сфери здійснюється заходами політики цін і тарифів, податків, соціальних трансфертів, екологічних правил.

Основними напрямками державного впливу на розвиток соціальної сфери є:

- сфера зайнятості;
- пенсії, допомоги, стипендії;
- охорону здоров'я;
- освіта;
- трудові відносини;
- комунальні послуги тощо.

Державне регулювання передбачає проведення економічної політики в різних напрямках [20, с. 10].

Фіскальна (бюджетно-податкова) політика являє собою регулювання за допомогою державного бюджету та оподаткування, тобто передбачається встановлення на певному рівні ступеня залежності підприємств від бюджету. Така політика проявляється в наступному:

– в період спаду виробництва – в збільшенні обсягів фінансування громадських робіт, державних програм з надання підтримки важливим для економіки підприємствам;

– в період підйому – в зменшенні податків з населення і підприємств, що веде до підвищення платоспроможного попиту населення і можливостей для інвестування у підприємств і, отже, до пожвавлення економіки загалом;

– в будь-який період – в податковому регулюванні, яке виражається в збільшенні пільг для підприємств, що функціонують у важливих для країни сферах економіки, для малих підприємств і підприємств, здійснюють реконструкцію, технічне переозброєння або розширення діючого виробництва; у встановленні мораторію на сплату обов'язкових платежів; в заморожуванні нарахування пені; в наданні розстрочення та відстрочення погашення боргу, в можливості отримання податкового кредиту [10, с. 83].

Структурна політика реалізується в процесі приватизації майна державних підприємств. У цій області намічені наступні напрями: перегляд принципів і пріоритетів в області управління і розпорядження державним майном, посилення ролі держави в процесі реформування відносин власності, посилення державного контролю в державному секторі економіки. Особливо це стосується тих підприємств, які забезпечують науково-технічну і технологічну незалежність країни як невід'ємну частину національної безпеки.

Монетарна (грошово-кредитна) політика являє собою цілеспрямоване управління держави банківським відсотком, грошовою масою і кредитами, які, в свою чергу, впливають на споживчий та інвестиційний попит. Вона виражається в наданні фінансової підтримки на безоплатній основі та на умовах пільгових кредитів життєво важливих для економіки підприємства. Ця політика проявляється також і в тому, що Центральні банки, впливаючи на комерційні банки та нормуючи їх обов'язкові резерви, тим самим стимулюють видачу кредитів.

Крім того, покупка і продаж цінних паперів держави та іноземної валюти впливають на економічне зростання і інфляцію: покупка веде до збільшення грошової маси, продаж – до її зниження.

Науково-технічна політика полягає в забезпеченні комплексного розвитку науки і техніки, що передбачає такі заходи:

- вибір пріоритетних напрямів у розвитку науки і техніки;
- державна підтримка їх розвитку шляхом фінансування;
- здійснення прогресивної амортизаційної та інвестиційної політики;
- вдосконалення системи оплати праці науковців;
- участь в міжнародній науково-технічній співпраці тощо [41, с. 25-28].

Промислова політика спрямована на перетворення галузевої структури промисловості в ході державного регулювання промисловості регіону, зокрема на реструктуризацію підприємств, створення системи стратегічного корпоративного планування і фінансового моніторингу, формування системи інформаційної підтримки промисловості. В даний час відбувається процес внутрішнього перегрупування сил, що змушує вчорашніх олігархів розвернутися в бік більш активної і фінансово відчутної підтримки національної економіки.

Амортизаційна політика – це оптимізація формування витрат по використанню основних фондів шляхом вибору найкращого варіанту обчислення амортизації.

Інвестиційна політика спрямована на регулювання темпів зростання виробництва, прискорення НТП, зміну галузевої структури економіки. Основне завдання тут вбачається у звільненні держави від функції основного інвестора і створення умов для залучення приватних інвестицій в економіку.

Прогнозування і планування займають не останнє місце в системі державного регулювання. Індикативне планування, засноване на аналізі розвитку економіки, здійснюється відповідно до наявних ресурсів.

Результатом є основні макроекономічні показники в плановому періоді:

- темпи зростання валового національного продукту і національного доходу;
- рівень інфляції;
- рівень безробіття;
- мінімальний розмір оплати праці;

- дефіцит бюджету;
- процентні ставки тощо.

Визначаються способи їх досягнення і регулювання в разі їх невиконання.

Цінова політика полягає в регулюванні цін на товари і послуги першої необхідності і на продукцію монополістів за допомогою визначення граничних або фіксованих цін, граничних коефіцієнтів зміни цін, граничних рівнів рентабельності.

Зовнішньоекономічна політика передбачає забезпечення умов для припливу іноземних інвестицій і вільного виходу вітчизняних підприємців на світовий ринок за допомогою митних тарифів, протекціонізму, прийняття відповідних законів.

Соціальна політика є одним з найважливіших напрямів державного регулювання.

Під час розроблення антикризових стратегій виділяють ключові орієнтири, які і стануть основними елементами подолання кризових явищ. Адже при ефективному досягненні усіх цих орієнтирів вихід із кризового середовища стане набагато простішим.

Цілями державного антикризового регулювання є захист бізнесу, підтримання економічної стабільності, пом'якшення протиріч, зростання якості життя населення [36, с. 53].

Серед методів державного регулювання розрізняють методи прямого і непрямого впливу. Прямий вплив реалізується адміністративно-економічними засобами, непрямий вплив – економічними.

Насамперед, для протидії кризовому стану в країні, перш за все необхідно визначити основні завдання та орієнтири підвищення розвитку соціально-економічного середовища, для того, щоб швидше простимулювати підйом занепадаючих сфер і тим самим надати можливість ефективного управління державою в період кризи. Це свого роду є оптимальні шляхи для поступового виходу країн з кризи (рис. 1.5):



Рис. 1.5. Стратегічні орієнтири в подоланні кризових явищ

Джерело: Рамазанов С. К. Технології антикризового управління: монографія / С. К. Рамазанов, О. П. Степаненко, Л. А. Тимашова. – Луганськ: Східноукр. нац. унт ім. В. Даля, 2010. – 192 с.

Сучасні антикризові стратегії обов'язково мають включати в себе першочергові цілі розвитку, такі як: забезпечення умов для підвищення темпів економічного зростання, стабілізації економіки і розвитку соціальної сфери, покращення торгівельної та валютно- фінансової систем, контроль за екологічною безпекою, скорочення міграції населення та ефективне макроекономічне регулювання на національному та регіональному рівнях.

Виділяють базові стратегії виходу з криз (рис. 1.6.) та базові стратегії запобігання кризам (див. Рис. 1.7).

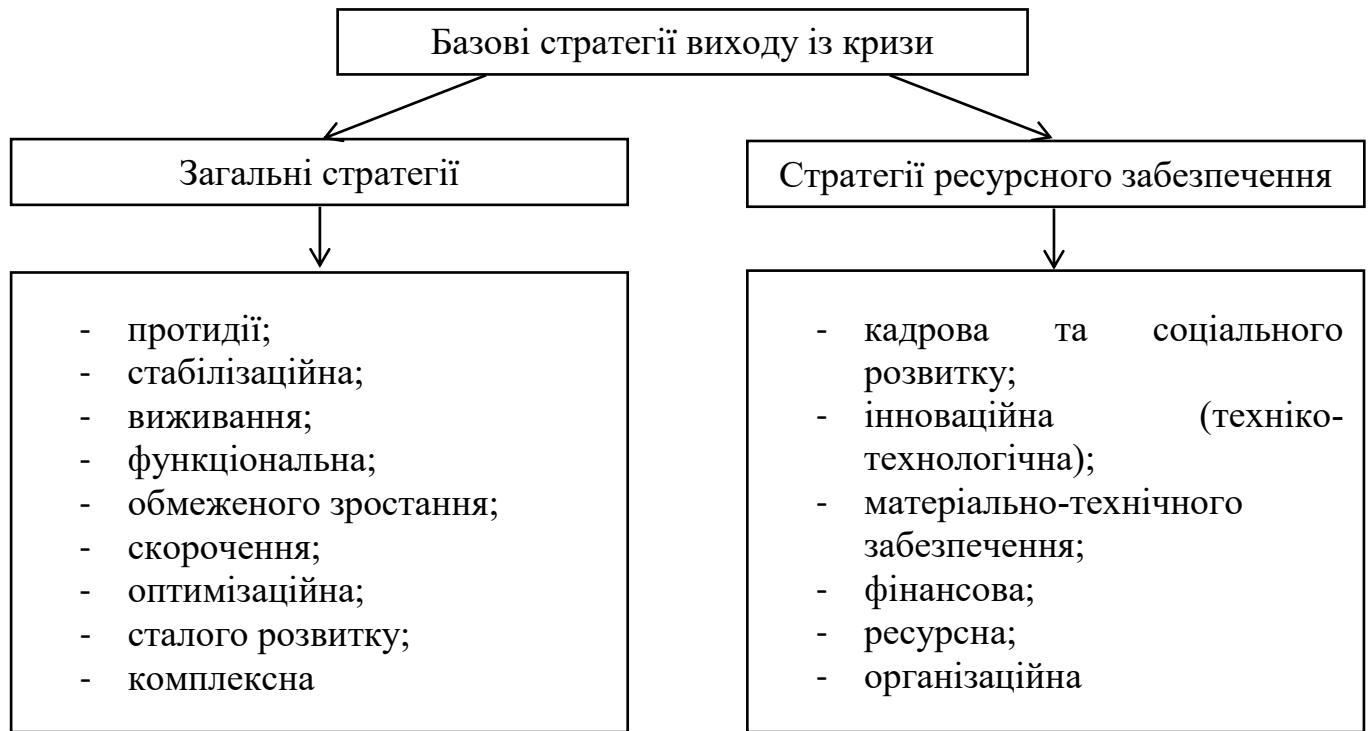


Рис. 1.6. Базові стратегії виходу із кризи

Джерело: Антонюк Н. Антикризові стратегії та інструментарій управління національною економікою в умовах децентралізації / Н. Антонюк // [Науковий вісник \[Одеського національного економічного університету\]](#). – 2018. – № 4. – С. 13-32. – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/>.

Базові стратегії виходу з кризи загалом спрямовані на розробку комплексу управлінських заходів і планів ресурсного забезпечення, які роблять можливим реалізувати дані заходи.

З іншого боку існують стратегії запобігання кризам, до них входять стратегії розвитку та стратегії дії. Перша група – це комплекс певних планів і завдань, що мають бути виконані для попередження кризових явищ і криз. Стратегії дії передбачають собою спеціальні заходи, що спрямовуються на запобігання прояву криз.

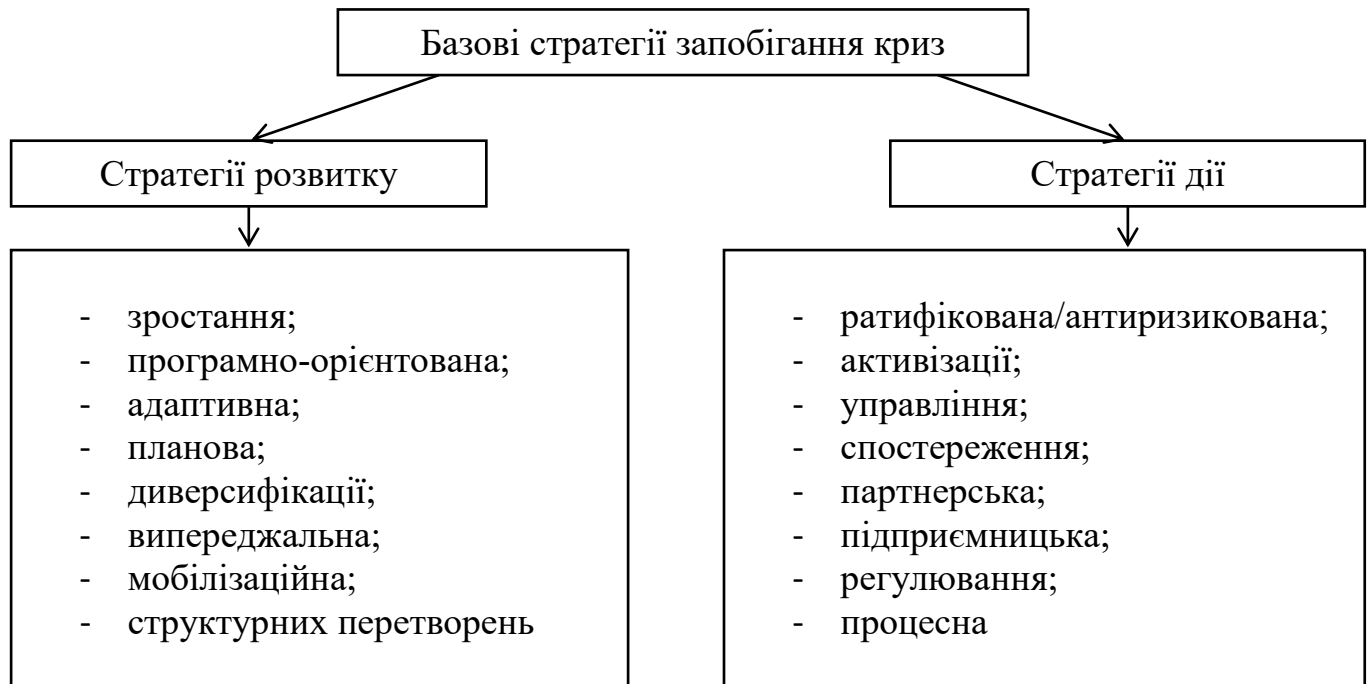


Рис. 1.7. Базові стратегії запобігання кризи

Джерело: Антонюк Н. Антикризисні стратегії та інструментарій управління національною економікою в умовах децентралізації / Н. Антонюк // [Науковий вісник \[Одеського національного економічного університету\]](http://nbuv.gov.ua/UJRN/). – 2018. – № 4. – С. 13-32. – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/>.

Таким чином, для подолання кризових явищ державам необхідним є розроблення стратегій і застосування цілого комплексу заходів у фінансово-валютній, виробничій та соціальній сферах. Але це все слід реалізовувати поступово, потрібний постійний моніторинг як внутрішніх, так і зовнішніх ринків, підтримка рівня доходів населення, недопущення росту інфляції, примусове стимулювання курсу валют. Тобто, при поступовому і постійному регулюванні заходів, спрямованих на вихід із кризи, це є можливим, хоча і у тривалому періоді.

Висновки до розділу 1

Отже, можна зробити висновки, що в контексті сучасного економічного розвитку жодна країна не залишається осторонь від економічних спадів. Дані про розвиток економічних відносин доводять, що економічний спад є невід'ємною частиною розвитку соціально-економічних систем. Обставини, що виникають в періоди економічного зростання або спади можуть виникати в

будь-яких соціально-економічних умовах незалежно від їх специфіки і типу правління.

Криза в своїй природі – порушення рівноваги, що приводить до дисбалансу в системі процесів. Це переломний момент у функціонуванні будь-якої системи, який настає через зовнішні або внутрішні чинники і вимагає якісно нового реагування. Особливістю криз є те, що вони несуть пряму загрозу існуванню економічних систем.

Економічні кризи бувають регулярні (циклічні) і нерегулярні. Регулярні, або періодичні кризи повторюються з певною закономірністю, охоплюють всі сфери економіки, досягають великої глибини і тривалості. До нерегулярних економічних криз відносяться кризи проміжні, часткові, галузеві і структурні.

Існують також різні підходи до класифікації криз різними вченими. Вони досліджували дане явище в різні епохи, тому судження суттєво різнилися. Проте це не зменшує їхньої важливості, так як кризи циклічні і мають властивість повторюватися через певні проміжки часу.

Існування криз вимагає розробки відповідних стратегій їх подолання. Тому теоретичні надбання і стратегії вчених є свого роду основою, на яку потрібно опиратися при розробленні антикризових стратегій для власної країни, адже важливим є врахування особливостей кожної економічної системи.

На сьогодні існує велика кількість антикризових стратегій, розроблених зазвичай стосовно конкретних випадків виникнення кризових явищ. У структурі класифікацій виокремлюють базові стратегії виходу із кризи, а також базові стратегії запобігання прояву криз і кризових явищ.

Антикризове стратегічне управління є надзвичайно ефективним управлінським інструментом, оскільки дозволяє застосовувати механізми впливу разом із антикризовими інструментами, що надають змогу реалізувати обрані стратегії.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ АНТИКРИЗОВИХ СТРАТЕГІЙ РОЗВИНЕНИХ КРАЇН СВІТУ

2.1. Сучасні методи та інструменти стратегічного антикризового регулювання

На сучасному етапі розвитку світового господарства не можна не погодитись, що в основі успішного функціонування ринкової економіки лежить стабільна й надійна фінансова система. Коли система працює злагоджено, вона розподіляє ресурси таким чином, щоб максимально підвищити продуктивність економіки. Коли з нею відбувається якийсь збій, в економіці можуть виникати суттєві проблеми та дисбаланси. Оскільки стан фінансової системи є настільки критичним, уряди активно впроваджують спеціальні стратегії, щоб врятувати і підтримувати систему при таких збоях.

На сьогодні кризи далеко не рідкісне явище у світовій економіці й уряди розвинених країн навчилися швидко на них реагувати, але не уникати. З одного боку вчені вже століттями досліджують питання походження криз і намагаються знайти відповідь як убезпечитись від їхніх руйнівних наслідків, а з іншого боку – невпинний процес глобалізації та науково-технічного розвитку створюють нові чинники, що призводять до кризових явищ в економіці. Саме ці чинники на даний момент не завжди можливо контролювати.

Для здійснення ефективного антикризового регулювання держава повинна розробити спеціальну стратегію дій від початку зародження кризи. Вчені постійно працюють над тим, як найкраще економікам вийти з кризи і зменшити витрати при цьому [48, с. 22].

У загальному розумінні стратегія являє собою узагальнену модель дій, які необхідні для досягнення певної поставленої мети, що досягається шляхом розподілу і координування ресурсів держави.

З урахуванням постійного формування і накопичення кризових явищ проблема розробки дієвих антикризових стратегій стає все більш актуальнішою. На сьогоднішній день потрібно обов'язково враховувати процес глобалізації, що несе за собою трансформаційні економічні зміни. До них можна віднести:

- зростання соціально-економічної відповідальності країн;
- тісний взаємозв'язок державного регулювання і чинників ринкової економіки;
- об'єднання регулювання економічними процесами.

Під час створення стратегій виокремлюють базові орієнтири, що будуть основними елементами у процесі подолання кризових явищ, так як без них вихід з кризи ускладнюється. У процесі подолання криз насамперед необхідно визначити основні напрямки розвитку соціально-економічного середовища, для того щоб простимулювати відновлення занепадаючих сфер і надати можливість ефективно управляти країною у кризовий період.

Антикризову економічну політику країни можна визначити як комплекс заходів організаційно-правового, інституціонального, економічного характеру впливу, спрямованих на регулювання коливань економічної активності у суспільстві в періоди передкризового стану, стабілізацію та згладжування негативного впливу кризи, зменшення її руйнівних наслідків, а також вжиття превентивних заходів у періоди економічного зростання з метою запобігання перегріву економіки [17, с. 60].

Можна виокремити два основні напрями антикризових заходів, що впроваджувались урядами країн. Перший напрям – внутрішній, що базується на максимальному залученні державою власних ресурсів. Другий напрям спирається на транскордонну природу існуючих проблем і має міжнародний характер. Він базується на необхідності реформування та змін міжнародних інститутів, збільшення «прозорості» та контролю на зовнішніх ринках. Головною метою даного напрямку є зміцнення співробітництва, для спільної боротьби з кризовими явищами, як от в період кризи 2008-2009 років [49].

Загалом найважливіші напрями державної політики у соціально-економічній сфері формуються і закріплюються у системі антикризового законодавства. На їхній основі погоджуються першочергові заходи її розвитку і розробляються механізми подолання кризи.

Аналізуючи ті чи інші антикризові програми держав світу можна відмітити, що вони являють собою певні схожі дії та заходи: стимулювання внутрішньодержавного попиту, заохочення та стимулювання вітчизняних виробників.

Будь-яке антикризове законодавство спрямоване на координування спільних дій суб'єктів соціального процесу. Антикризові заходи мають за мету збереження стабільності ситуації, попередження її погіршення і запобігання крахові.

Ефективною антикризова економічна політика держави буде лише тому разі, якщо проводитиметься протягом усього економічного циклу з метою профілактики та попередження кризових явищ в економіці. Послідовність реалізації антикризової економічної політики держави можна поділити на декілька етапів (рис 2.1):



Рис. 2.1. Етапи реалізації антикризової економічної політики країни

Примітка. Побудовано автором за даними Дишлева А.М. Механізм реалізації антикризової економічної стратегії держави у контексті бюджетно-податкової політики / Ефективна економіка, 2011. – № 6. – С.50 – 52.

Недостатнє приділення уваги попереджувальній антикризовій економічній політиці призводить до того, що кризи стають більш глибокими та затяжними, а вихід з них важчим.

Основні напрями антикризової політики наведено на рис 2.2:

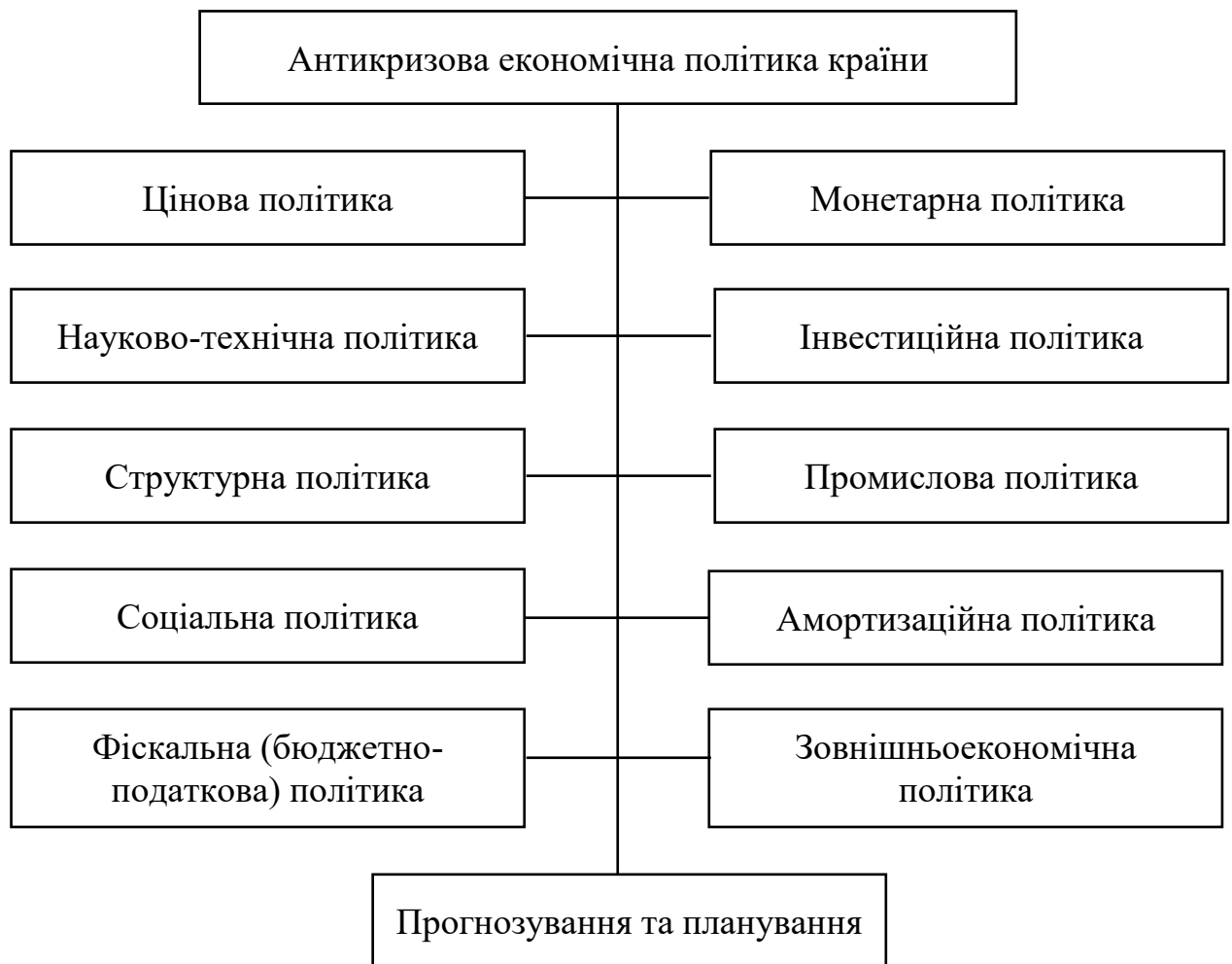


Рис. 2.2. Основні напрями антикризової економічної політики країни

Примітка. Побудовано автором за даними Дишлева А.М. Механізм реалізації антикризової економічної стратегії держави у контексті бюджетно-податкової політики / Ефективна економіка, 2011. – № 6. – С.50 – 52.

Аналізуючи антикризові заходи провідних країн світу можна простежити, що пріоритетними були заходи, що направлені на сповільнення економічної рецесії, метою якої є стимулювання наявного економічного зростання.

Зростання бюджетного дефіциту внаслідок збільшення державного боргу, зменшення рейтингу інвестиційної привабливості країн, ймовірні санкції, як наслідок перевищення дозволених безпечних рівнів бюджетного дефіциту на фоні глобальної кризи уряди держав вважали менш значимими [5, с. 233-234].

Як наслідок світової фінансової кризи всі без виключення країни в тій чи іншій мірі мали різке зростання бюджетних дефіцитів (рис. 2.3):

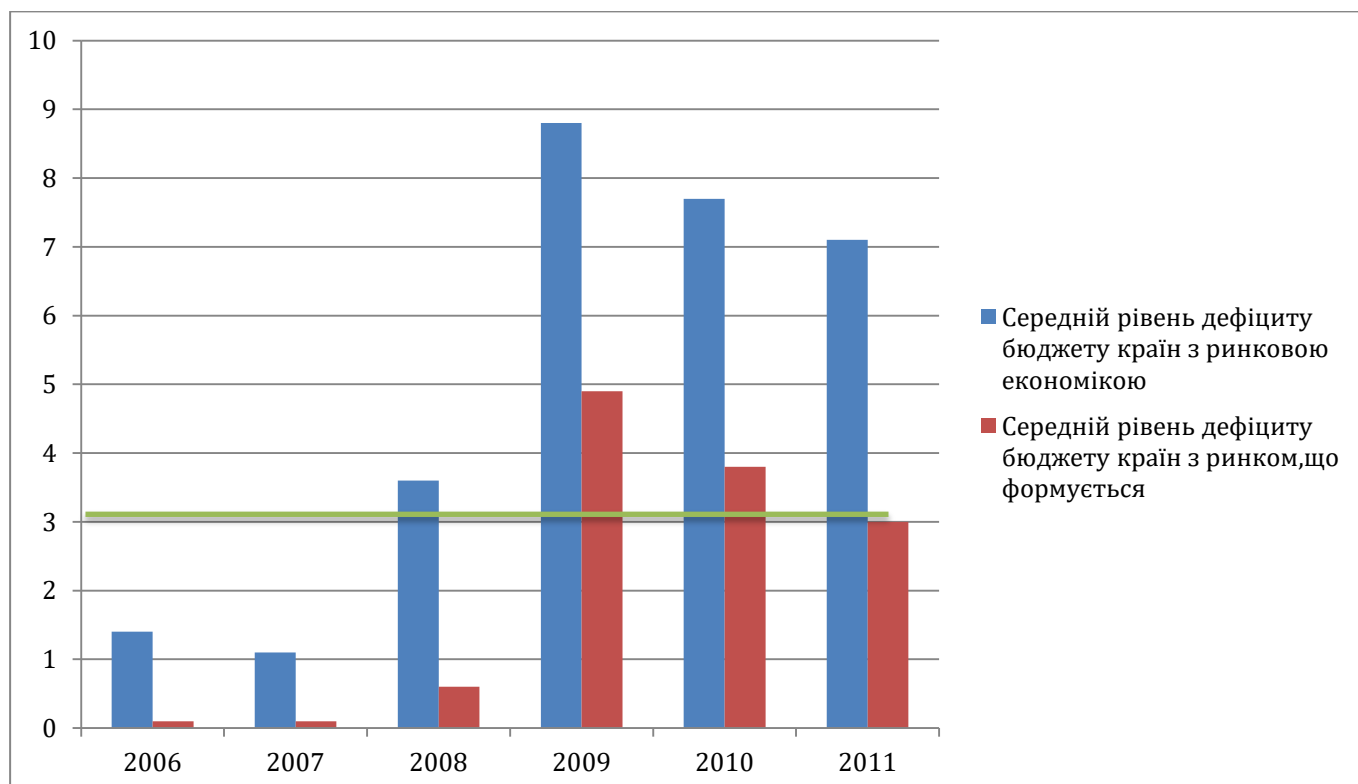


Рис. 2.3. Динаміка зміни обсягів бюджетних дефіцитів країн з ринковою економікою та країн з ринком, що формується, у % від ВВП у період світової фінансової кризи

Примітка. Побудовано автором за даними Shifting Gears Tackling Challenges on the Road to Fiscal Adjustment [Електронний ресурс] // FISCAL MONITOR. – International Monetary Fund. – April 2011. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fm/2011/01/fmindex.htm>.

Європейський пакт про стабільність та економічне зростання передбачає рівень норми дефіциту бюджету на рівні 30%, при тому що під час світової кризи 2008-2009 років у деяких країнах він сягав майже 90% [82].

Дане збільшення бюджетних дефіцитів посприяло зростанню зовнішніх боргів більшості країн. Борг сектору державного управління у країнах Групи

20-ти з розвинуеною економікою зріс з 78% від ВВП у 2007 році до 97% від ВВП у 2009 році, за прогнозами в 2020 році зросте до 127% від ВВП [110] (рис. 2.4):

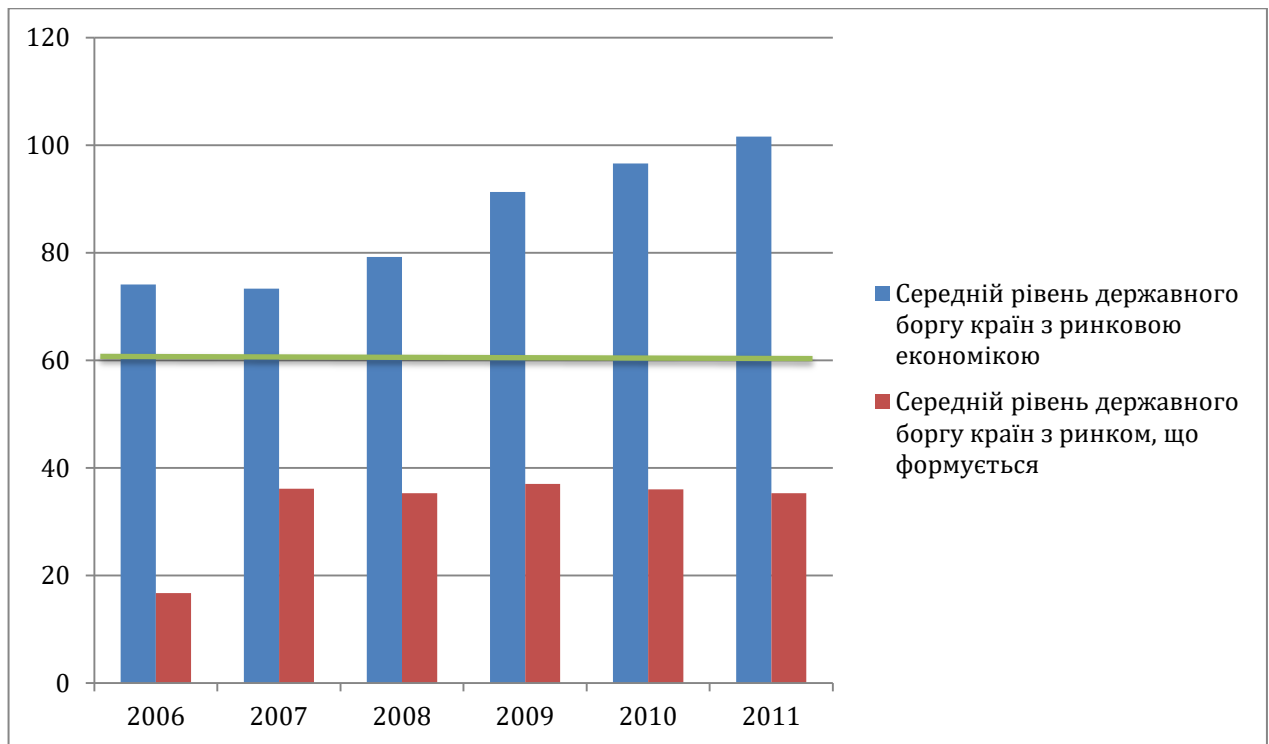


Рис. 2.4 Динаміка зміни обсягів державних боргів країн з ринковою економікою та країн з ринком, що формується, у % від ВВП у період світової фінансової кризи

Примітка. Побудовано автором за даними Shifting Gears Tackling Challenges on the Road to Fiscal Adjustment [Електронний ресурс] // International Monetary Fund. – April 2011. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fm/2011/01/fmindex.htm>.

На рис. 2.4 можна прослідкувати наскільки вплинула криза 2008 року на рівень державного боргу країн з ринковою економікою, при тому, що граничний рівень боргів за Європейським пактом про стабільність та економічне зростання не повинен перевищувати 60%.

Загалом остання світова фінансова криза не є результатом збігу ситуацій, а являється природним результатом незбалансованої структури економічних систем, розбіжностей між потребами інституційної підтримки та реаліями продуктивних сил. Процеси перехідного періоду характеризуються вивільненням, перерозподілом та рухом фінансового капіталу за класичними напрямками отримання більшої податкової преференції, стабільних економічних умов та більшого відсотка прибутку.

Стратегічне управління в умовах кризи – це особливий тип управління, спрямований на визначення кризових та створення відповідних передумов для своєчасної профілактики, послаблення та подолання проблем. Така діяльність має на меті підтримку прибуткового функціонування корпорацій, бізнесу та уникнення банкрутства.

Методи стратегічного антикризового регулювання наведено на рис. 2.5:

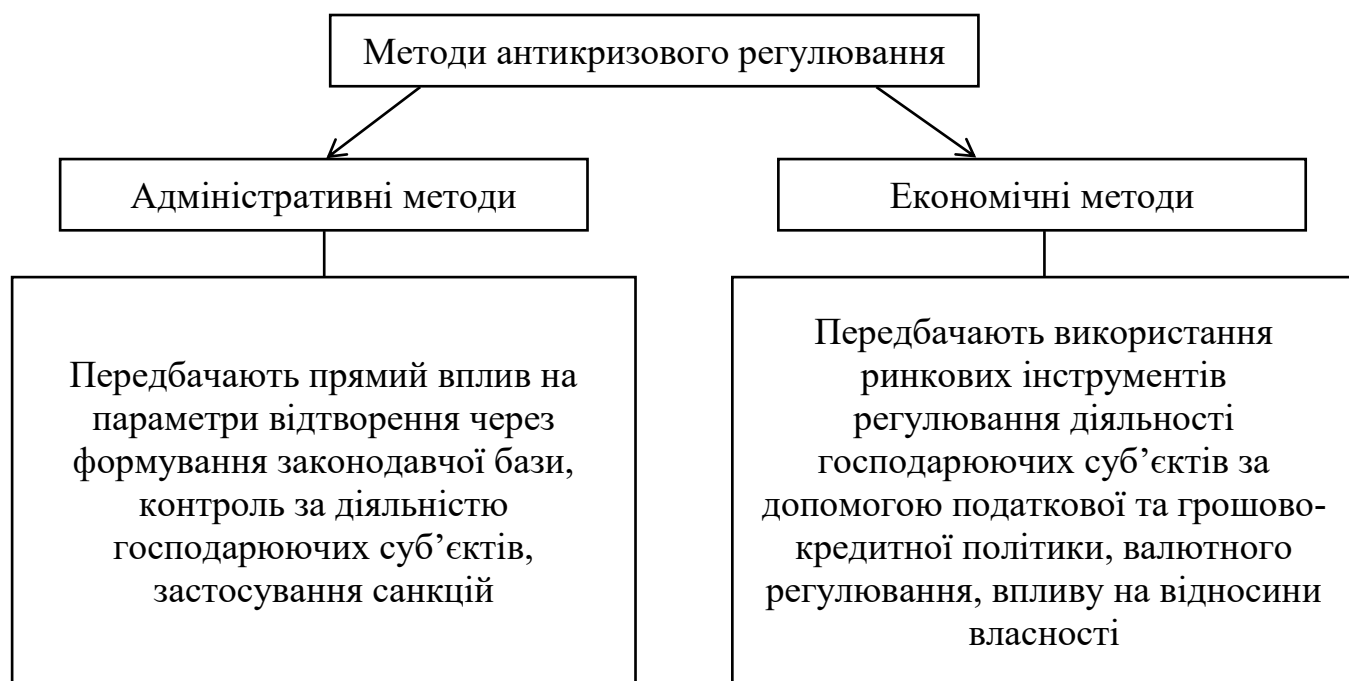


Рис. 2.5. Основні методи антикризового регулювання

Примітка. Побудовано автором за даними Антикризисное управление: механизмы государства, технологии бизнеса в 2 ч. Часть 2: учебник и практикум для академического бакалавриата / А. З. Бобылева. – Москва: Издательство Юрайт, 2019. – 279 с.

Застосування конкретних методів залежить від фази економічного циклу. Зазвичай в періоди підйому застосовуються економічні методи. У періоди спаду характерне використання непрямих економічних методів і прямого адміністративного впливу, оскільки даний період супроводжується зменшенням ділової активності, скороченням обсягів виробництва. Дані методи спрямовані на активізацію підприємницької діяльності та залучення нових технологій [7, с. 406-409].

У період кризи антикризове регулювання відбувається за рахунок спільного використання економічних та адміністративних методів. Від їх

застосування на пряму залежить серйозність наслідків кризи і швидкість виходу з неї.

У фазі кризи державне антикризове управління реалізується за допомогою активізації адміністративних та економічних методів, від успішності використання яких значною мірою залежить ступінь негативного впливу даної фази циклу і швидкість переходу до поживлення й підйому.

До основних інструментів антикризового стратегічного грошово-кредитного регулювання відносять: операції на відкритих ринках (купівля-продаж цінних паперів між комерційними банками та Центральним банком), процентні ставки, норму обов'язкових резервів [6, с. 4].

Трансмісійний механізм – процес, за яким грошово-кредитне регулювання чинить вплив на рівень витрат економічних суб'єктів. На сьогодні можна виділити декілька найголовніших каналів трансмісійного механізму у грошово-кредитному регулюванні (рис. 2.6).

Застосування різноманітних каналів трансмісійного механізму базується на структурі кредитно-фінансової системи, рівні розвитку фондового ринку та банківської системи.

Проводячи антикризове регулювання, країни можуть застосовувати різну грошово-кредитну політику. У фазу економічного зростання зазвичай впроваджується політика «дорогих грошей», яка має за мету притримати економічну активність та попередити інфляцію. Для цього спеціально підвищуються процентні ставки, що робить фінансові ресурси для інвестицій дорожчими, тим самим відсіюючи фінансування малоприбуткових проектів.

Упродовж кризового періоду Центральні банки впроваджують політику «дешевих грошей», що передбачає купівлю цінних паперів у комерційних банків, зниження процентних ставок та норми обов'язкових резервів. Ці заходи спрямовані на те, щоб збільшити обсяги кредитування та покращити умови для інвестицій, які збільшують виробництво та зайнятість.



Рис 2.6. Канали трансмісійного механізму грошово-кредитного регулювання

Джерело: Антикризисное управление: механизмы государства, технологии бизнеса в 2 ч. Часть 2: учебник и практикум для академического бакалавриата / А. З. Бобылева. – Москва: Издательство Юрайт, 2019. – 279 с.

Таким чином, антикризове стратегічне регулювання передбачає вироблення державою певної чіткої стратегії. Така стратегія передбачає попереджувальні заходи, дії, спрямовані на врегулювання кризової ситуації та пришвидшення виходу з неї, а також посткризову політику, спрямовану на економічне зростання. Для проведення антикризової політики застосовують адміністративні та економічні методи, конкретне впровадження яких залежить від фази економічного циклу і спеціальні інструменти, наприклад процентні ставки, норми обов'язкових резервів, за допомогою яких антикризове регулювання впроваджується на практиці.

2.2. Антикризові стратегії та програми антикризового управління країн ЄС

Причинно-наслідковий зв'язок між політикою та економікою можна простежити, критично дослідивши особливості останньої світової фінансової кризи. В Єврозоні фінансова криза почалася в 2009 році і набула характеру повторюваності, вразила деяких членів ЄС, зокрема Грецію. Криза, яка за прогнозами низки економістів мала призвести до краху Євросоюзу, спричинена, насамперед, економічною та урядовою політикою ЄС (рис 2.7):

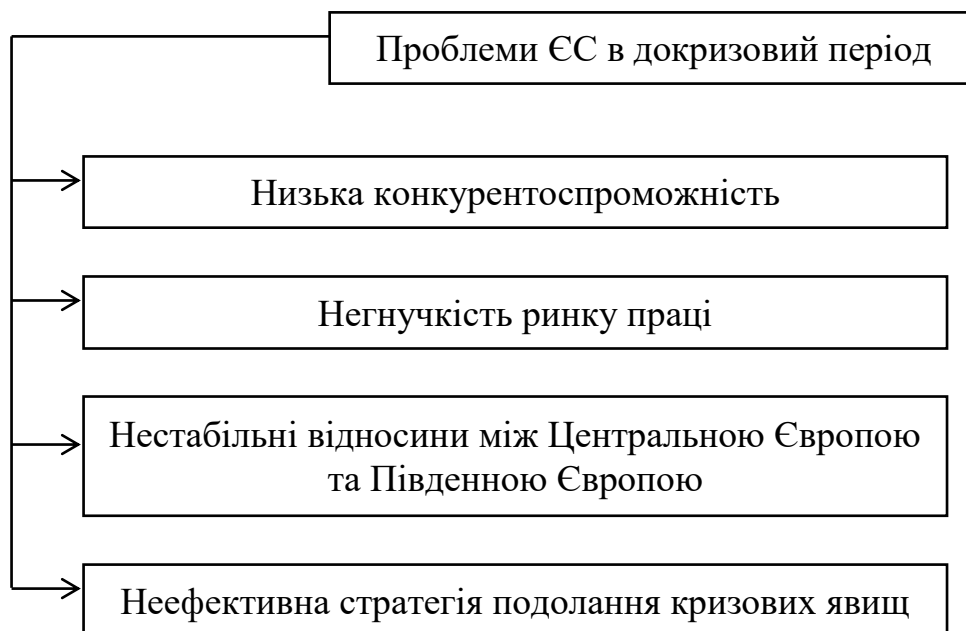


Рис. 2.6. Основні проблеми країн Європейського Союзу в докризовий період

Примітка. Побудовано автором за даними Фоміна М. В. Сучасний економічний розвиток: проблеми та перспективи / М. В. Фоміна, В. В. Приходько // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2012. – № 1 (5). Т. 1 – С. 435 – 436.

Борги, високий рівень безробіття, проблеми із заощадженнями демонструють наскільки серйозною була криза. Хоча численні спроби, як от економія державних бюджетів, зниження пенсій, підвищення податків та виплат, були запропоновані та накладені на деякі країни-члени для прискорення виходу з кризи, це виявилось недостатнім.

Пропозиції повинні були бути підкріплені конкретними рішеннями, але виявилось, що ситуація дуже неоднозначна. Такі члени ЄС, як Німеччина та

Франція, повністю підтримували ініціативи, але інші, включаючи Грецію, висловлювали своє незадоволення. Тобто заходи та плани економічного відновлення, запропоновані лідерами ЄС, не переконали держави-члени та їх громадян і вважалися непопулярними. На референдумах, які відбувалися в Греції, виборці переважно відкидали умови скорочення наслідків кризи, як от заходи жорсткої економії, запропоновані Європейським Союзом.

Після кризи європейські громадяни мали сумніви щодо майбутнього єдності ЄС. Низка опитувань, проведених після кризи, показали, що більшість європейських громадян, які найбільше постраждали від кризи, вже не вірять у ЄС як стратегічну інституцію для посилення економічної стабільності. Наприклад, опитування дослідницького центру Pew показувало зниження підтримки інтеграції до країн-членів ЄС [99]. Аналогічний висновок також виявляє, що з початку кризи євро довіра до ЄС впала і створила конфлікт між північним та південним центром та периферією. Таке ставлення докорінно відрізняється від минулого, яке постійно демонструвало великі переваги вступу до ЄС.

Деякі вчені розглядають кризу як провал капіталізму. Вони запевняють, що капіталізм не забезпечує кращого економічного рішення. На їхню думку капіталізм є скоріше причиною руйнування економіки країни [12, с. 40]. Оскільки ліберальне приписування того, як ринок повинен працювати, виявилось невдалим, зростає попит шукати альтернативну систему.

Виділяють три аспекти нерівності. По-перше, введення євро; по-друге, нагромадження прибутку та капіталу; по-третє, діюча європейська фінансова система, яка створена для надання переваг для великих країн ЄС та приватних корпорацій. Ці три аспекти показують, як деякі члени країн ЄС та приватні корпорації не лише відіграють важливу роль у сприянні кризі, але й отримують економічну вигоду від кризи.

У фінансовій кризі деякі перспективні країни ЄС, такі як Греція, Ірландія, Португалія, Іспанія та Кіпр, зазнали значних незадовільних наслідків. Греція навіть була не в змозі сплатити свої борги перед Міжнародним валютним фондом та іншими європейськими кредиторами, а згодом вимагала чергової

фінансової допомоги щоб врятувати країну від банкрутства. Безумовно, європейська фінансова криза поставила під сумнів фундаментальну структуру Європейського Союзу, політичні та фінансові інститути та цінності, які поєднують європейське разом. Деякі вчені стверджують, що ця криза набагато складніша, ніж попередні кризи.

Оскільки криза ставала більш серйозною і могла призвести до глибокої та тривалої рецесії, країни-члени Європейського Союзу вводили різні заходи, щоб врятувати Європу від краху, а згодом і ініціювати план відновлення.

Є два ключових базиси Європейського плану економічного оздоровлення. Перший – це головна ін'єкція купівельної спроможності в економіку для підвищення попиту та стимулювання довіри. Другий – спирається на необхідність спрямувати короткотермінові дії для посилення конкурентоспроможності Європи в довгостроковій перспективі. Більше того, ЄС закликав своїх членів проводити політику жорсткої економії та пропонував фінансовий пакет для стимулювання економіки країн-членів. Також запроваджувалася банківська допомога та захист споживачів, але заходи виявилися недостатньо неефективними [81].

Банківські системи Європейського Союзу дуже пов'язані і це спричинило своєрідну ланцюгову реакцію. Щоб пом'якшити наслідки цього процесу відбулося їх часткове відокремлення для попередження майбутніх випадків та швидшого виходу з криз. Банківська діяльність посилилась в аспекті регулювання фінансово-грошових відносин, були створені резервні фонди і почалися формуватись так звані олігополістичні ринки. Їх суть полягає в тому, що капітал розподілений по комерційних банках та корпораціях. Але при цьому важливим є уникнення монополізації банківської системи.

Основні заходи урядів країн Європейського союзу для подолання кризових явищ наведені на рис. 2.7:



Рис 2.7. Заходи подолання кризових явищ в ЄС

Примітка. Побудовано автором за даними Фоміна М. В. Сучасний економічний розвиток: проблеми та перспективи / М. В. Фоміна, В. В. Приходько // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2012. – № 1 (5). Т. 1 – С. 435-436.

В Європейському Союзі дуже поширена практика, коли державні органи обирають найбільш пріоритетні галузі і спрямовують в них дотації, система яких є доволі розгалуженою.

Наприклад, вже багато років провідне місце серед європейських країн за рівнем розвитку економіки займає *Німеччина*. Ця держава отримала поразку у

Другій світовій війні, але зуміла доволі швидко відновити свої позиції на світовій арені. Економічні реформи були розроблені Л. Ерхардом, міністром економіки тогочасної Німеччини, і проводились дуже точно й послідовно. Вони призвели до появи так званого «німецького дива», адже були дуже успішно впроваджені .

Основну фінансову опору для їх проведення надавали США в рамках плану Маршала. Тоді ж країну об'єднали у єдину Федеративну республіку Німеччину, що складалася з попередніх окупаційних зон – англійської, французької, американської. Вся влада і відповідальність за економіку країни передавалася німецькій стороні, але США надавали допомогу у проектах [106].

Було проведено кілька супутніх реформ, зокрема податкова, а також децентралізація і деадміністрування, що мали вагомий вплив на регулювання економічних процесів. Це стало поштовхом для підприємницької діяльності і підвищило купівельну спроможність національної валюти. Повоєнні реформи враховували регіональні характерні особливості країни, і поділ на регіональні, федеральні і муніципальні рівні сприяло їх ефективності. Характерними рисами економічних повоєнних реформ були врахування регіональних особливостей країни, чому сприяв чіткий розподіл обов'язків між районними, федеральними і муніципальними структурами.

Багато уваги приділялося сферам соціального захисту населення, розвитку освіти, науки, транспортної системи, захисту від надзвичайних ситуацій, а також екології, геодезії, землеупорядкуванню і загальним засадам економічного розвитку. Ці завдання перекладалися на окружне районне управління.

Розвиток соціальної сфери забезпечувався завдяки громадам та населенню, при цьому від громад вимагалась фінансова самостійність. Була приділена увага впровадженню страхової медицини для всіх.

Від початку створення Європейського Союзу і до сьогодні економіка Німеччини невпинно зростала, хоча дане розширення відбувається не без тимчасових спадів.

За останніми даними вже два квартали 2019 року поспіль обсяг ВВП Німеччини знижується. Фактично це означає першу за шість років рецесію ФРН. В Бундесбанку не панікують і повідомляють, що країні не загрожує глибока рецесія. Єдине, що може турбувати – це зниження економічної активності при недовикористанні потужностей [79].

Спостерігається зниження економіки на 0,1%, якщо порівнювати з попередніми трьома місяцями (рис. 2.8). До причин відносять такі актуальні загальносвітові питання як торгову війну США і Китаю, невизначеність стосовно виходу Великої Британії із зони Європейського Союзу. Також посилення стандартів про викиди автомобілів спричинило значне скорочення виробництва автомобілів.

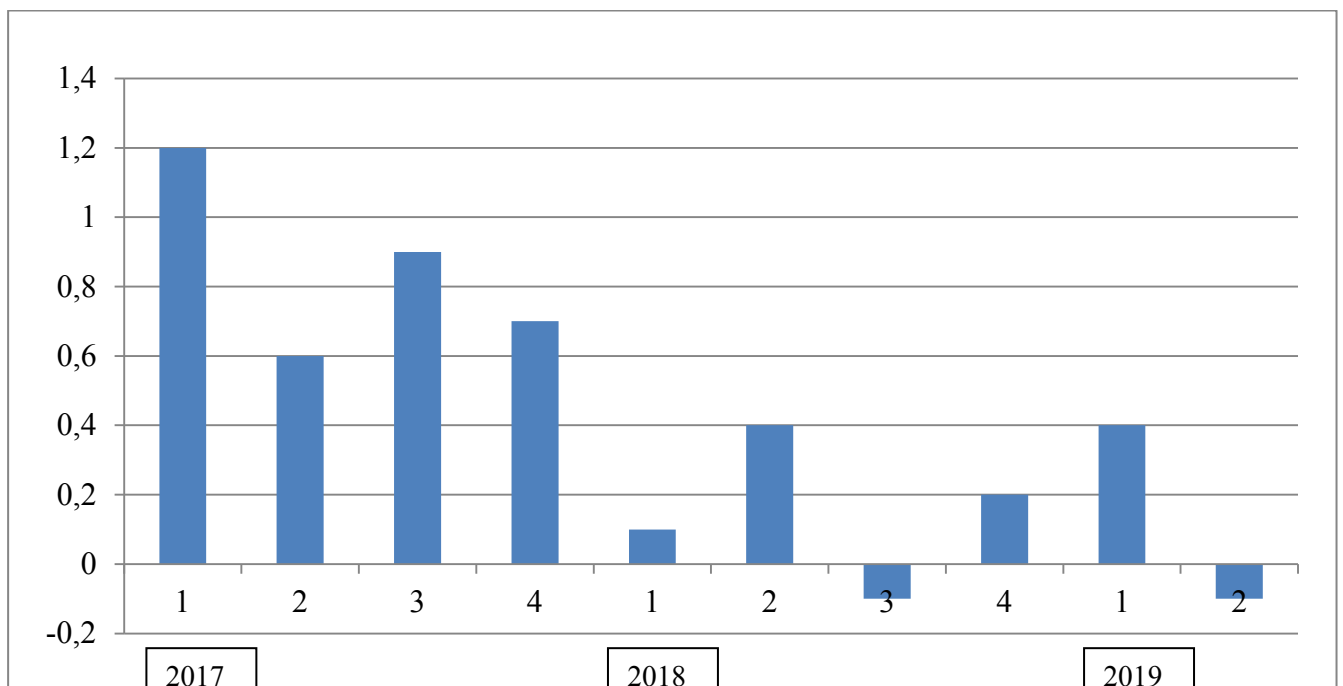


Рис. 2.8. Поквартальна зміна ВВП Німеччини, у відсотках до попереднього кварталу

Примітка. Побудовано автором за даними Федерального статистичного управління Німеччини.

Економічний розвиток сучасної Франції забезпечений реформами Ш. де Голля, проведеними ще у минулому столітті. Тоді значна увага приділялася пошуку дієвої економічної моделі, яка б підходила під національну специфіку. Вона включала в себе жорстку податкову політику, стратегічне

планування, привернення уваги державного сектору до певних пріоритетних галузей і збільшення його долі в економіці, монетарна та інвестиційна політика.

У 60-ті роки ХХ ст. уряд провів модернізацію економіки, що і посприяло стабілізації в країні. Завдяки проведеним реформам Франція стала сучасною індустріальною країною з передовою багатогалузевою промисловістю. Франція значно збільшила експорт і ще до 60-х років змогла розрахуватися з усіма боргами, ставши країною-кредитором.

Ще є важливим той факт, що Франція змогла краще, ніж більшість країн ЄС пережити світову економічну кризу, завдячуючи відносній стійкості внутрішніх споживчих витрат та набагато меншій залежності від падіння експорту.

За останніми даними, як і у випадку з Німеччиною, економіка Франції показала зростання нижче прогнозів. У II кварталі 2019 року економіка Франції зросла на 0,2% порівняно з I кварталом і на 1,3% в річному вимірі. Такими є попередні дані французького національного статистичного інституту Insee [87].

Опитані Bloomberg аналітики очікували зростання ВВП Франції на 0,3% в кварталному вираженні і на 1,4% в річному. У січні-березні 2019 року ВВП Франції зріс на 0,3% до попереднього кварталу і на 1,2% – в річному вимірі [86].

У квітні-червні експорт збільшився на 0,2% в порівнянні з першим кварталом і на 2,7% – в річному вираженні. Імпорт зріс на 0,1% в поквартальному порівнянні і на 2,1% до другого кварталу 2018 року [84].

За даними Insee витрати уряду збільшилися в квітні-червні на 0,4% в поквартальному і на 0,9% в річному вираженні, витрати домогосподарств зросли на 0,2% в порівнянні з попереднім кварталом і виростили на 1,3% в річному вираженні. Корпвитрати французьких підприємств зросли відповідно на 0,9% і на 3,1% [85].

Франція займає друге місце в Єврозоні за обсягом економіки. Згідно з прогнозом Єврокомісії ВВП Франції у 2019 році зросте на 1,3%, в 2020 році – на 1,4% [86].

Загалом можна виокремити такі три етапи боротьби з кризовими явищами в Європейських країнах (рис. 2.9):

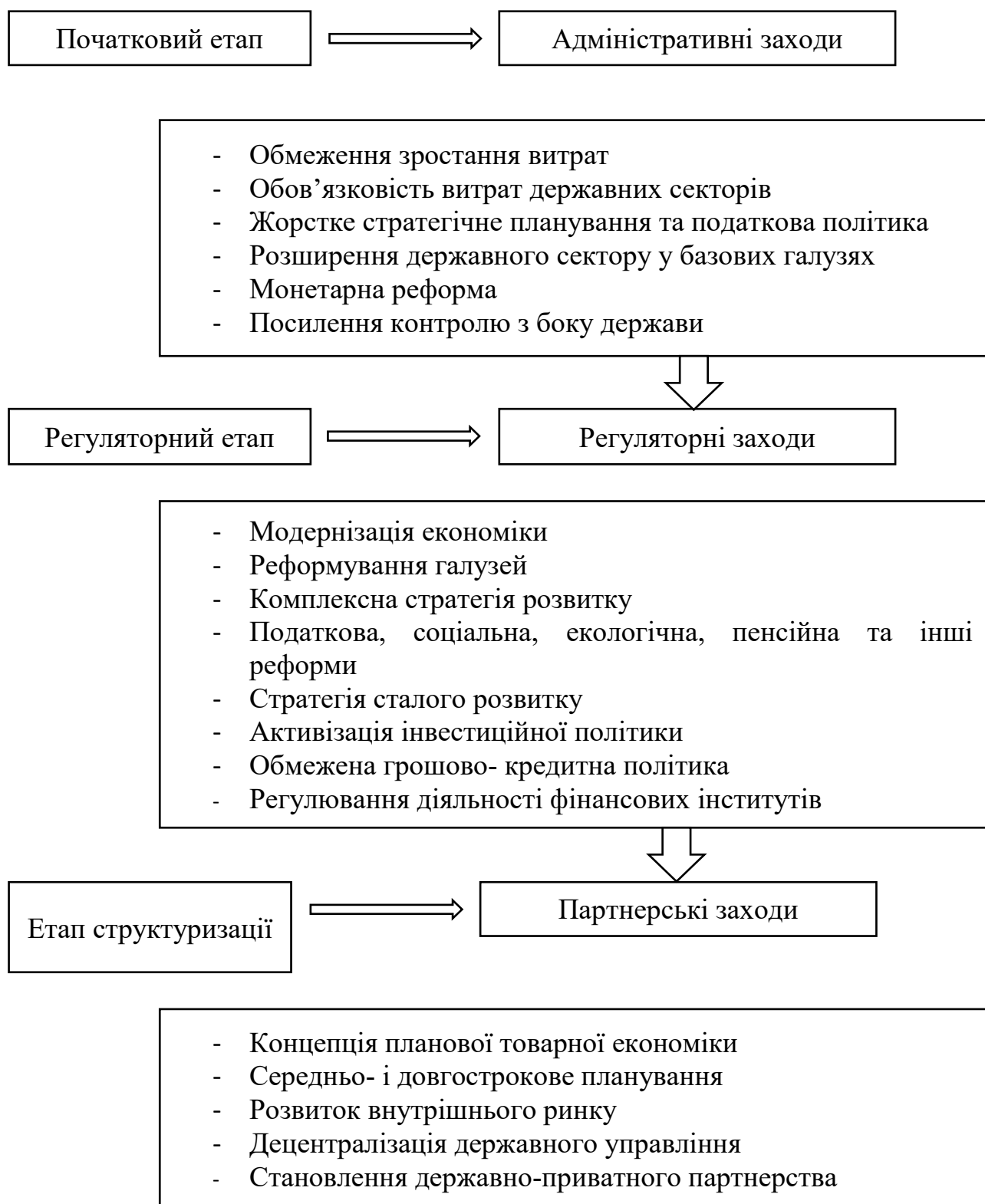


Рис. 2.9. Основні етапи впровадження антикризових заходів в Європейському Союзі

Примітка. Побудовано автором за даними Антонюк Н. Зарубіжний досвід антикризового управління національною економікою для України // Н. Антонюк – Економічні науки – 2018.

На сьогоднішній день Європейський Союз є одним з найпотужніших центрів світової економіки. За сумарними обсягами ВВП він є світовим лідером. Провідними країнами є Німеччина, Франція, Великобританія та Італія, які входять до «великої сімки». Валюта ЄС – євро поступається за ступенем використання і роллю в світовій економіці тільки долару США. Сучасний рівень ВВП ЄС та прогнози на наступні роки зображено на рис. 2.10:

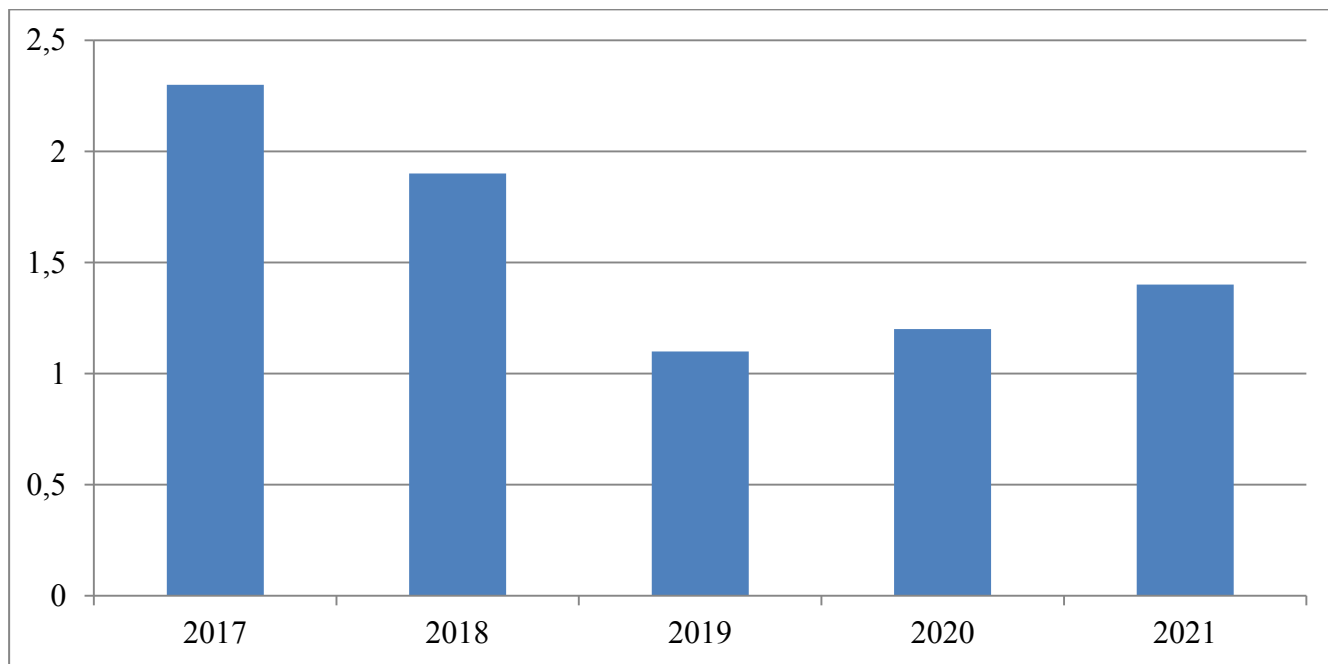


Рис. 2.10. Річний приріст реального ВВП Європейського Союзу, у відсотках до попереднього року (у тому числі за прогнозами)

Примітка. Побудовано автором за даними Національної статистичної агенції, розрахунки НБУ.

Виходячи з цього, можна зробити висновок, що відповідно до особливостей національного менталітету, історичного підґрунтя, становища економіки та інших сфер, кожна держава по-своєму виходила з криз, і розробляла антикризові стратегії та механізми відповідно до свого становища. Однак виділяють ряд спільних моментів, адже всі ці країни функціонували в межах єдиного утворення – Європейського Союзу.

Світова фінансова криза останніх років мала дуже великий вплив на систему ЄС і поставила її існування під питання, проте завдяки стратегічній політиці провідних країн, що включала в себе і адміністративні і економічні

методи, даному угрупованню вдалося вийти з кризи та поступово подолати антикризові явища.

2.3. Особливості антикризового управління США

Історія соціально-економічного розвитку багатьох країн світу, навіть високорозвинених, рясніє фактами того, що їм доводилося проходити через багато випробувань: глибокі спади виробництва, фінансові крахи, масове безробіття, соціальні та політичні конфронтації. Деяким державам вдавалося швидко подолати такі явища і в доволі короткі терміни вивести свої економічні та соціальні системи з кризових станів, деякі ж мали при цьому великі затримки і стикалися з багатьма труднощами.

Наприкінці 20-х – на початку 30-х років ХХ століття американська економіка перебувала у фазі глибокої кризи. Найнижчу точку спаду економічного розвитку було зафіксовано у 1933 році, коли валовий національний продукт зменшився порівняно з 1929 роком майже вдвічі і становив 54% від докризового рівня [89].

На той час в у США панувало масове безробіття, за даними з близько 17 мільйонів збанкрутіло понад 3 тисяч банків і навіть фінансово-виробничі магнати були в паніці [88]. Жоден з представників монополістичного капіталу не міг запропонувати шляхи виходу з кризи.

У 1932 році на чергових президентських виборах перемогу отримала демократична партія на чолі з Ф. Рузвельтом, що започаткував у країні програму реформ, відомих під назвою «новий курс», теоретичну основу яких заклали вчення відомого англійського економіста Дж. Кейнса.

Реформи фактично почались з вирішення кредитно-фінансових проблем. За рішенням Рузвельта конгресу США був запропонований новий «Закон про банки», за яким Федеральна резервна система надавала позики банкам, а міністру фінансів надавалися повноваження по попередженню масового зняття вкладів.

За законом банк дозволялося відкрити тільки тоді, коли його стан визнавали «здоровим». Також заборонявся експорт золота. Було видано спеціальний наказ, за яким громадяни США змушені були здавати запаси золота, що перевищували суму 100 доларів.

Одночасно дозволений був випуск нових банкнот, не підкріплених золотом.

Надалі уряд наклав ембарго на золото, що переміщується між США та закордоном. Другий надзвичайно важливий закон був закон «Про банківську діяльність», прийнятий 16 червня 1933 року, за яким інвестиційні та депозитні функції банків були розділені і створена Федеральна корпорація страхування депозитів [90].

На початок 1934 року понад 80% усіх банків США застрахували свої депозити, так як враховували бажання свої вкладників мати такий захист [92].

Законом встановлювалось, що депозити, розміром до 10 тисяч доларів мають бути застраховані повністю, депозити від 10 до 50 тисяч – на 75%, а ті, що більше 50 тисяч – на 50% [93]. Ці заходи призвели до того, що почала відновлюватися втрачена довіра до банківської системи. І у січні 1934 року була проведена девальвація долара, яка понизила його прив'язку до золота на 41%. В країні був започаткований біметалізм, почалася чеканка срібних монет.

Такі заходи як девальвація долара, виготовлення срібних монет, біметалізм, полегшення доступу до кредитів сприяли зменшенню цін, створенню інфляційного механізму розвитку американської економіки, дозволивши тим самим здійснення реформ в інших галузях.

Дуже позитивний вплив на стабілізацію фінансово-кредитної системи США мала відміна так званого «сухого закону», так як одразу вводився податок на продаж алкоголю.

Для того, що урегулювати критичну ситуацію з безробіттям, було створено Державний корпус збереження ресурсів. Безробітну молодь направляли в лісові райони. За цим планом Рузвельт хотів покращити природні ресурси країни та поліпшити здоров'я молоді.

Уже від початку літа 1933 року були створені такі табори, які охоплювали 250 тис. людей у віці від 18 до 25 років. У таборах їм надавалося безкоштовне харчування, проживання, форму та один долар на день. Нагляд за роботою проводив інженерно-технічний персонал та офіцери, що створювало в таборах дисципліну, схожу на воєнну. Ефект від таких таборів перевершив усі сподівання, бо до 1935 року їх збільшилось вдвоє [98].

Наслідком стало те, що подібні табори пройшло більше 3 мільйонів чоловік, що дозволило суттєво поліпшити інфраструктуру країни: створені лісові насадження, побудовано значну частину меліоративних споруд, покладено тисячі кілометрів доріг і зроблено багато чого іншого.

Важливим законом, що стимулював вихід країни з кризи став закон про відновлення промисловості. Він передбачав, що підприємці кожної галузі добровільно об'єднувались для створення «кодексу чесної конкуренції», який встановлював розміри виробництва, рівень заробітних плат, тривалість робочого дня і розподіляв ринки збуту між окремими конкурентами. На період дії закону, що обмежувався двома роками, впровадження положень антитрестового законодавства припинялося.

За новим законом визначалися нові умови праці:

- мінімальна заробітна плата становила 12-15 доларів на тиждень;
- максимальна тривалість робочого дня – 8 годин;
- використання дитячої праці заборонялося.

Надалі цей закон був відмінений верховним судом США, проіснувавши два роки, бо визначався як такий, що суперечить Конституції США, втручаючись у права власників. Незважаючи на це на той час йому вдалося ліквідувати повний хаос у виробництві та промисловості і підняти виробничий індекс на 10 відсотків [91].

Тактика та стратегія даних реформ в межах «нового курсу» засвідчили важливу роль держави в сфері регулювання народного господарства і показали, що в тяжкі періоди і не тільки регулювання економіки, соціальної та політичної сфери є дуже істотними.

Наступною кризою, що зародилася в США і сколихнула всю світову фінансову систему, була криза 2007-2009 років.

Одна модель, яка використовується співробітниками Федеральної резервної системи, оцінює, що накопичувальна втрата випуску продукції відносно потенціалу протягом періоду становила приблизно 1 квартал року макроекономічного виробництва [16, с. 6].

Це може бути пов'язано зі зниженням обсягів інвестування, динамізмом бізнесу та прихильністю робочої сили, спричиненою дефіцитом сукупного попиту. Насправді багато факторів сприяли нестійкості та крихкості докризової фінансової системи. Але серед них явно простежувалася недосконалість регулювання та нагляду держави.

Великі банківські фірми мали недостатній рівень високоякісного капіталу, надмірні обсяги короткострокового, оптового фінансування, занадто мало високоякісних, ліквідних активів, неадекватні системи вимірювання та управління ризиками. Системно важливі небанківські фінансові фірми, невдача яких може загрожувати стабільності фінансової системи, фактично були поза межами регуляторного периметра. Уряди не мали режимів прийняття рішень, які могли б забезпечити впорядковану резолюцію системно важливої фінансової фірми. Тіньовий банкінг – який фінансував довгострокові активи з короткостроковими оптовими зобов'язаннями – піддавав фінансовій системі загальний спадний рух.

Вже до осені 2008 року стало зрозуміло, що ці великі, підробно регульовані фінансові фірми загрожують фінансовій стабільності. Американська міжнародна група (AIG) отримала пряму підтримку уряду. Два великих незалежних інвестиційних банки перетворилися на банківські холдингові компанії щоб здобути довіру до ринку через вплив регуляторного нагляду з боку Федеральної резервної системи. Відсутність варіантів для впорядкованого вирішення постала перед обличчям у випадку з Lehman Brothers, банкрутство якого у вересні перевело фінансову кризу в найгострішу фазу [109].

На відміну від деяких банківських криз минулого прями зв'язки між великими фінансовими фірмами були лише частиною проблеми. В основі кризи були наслідки зараження серед фірм, що володіють подібними активами – зокрема, торговими активами – та вилучення значної частини короткострокового оптового фінансування, на яке почали покладатися багато великих фінансових фірм та тіньова банківська система. Потрібно сказати, що чим більша фірма з великою кількістю торгових активів та обіговим фінансуванням, тим більша додаткова загроза для системи.

До жовтня 2008 року було зрозуміло, що фінансова система країни зіштовхується не лише з серйозними проблемами ліквідності, а з кризою платоспроможності. У відповідь, після прийняття Конгресом Програми усунення проблемних активів, міністр Генрі Полсон наполягав на введенні урядового капіталу в найбільші фінансові фірми країни, а також у багато менших банківських фірм. Цей перший крок до стабільності був посилений на початку 2009 року, коли секретар Тімоті Гейтнер ініціював проведення стрес-тесту, щоб визначити який капітал є необхідний цим фірмам для того, щоб залишатися життєздатними фінансовими посередниками і, можливо, що важливо, щоб поділитися цією інформацією з ринками. У наступні місяці Федеральний резерв зобов'язав фірми зібрати достатню кількість приватного капіталу для заміни урядового капіталу та дотримання мінімальних рівнів капіталу, встановлених стрес-тестами [21, с. 59].

До останньої частини 2009 року фінансова система США була стабілізована, але лише за рахунок значних вкладень капіталу платників податків та додаткової підтримки інших гарантій та кредитних коштів, що надаються різним чином Федеральним резервом, Казначейством та Федеральною корпорацією з страхування вкладів (FDIC) – як для банків, так і для небанківських фінансових суб'єктів. А американська нація тим часом занурилася в найглибший економічний спад після Великої депресії.

Протягом 2009 року дискусії та дебати велися не просто між політичними партіями, а всередині них щодо того, як найкраще реагувати. Якщо існувала одна потужна, широко поширена думка, яка лежить в основі публічної дискусії,

це було те, що систему потрібно змінити, щоб уникнути повторної виплати податків багатьом великим фінансовим установам.

Менше ніж через десятиріччя після того, як США були епіцентром глобальної фінансової кризи, сьогодні Сполучені Штати мають найсильнішу та найбільш розширену фінансову систему порівняно до будь-якої великої економіки світу (рис. 2.11). Показники кредитного дефолту (CDS) та інші ринкові показники свідчать про те, що інвестори залишаються впевненими у платоспроможності великих банків США через декілька останніх епізодів глобальної фінансової нестабільності.

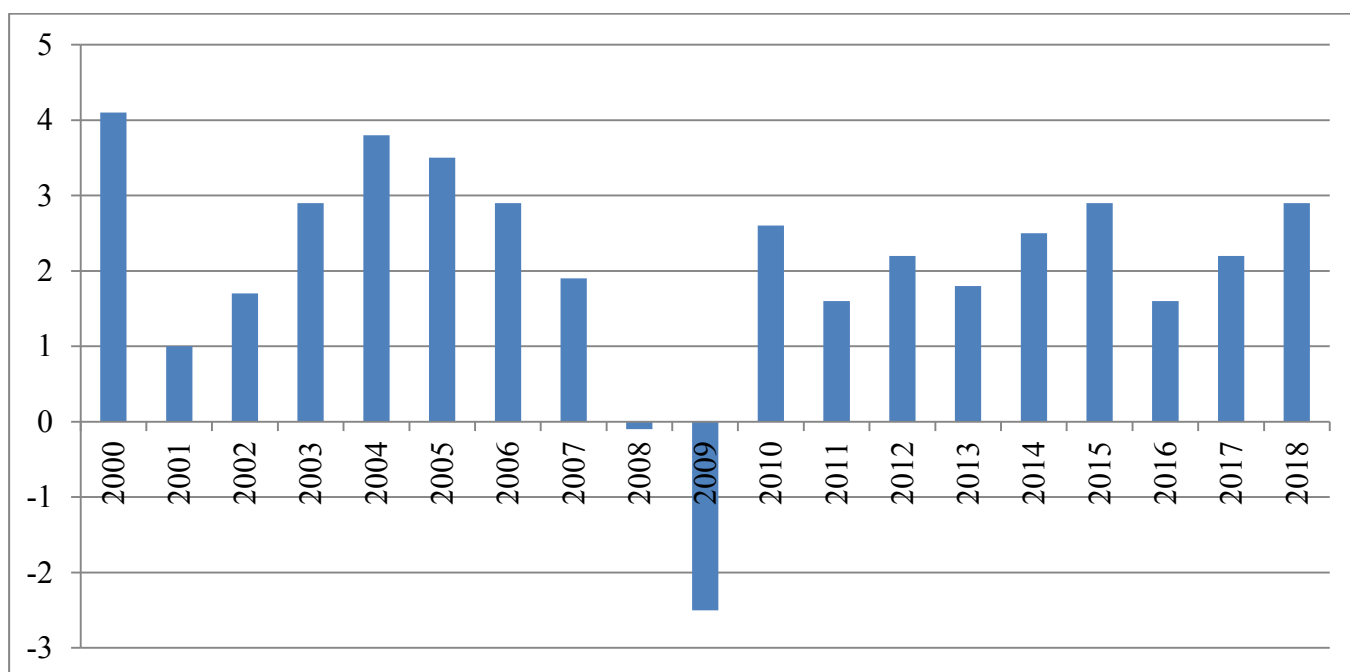


Рис. 2.11. Річний приріст реального ВВП США,
у відсотках до попереднього року

Примітка. Побудовано автором за даними американської статистичної бази даних – [Електронний ресурс] – <https://www.statista.com/statistics/188165/annual-gdp-growth-of-the-united-states-since-1990/>.

Відносна міцність та довіра до ринку у американських банках дозволили їм розширити свої кредити, зростання яких протягом останніх кількох років повернулося до темпів, подібних до докризових років.

Отже, є фактори та механізми, що сприяли кардинальній зміні становища американської фінансової системи. По-перше, реакція на кризу з боку

американських владних структур була досить швидкою та повною. Рішучі дії адміністрації Буша наприкінці 2008 року та адміністрації Обама на початку 2009 р. допомогли стабілізувати банки та почати їх відновлення у досить короткому порядку.

Рекапіталізація пройшла швидко, навіть коли стрес-тест змусив достроково рахуватися з фактичними та потенційними втратами. Сильна реакція грошово-кредитної політики, програми ліквідності Федеральної резервної системи та гарантія FDIC щодо банківської заборгованості запобігли виходу дна із сильно розхитаної фінансової системи. Надзвичайний фіскальний стимул 2009 року допоміг запобігти спіралі в реальній економіці від Великої рецесії до іншої депресії.

По-друге, важливою є програма регуляторних реформ, запущена ще до закінчення кризи. Ця програма постійно зміцнювала позиції великих банків щодо управління капіталом, ліквідністю та ризиком, поступово суворіші заходи застосовувались до найбільш важливих системних установ. Новий регуляторний режим для великих банків служить двом цілям. Перша полягає у тому, щоб забезпечити, щоб великі фінансові інституції країни були досить сильними, щоб продовжувати ефективно функціонувати як посередники, кредитуючи кредитоспроможні підприємства та домогосподарства навіть у період значних фінансових та економічних навантажень. Якщо вони не можуть цього зробити, оскільки, наприклад, їхні позиції над капіталом були занадто ослаблені, результатом може стати поглиблення того, що може вже стати серйозною рецесією [15].

Інша мета – вирішити занадто велику проблему. Коли певна комбінація розміру, функцій, портфелів та взаємопов'язаності фінансової установи є такою, що змушує владу побоюватися, що її невдача може загрожувати всій фінансовій системі, вони будуть спокушатися врятувати фірму за допомогою прямих вкладень капіталу або непрямих заходів, щоб посилити його платоспроможність. Знаючи це, інші суб'єкти ринку будуть готові позичати цій установі премію, меншу, ніж її фактичні ризики могли б вважати виправданими, ефект, який особливо проявляється в періоди стресу.

Враховуючи обидві цілі, регуляторний режим повинен прагнути до значно більшої стійкості у великих банках, ніж у менших, щоб вони могли продовжувати функціонувати навіть під серйозним стресом без допомоги платоспроможності з боку уряду і, таким чином, уникати нанесення більшої шкоди до економіки. Але режим повинен також мати можливість передбачати невдачу дуже великого банку – тобто планувати можливість того, що більший банк може стати неплатоспроможним, незважаючи на набагато більшу попередню стійкість. Режим повинен сприяти ринковій дисципліні та компенсувати моральну небезпеку, яка настає, якщо банк та його кредитори вважають, що уряду не буде реального вибору, крім того, щоб врятувати банк.

За останні десять років було зроблено багато для побудови режиму, який сприятиме досягненню загальнодержавних цілей. Можна виділити чотири його елементи: капітал, ліквідність, управління ризиками та планування врегулювання [50, с. 55].

Капітал, безумовно, має центральне значення для забезпечення стійкості, хоча наявність або відсутність інших нормативних вимог є актуальними при встановленні мінімальних рівнів капіталу. Оскільки жодна міра капіталу не може охопити всі можливі джерела збитків, регулювання банківської діяльності в США протягом трьох десятиліть вимагає як коефіцієнта важеля, так і вимоги до капіталу на основі ризику. Відповідаючи на кризу, було застосовано більш високий коефіцієнт важеля та більш високі вимоги до капіталу на основі ризику, включаючи надійну програму стрес-тестування для великих банків.

Режим капіталу на основі ризику, який був побудований після кризи, містить декілька чітких складових: мінімальна потреба в капіталі, вимога до буфера та надбавка для системно важливих банків.

Мінімальна вимога до капіталу – це кількість капіталу, який підказує досвід банку, щоб зберегти довіру своїх клієнтів та контрагентів і, таким чином, функціонувати як посередник. Визнаючи, що банк, який працює нижче свого мінімального капіталу, буде вразливим до раптової втрати довіри до ринку, регуляторні наслідки падіння нижче мінімального є серйозними і мають намір

змусити такий банк швидко вжити заходів для підвищення рівня свого капіталу вище мінімального.

Потреба в буферному капіталі розміщена таким чином, що, якщо економіка зазнає серйозного спаду, що призведе до того, що банк зазнає значних збитків, банк все ще буде перевищувати мінімальний рівень капіталу і, таким чином, зможе продовжувати функціонувати та кредитувати для підтримки економічного зростання. Буфер призначений бути корисним у періоди стресу, а регуляторні наслідки попадання в буфер відповідно менш важкі, ніж наслідки падіння нижче мінімуму. Надбавка до системно важливих банків вимагає від системно важливих фірм визнавати та утримувати капітал проти витрат.

Мінімальні та буферні вимоги були калібровані, використовуючи історичні дані про банківські втрати в ряді країн таким чином, який був би відповідним для всіх великих банків у різних країнах, хоча в той час визнавали, що ці вимоги можуть не відображати усіх ринкових обставин у ситуації. Доплату для глобально системно важливих банків (G-SIB) було відкалібровано, щоб забезпечити достатню кількість додаткового капіталу, зменшити шанси на невдачу G-SIB, та щоб вплив їх невдачі, дисконтований на ймовірність того, що цей збій виникне, приблизно б дорівнював впливу відмови великої банківської холдингової компанії, яка не є G-SIB, дисконтованої дещо більшою ймовірністю її збою.

Другою важливою особливістю післякризового регуляторного режиму для великих банків стало запровадження кількісних норм ліквідності. Фінансова криза в першу чергу стосувалася не стільки ліквідності, скільки платоспроможності. У ретроспективі виявилось, що надмірна ліквідність для деяких видів активів перетворилася на дефіцит майже протягом ночі, що підтверджує думку про те, що ліквідність є найбільш доступною, коли вона потрібна вам найменшою, і найменш доступною, коли у ній виникає потреба. Період визначався тиражами не на банківських депозитах, а на короткостроковому оптовому фінансуванні. Через глибоку невизначеність щодо стану контрагентів та вартості активів, що виступають в якості застави,

інвестори відмовилися виконувати діючі угоди про викуп (або репости) та подібні розширення кредитів, й пропонувати нове кредитування. Багато торгових операцій припинилося і торговці змушені були продавати активи на своїх балансах, які залишалися ліквідними. Дійсно, інколи було важко розрізнити кризи ліквідності та платоспроможності в окремих компаніях.

Коефіцієнт покриття ліквідності (LCR) та чистий стабільний коефіцієнт фінансування (NSFR) стали більш чіткими для фінансування великих банків. LCR вимагає, щоб великий банк мав достатньо кількість високоякісних ліквідних активів для покриття чистих грошових відтоків, які, як очікується, відбудеться протягом 30-денного стресового сценарію. Ця вимога встановлює захист від ризику ліквідності, який зменшує вразливість банку до пробігу, як це було матеріалізовано під час недавньої кризи. У випадку, якщо банк зіткнеться з труднощами з ліквідністю, 30-денний буфер LCR дасть владі час оцінити стан банку та відреагувати у відповідних випадках [72].

NSFR доповнює LCR, вимагаючи суми стабільного фінансування, пристосованого до ризику ліквідності активів та пасивів банку, виходячи з річного періоду часу. NSFR створює стимул для банків продовжувати термін погашення їх фінансування, роблячи їх більш стійкими до ринкового стресу. Щоб компенсувати ризики короткострокових структур оптового фінансування, які виявилися настільки небезпечними в ході недавньої кризи, NSFR вимагає більш стабільного фінансування короткострокових позик для фінансових фірм.

Третій чинник післякризового регуляторного режиму – вимоги до жорсткого управління ризиками у великих банках. Під час розпалу кризи взимку 2009 року, під час стрес-тесту було визначено, що деякі найбільші банки буквально не змогли визначити їх сукупну експозицію до конкретних контрагентів та бізнес-напрямків у різних операціях. Цей дефіцит полегшив зрозуміння як вони могли потрапити в таку біду. Через очікування нагляду за управлінням ризиками під час щорічного комплексного аналізу та огляду капіталу (CCAR) система інформації та управління ризиками всіх банків значно покращилась, хоча робота в найбільших банках ще не завершилась.

Четвертим ключовим елементом післякризового регуляторного режиму є розробка надійних варіантів рішення, державні чиновники повинні самі бути впевнені у життєздатності процедур упорядкованого вирішення та банкрутства, інакше в періоди високого стресу вони будуть спокушатися використовувати певну форму державної допомоги, щоб зберегти тверду платоспроможність.

Після того, як банки в глибині кризи змушені були зібрати капітал, достатній для того, щоб утримати їх на мінімальному рівні, необхідному для функціонування ефективних посередників, з тих пір уряд підвищував їх стійкість через вимоги до підвищення якості та кількості їх капіталу. Це було зроблено з тривалим перехідним періодом, який дозволив їм здебільшого збирати капітал за рахунок нерозподіленого прибутку. Перед банками стоїть вибір щодо зменшення розміру чи припинення діяльності у відповідь на стимули, створені регламентами, відведеними з урахуванням кредитних та фінансових ризиків. Стрес-тести та навчання CCAR повинні забезпечити, щоб найбільші банки не підтримували розподіл капіталу своїх акціонерів в умовах зростання фінансового стресу, як це було в 2007 та 2008 роках, що зробило їх більш вразливими до кризи.

Отже, значними особливостями антикризових механізмів є два великі аспекти. Перш за все в США законодавчо закріплена антициклічна політика з питань зайнятості населення. В межах її формату передбачене пришвидшене державне фінансування будівельних робіт, збільшення розмірів і подовження термінів страхових виплат по безробіттю, збільшення зайнятості в державному секторі та професійна освіта у державному та приватному секторах для загального оздоровлення економіки країни та як додаток до страхування по безробіттю.

В рамках цієї політики також передбачено забезпечення молоді робочими місцями і програмами для розвитку, сфокусованими на те, щоб створити робочі місця в галузях, що є важливими для країни загалом і для певних регіонів зокрема.

Так як на молодь припадає значна кількість безробітних, що призводить до збільшення рівня злочинності, алкоголізму та наркоманії, Конгресом США

приділяється значна увага до створення урядових програм саме для цієї верстви населення.

Другим безперечно важливим напрямком антикризового урядового управління є всебічна науково підтверджена координація різноманітних державних установ для розробки та впровадження фінансово-економічної політики.

Таким чином, досвід минулих років засвідчує ефективність дослідженого підходу, адже саме план надзвичайних дій, запропонований президентом Обамою в 2009 році, допоміг країні ефективно вийти з кризи та мінімізувати її наслідки. На план стимулювання економіки було виділено 838 млрд. доларів США, які за два роки допомогли створити до 4 млн. нових робочих місць та проконтролювати і врегулювати діяльність банківського сектору.

Висновки до розділу 2

Отже, на сучасному етапі антикризове регулювання передбачає використання адміністративних та економічних методів. Адміністративні методи передбачають законодавчий вплив на бюджетно-фінансову політику, а саме: формування законодавчої бази, контроль за діяльністю господарюючих суб'єктів та застосування певних санкцій. Економічні ж методи реалізуються за допомогою використання ринкових інструментів регулювання суб'єктів господарської діяльності, податкової та грошово-кредитної політики, валютного контролю та впливу на відносини власності. Використання даних методів залежить від фази економічного циклу та швидкості переходу до поживлення та підйому.

Основними інструментами, за допомогою яких реалізується антикризове регулювання, є: операції на відкритих ринках (купівля-продаж цінних паперів між Центральними банками та комерційними банками), процентні ставки та норми обов'язкових резервів.

Кожна країна світу за період існування обов'язково стикалася з кризовими явищами. Відповідно існують різні індивідуальні підходи до їх подолання. У випадку Європейського Союзу уряди країн зазвичай намагаються швидко реагувати і впроваджувати певні заходи, наприклад переглядається і вдосконалюється банківська система податкове законодавство, скорочується імпорт та соціальні виплати населенню, проводиться контроль за рівнем інфляції, формуються резервні фонди, приділяється значна увага сфері туризму та інноваційній сфері.

Так як антикризові аспекти державного управління економікою в різних країнах проявляються по різному, в Сполучених Штатах Америки це зазвичай виявляється у покращенні законодавства у сфері зайнятості, зміщується акцент на збільшення кількості робочих місць, особливо це стосується молоді, розробці регіональних структурних програм та регулювання державою банківської сфери, зокрема проведення спліт-тестів та контроль на нормами обов'язкових резервів.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ ТА ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ СТРАТЕГІЧНОГО АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИНЕНИХ КРАЇН НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА

3.1. Проблеми удосконалення державних антикризових заходів

В умовах глобалізації та сучасного економічного розвитку жодна країна не залишається осторонь від економічних спадів, які відбуваються повсякчас в різних частинах світу і які мають різні причини походження.

Насправді економічний спад є невід'ємною частиною розвитку соціально-економічних систем. Обставини, що виникають в періоди економічного зростання або спадів можуть відбуватися в будь-яких соціально-економічних умовах незалежно від їх специфіки і формування правлячого режиму. Звідси випливає, що ефективність уряду буде обумовлена тим, якою мірою управлінську діяльність можна розглядати як антикризову.

Слід зазначити, що сучасні кризи істотно відрізняються від тих, які відбувалися в попередні століття. Сутність криз змінюється з часом і напрямки антикризових заходів змінюються відповідно до цього.

В даний час в розвинених країнах економіка характеризується постіндустріальною структурою, з переважанням сфери послуг, основною складовою якої є фінансовий сектор. Цей фактор пов'язує причини криз саме з фінансовим сектором, який постійно розширюється в глобальному масштабі і, таким чином, відхиляється від реального сектора економіки. Поглиблення розриву між фінансовим і реальним секторами економіки, очевидно, стає головною причиною фінансово-економічної кризи, який ми спостерігали не так давно.

Іншою головною особливістю розвитку економіки в даний час є неконтрольований розвиток фінансового сектору і, з іншого боку, значне зростання грошової маси, що обумовлює формування величезного

спекулятивного капіталу, що, в свою чергу, вимагає створення нових сфер для його реалізації. В результаті нормальні ринкові відносини дестабілізуються, ціни на ринкові активи починають рости різко і необґрунтовано, що пояснюється тиском спекулятивного капіталу.

Основними характеристиками розвитку сучасної економіки є фундаментальні проблеми, з якими стикаються економіки країн світу. Тут справа в трансформації функції розвитку бізнесу, що пов'язана з ростом капіталізації і вважається одним з індикаторів зростання компаній, які, в свою чергу, були визнані в якості індикатора ефективності управління бізнесом [47, с.8].

«Після подолання цієї кризи нерівність буде ще більше поглиблюватися. Нові депозити будуть зараховані із залученням нових фінансових інструментів, борги також будуть збільшуватися. Поступово розвивається новий етап, глобальні фінансові спади відбудуться для інших фінансових галузей, які будуть повністю відрізнятися від нинішніх криз. Вони будуть інтегрованими і багатосторонніми на основі ресурсів телекомунікаційних технологій» [44, с. 83]. Це слова Жака Атталі, відомого французького політика, економіста і теоретика, що передбачав характер і причини майбутніх криз.

Насправді сучасні напрацювання у сфері антикризової політики в глобальному масштабі дозволяють зробити майбутні кризи передбачуваними і керованими. Для цього урядам і міжнародним організаціям слід винести уроки з нинішніх криз з метою підвищення ефективності та адресності антикризової політики. В той же час схожість між економічними кризами, включаючи Велику депресію, свідчить про те, що економічна політика не в повній мірі враховує уроки минулого. Частково це пояснюється економічними теоріями, які протягом останніх трьох десятиліть набрали високу популярність [19, с. 44].

Беручи до уваги вищесказане, серед уроків, які слід винести з попередніх економічних спадів, слід згадати наступні:

1. Формування довгострокового капіталу, спрямованого на розвиток реального сектора економіки, встановлення основ і інструментів його реалізації.

2. Формування фінансово-економічної системи і ефективних механізмів транснаціонального управління світовою економікою.

3. Посилення вимог до кредитної діяльності банків.

4. Диверсифікація економіки.

5. Швидкий розвиток ринку комунікаційних систем.

6. Скорочення зовнішніх позик або, щонайменше, ухилення від нових іноземних позик за рахунок зменшення залежності від іноземного капіталу і додаткового процентного тягаря.

7. Скорочення зовнішніх боргів або відмова від збільшення нових боргів з метою пом'якшення залежності від зовнішнього середовища, утримання від виплати процентних ставок і відмови від використання золота і валютних резервів як джерела погашення боргів.

8. Відмова від монопольного використання долара США в якості міжнародної облікової одиниці, що запобігатиме його емісії без надання відповідних активів.

9. Стимування неефективних соціальних витрат, що дозволить знизити дефіцит бюджету і буде сприяти зниженню інфляції [8, с. 33].

На сучасному етапі економічного розвитку кризи в основному є результатом дисбалансу між реальним і фінансовим секторами економіки і слабким контролем над спекулятивним обігом.

Антикризове регулювання на рівні державного управління передбачає прогнозування і регулярний моніторинг криз, аналіз їх характеру, причин, розвиток і подальше вдосконалення методів усунення негативних впливів.

Серед основних причин світової фінансово-економічної кризи 2008 року слід зазначити недоліки регулювання, особливо у фінансовому секторі. У той час широко побутувала думка про «нездатність відрегулювати нинішню кризу», що мала скоріше філософський, ніж структурний характер [66]. Останнє фактично говорить на користь розширення державного антикризового регулювання і підвищення його ефективності.

Залежно від масштабу і специфіки економічного спаду в окремих країнах економічна держава політика наділена своїми власними особливостями.

Незважаючи на останнє, можна розробити набір критеріїв для вибору методів та інструментів, які можуть бути використані в різноманітних країнах.

Основні напрями впровадження антикризових заходів для реального та фінансового секторів економіки, що спрямовані на створення сприятливих умов для економічного зростання, можна звести до наступних [31, с. 56]:

1. Фінансове забезпечення підприємств реального сектора економіки, в тому числі:

- кредитна підтримка;
- капіталізація компаній;
- системи розширення державних гарантій;
- пряме бюджетне фінансування.

2. Зниження податкового навантаження на бізнес-середовище, шляхом:

– зниження ставок корпоративного і непрямих податку та скасування деяких видів податків;

- застосування диференційованих податкових ставок;
- зниження мит і скасування деяких видів митних зборів;
- спрощення податкового адміністрування і підвищення прозорості;
- поліпшення конкурентного середовища.

3. Підвищення валового попиту, в тому числі:

– зниження непрямих податків і застосування диференційованих видів податків;

- зниження ставок особистого податку;
- розширення державних закупівель та державного попиту;
- застосування спонсорської політики;
- підвищення внутрішнього споживання.

4. Зниження соціальної напруженості, в тому числі:

– підтримка і розширення можливостей фінансування соціальних програм;

- збільшення допомоги по безробіттю;
- реалізація програм зайнятості;
- проведення спеціалізованих тренінгів співробітників.

5. Фінансування науки і інновацій, в тому числі:

- розвиток енерго- та ресурсозберігаючих технологій;
- стимулювання інновацій.

Варто зазначити, що при розробці антикризової стратегії слід враховувати основні особливості криз. Антикризові заходи породжують інновації, а також призводять до нових досягнень науки і техніки, розробки сучасних методів управління.

Щоб пом'якшити негативні наслідки криз і зберегти позитивну динаміку, антикризові заходи повинні включати як довгострокові, так і короткострокові стратегічні цілі. Їх слід проводити як на державному, так і на регіональному рівнях, а також на великих підприємствах діяльність має відповідати антикризовим заходам, що вживаються урядом. В іншому випадку успіх державної антикризової політики може бути поставлений під сумнів, а фінансові вкладення не будуть ефективними.

Після реалізації антикризових заходів важливо проводити їх системну оцінку. Цей процес передбачає аналіз, якою мірою кожен захід був доцільним, і наскільки ефективний вибір і застосування кожного з інструментів державного регулювання.

Слід зазначити, що в умовах економічного спаду держава не може об'єктивно орієнтуватися в тому, яку підтримку має отримувати кожна галузь економіки і якими мають бути довгострокові стратегії розвитку. У цьому випадку держава спирається в основному на представників великого бізнесу, що працює в традиційних секторах економіки.

Що стосується нових галузей економіки, інформація про ці сфери зазвичай неповна, поверхнева і запізніла. Останнє пояснює той факт, що основна частина виборчих заходів спрямована на підтримку великого бізнесу, навіть в тому випадку, коли деякі його філії є некомерційними, в той же сфери інновацій отримують дуже невелику частину підтримки. У цій ситуації представники бізнесу та суспільства залишаються погано інформованими про характер, процес, послідовність і успіхи, зафіксовані після антикризових

заходів, що були прийняті. Відсутність зворотного зв'язку від суспільства і ділового світу впливає на якість і ефективність заходів.

Безсумнівно, існують певні аргументи на користь обмежень на інформацію, проте ці обмеження сприяють збільшенню прибутку тих представників великого бізнесу, які користуються привілейованою увагою державних структур. Такий підхід є ризикованим з урахуванням того факту, що ресурси можуть бути спрямовані на традиційні сфери економіки, які неефективно працюють з застарілими технологіями. У цих умовах державна антикризова політика спотворюється і не надає гарантійні умови для регулювання в посткризовий період.

Невідповідність антикризових заходів і цілей довгострокового розвитку збільшує ризик порушення системи державного регулювання і нездатності підтримувати ефективну конкурентоспроможність, яка супроводжується невпевненістю в майбутньому і іншими негативними явищами.

Існують також «одноразові» заходи підтримки і допомоги, такі як збільшення капіталізації, покупка облігацій, які приносять нездійснені надії підприємствам-одержувачам щодо заходів, які повинні бути реалізовані в майбутньому, а також негативно позначаються на компаніях, що призводить до зниження ефективності роботи.

Антикризові надзвичайні і спеціальні заходи, які негативно впливають на сформовані організаційні та інституційні структури шляхом істотної зміни правил гри в економіці, часто приймаються без зазначення тривалості періоду, протягом якого ці заходи будуть здійснюватися або критеріїв, що дозволять реалізацію цих заходів.

Отже, можна обійти стороною проблеми і недоліки антикризових заходів, якщо конкретно контролювати бенефіціарів цих заходів. Зокрема, підприємствам, що знаходяться в монопольному положенні, можна настійно рекомендувати уникати необґрунтованого зростання цін, втілювати конкурентоспроможні технології виробництва та вжити інших заходів, щоб гарантувати конкурентоспроможність виробництв. Ці претензії повинні бути фіксованими і публічними, в іншому випадку випадки державного патронажу

та корупційних ризиків будуть високими. Більш того, слід підкреслити, що чим прозоріші антикризові заходів, тим ефективнішими вони будуть, отже, тим вищою буде довіра до держави. Останнє є важливим фактором з точки зору створення атмосфери позитивних очікувань. В результаті ефективність антикризових заходів підвищиться і фаза зростання і розвитку пройде плавно.

3.2. Пріоритетні напрями реалізації антикризових стратегій розвинених країн

У своєму нещодавньому звіті від 15 жовтня 2019 року Міжнародний валютний фонд (МВФ) заявив, що глобальна економіка зростає найповільнішими темпами з моменту фінансової кризи. Фонд стверджує, що зростання світового ринку в цьому році складе лише 3% – що становить зменшення прогнозу в липні на 3,2% та різке уповільнення порівняно з двома роками тому [96].

МВФ називає причинами уповільнення темпів зростання торгівельних воєн, невизначеність щодо виходу Великої Британії з Європейського Союзу та інші геополітичні кризи.

«Світовий світогляд залишається нестабільним», – йдеться у щорічному звіті міжнародного кредитного органу [107]. «При 3% зростанні немає місця для помилок у політиці». Дослідження МВФ показали, що зростання в розвинених економіках сповільниться з 2,3% у 2018 році до 1,7% цього року [100].

У США, де економічний приріст від зниження податків у 2017 році зник, очікується, що зростання скоротиться з 2,9% минулого року до 2,4% у 2019 році [95].

У Великобританії, де проблеми, пов'язані з Brexit, завдали шкоди інвестиціям, прогнозується зростання на 1,2% на 2019 рік, зменшившись на 1,4% минулого року.

Зростання в Індії може стимулювати світову економіку до 2020 року. У Німеччині, яка відчуває спад у виробництві автомобілів, прогнозується

зростання на 0,5%, що знизилося з 1,5% у 2018 році. Очікується, що економічне зростання Китаю сповільниться з 6,6% до 6,1% [95].

Поки МВФ заявляє, що центральним банкам вдалося притупити вплив уповільнень за допомогою валютних інструментів, наприклад, таких як низькі процентні ставки. Без таких стимулюючих політик за підрахунками темпи зростання в цьому році були б на 0,5 процентного пункту нижчими.

«Якщо центральним банкам доведеться витратити обмежені резерви на компенсацію помилок у політиці, можливо у них залишиться їх замало, коли економіка перебуватиме в гіршому стані», – повідомляють у фонді [77].

Світова організація торгівлі також нещодавно знизилася свої економічні перспективи, посиляючись на торговельні війни, Brexit та інші фактори.

МВФ заявив, що глобальна економіка може зрости швидше до 2020 року, на рівні 3,4%. Однак він застеріг, що ризики «перекошені вниз», зазначивши, що зростання залежить від покращення в Індії, а також декількох економік, які зараз знаходяться під серйозним напруженням, таких як Аргентина, Туреччина та Іран.

«Помилки політики на цьому етапі, такі як Brexit без угод або подальше поглиблення торговельних спорів, можуть серйозно підірвати настрої, зростання та створення робочих місць», – стверджують у фонді. «Найголовнішим пріоритетом у багатьох випадках є усунення обумовленої політикою невизначеності чи загрози для зростання» [77].

На фоні посиленої напруги в торгівлі та технологіях США та Китаю, а також тривалої невизначеності щодо Brexit, імпульс глобальної активності залишався доволі невеликим у першій половині 2019 року. Зростання позитивних факторів у передових економіках було слабкішим, ніж очікувана активність в умовах ринків країн, що розвиваються.

Зростання було кращим, ніж очікувалося, у США та Японії, і разові фактори, що зашкодили росту в Єврозоні в 2018 році (зокрема коригування нових норм щодо викидів в авто), зникають як це і очікувалося. Серед ринків, що розвиваються, та країн, що розвиваються, ВВП першого кварталу в Китаї

був сильнішим за прогноз, але показники для другого кварталу свідчать про ослаблення активності.

В інших країнах Азії, що розвиваються, а також у Латинській Америці результати були більш розчаровуючі. Дані ширше показують картину заниженого кінцевого світового попиту, особливо у фіксованих інвестиціях. Нагромадження непроданих товарних запасів призвело до збільшення ВВП у першій чверті у США та Великобританії, тоді як м'який імпорт збільшував обсяг виробництва в Китаї та Японії.

З галузевої точки зору активність сфери послуг затрималася, але сповільнення світової виробничої діяльності, яке розпочалося на початку 2018 року, тривало, відображаючи слабкі витрати бізнесу (машини та обладнання) та споживчі закупівлі товарів тривалого користування, таких як автомобілі. Ці зміни свідчать про те, що фірми та домогосподарства продовжують стримувати великі витрати в умовах підвищеної невизначеності політики.

Політичні дії та певні помилки відіграли важливу роль у формуванні цих результатів, не в останню чергу завдяки їх впливу на ринкові настрої та довіру бізнесу. Поки шестимісячне продовження Brexit, оголошене на початку квітня, призвело до початкового відшкодування, посилення торговельної напруги в травні, побоювання перебоїв у ланцюгах поставок технологій та геополітична напруженість (наприклад, санкції США проти Ірану) підірвали довіру до ринку.

Після червневого саміту G20, коли США та Китай домовились про відновлення торгових переговорів та уникнення подальшого підвищення тарифів, ринкові настрої були змінені перспективою того, що обидві сторони продовжуватимуть прогрес у вирішенні своїх розбіжностей. Фінансові умови в США та Єврозоні зараз простіші, залишаючись в основному незмінними для інших регіонів.

Глобальний приріст прогнозується на 3,2 відсотка на кінець 2019 року, покращившись до 3,5 відсотка в 2020 році (на 0,1 процентного пункту нижче на обидва роки, ніж у квітні 2019 року). Щодо торгового фронту, прогноз відображає підвищення тарифів на 200 мільярдів доларів китайського експорту з 10 відсотків до 25 відсотків та помсту Китаю [111]. Погіршення прогнозу

зростання для Китаю та Азії, що розвивається, в основному відповідає модельованому впливу посилення торговельної напруженості та пов'язаних з цим ефектів довіри.

Прогнозоване світове зростання 2020 року покладається на декілька факторів:

- підтримання позитивних настроїв на фінансовому ринку в цілому;
- стабілізація в деяких напружених ринкових економіках, що розвиваються, як от Аргентина та Туреччина;
- уникнення ще більш різкого колапсу в інших, таких як Іран та Венесуела.

Близько 70 відсотків приросту за глобальним прогнозом зростання на 2020 рік відносно 2019 року припадає на прогнозовану стабілізацію або відновлення в економіках, що перебувають у стресі. Для країн з розвиненою економікою зростання прогнозується на рівні 1,7 відсотка в 2020 році.

У Сполучених Штатах очікується зростання на кінець 2019 року на 2,6 відсотка, поступово зменшившись до 1,9 відсотка в 2020 році, коли фінансовий стимул буде розкручений. Перегляд зростання до 2019 року відображає ефективніші показники за перший квартал, ніж очікувалося (рис. 3.1) [94].

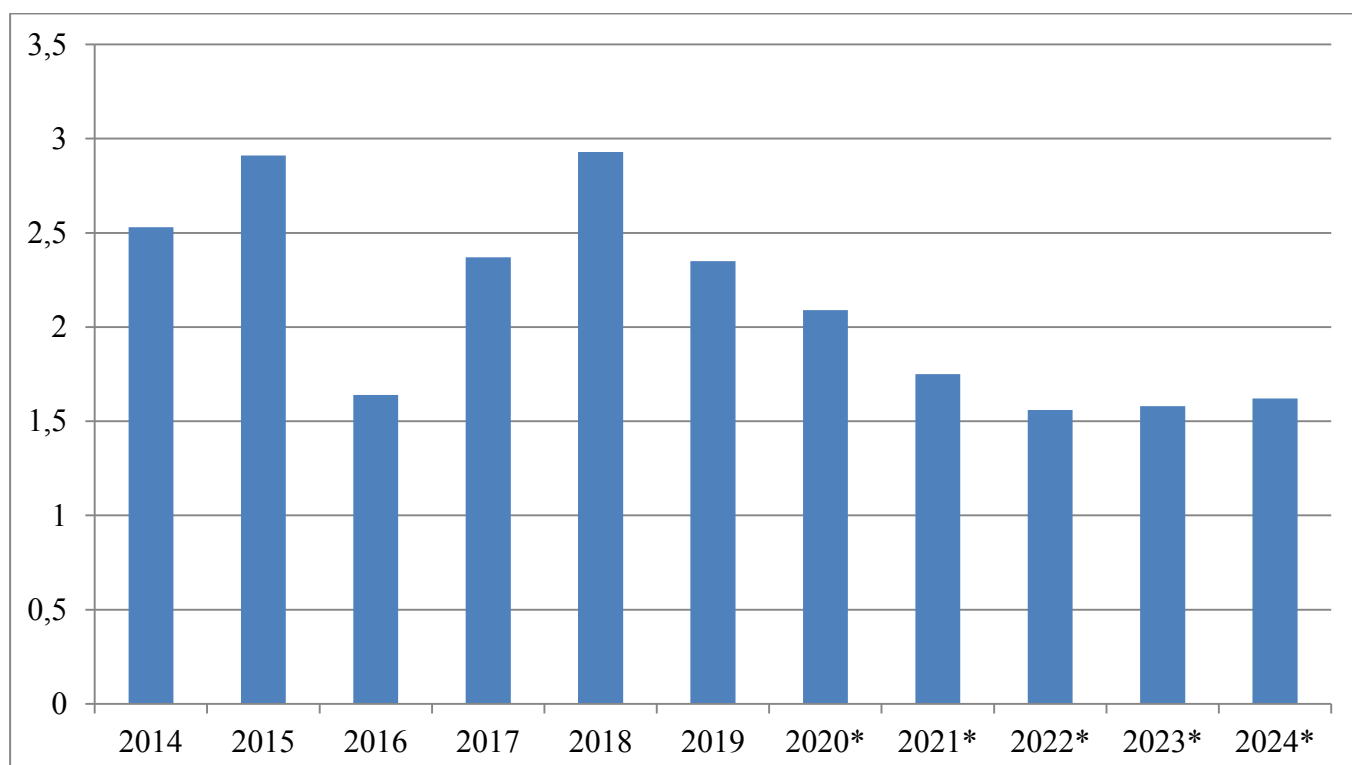


Рис. 3.1. Динаміка зміни ставки реального ВВП США, у відсотках до попереднього року (у тому числі за прогнозами)

Примітка. Побудовано автором за даними Статистичної бази даних – [Електронний ресурс] – <https://www.statista.com/statistics/263614/gross-domestic-product-gdp-growth-rate-in-the-united-states/>.

Незважаючи на те, що загальні надходження були значними на тлі потужного експорту та накопичення запасів, внутрішній попит був дещо м'якшим, ніж очікувалося, а імпорт також слабший, частково відображаючи ефект тарифів. Ці зміни вказують на уповільнення темпів протягом решти року.

На основі досвіду пережитих криз урядом США було розроблено певні пріоритетні заходи антикризової політики, які спрямовані на те, щоб підтримати існуючі темпи зростання економіки та попередити настання кризових явищ.

Першим заходом Федеральної резервної системи є коригування балансів. Це зумовлено тим, що коли обсяги балансу резервів швидко зростають, продаж казначейських облігацій у валюті США унеможлиблюється. Якщо банки повністю забезпечені резервними активами, у них зникає потреба заощаджувати. Таким чином можливо швидше здійснювати розрахунки, що є стимулюючим фактором для бізнесу.

Також у межах антикризової політики США часто використовують інструмент регулювання обмінного курсу долара. Це відбувається завдяки стимулюванню експорту та стримуванню інфляції.

Не менш важливим аспектом є заходи, спрямовані на зниження обсягів запозичень. Для цього підвищуються ціни на активи і зростає прибуток у тих, хто має відповідні активи у своєму розпорядженні. Ці заходи стимулюють сукупний попит та ефективно знижують інфляцію.

У кризові періоди США проводять дії для стабілізації економічної активності та інфляції шляхом збільшення витрат населення та бізнесу. Проводиться політика фінансового стимулювання, метою якої є збільшення державних видатків та зниження податкового тиску.

Крім того поширення набуває нетрадиційна монетарна антикризова політика – політика кількісного пом’якшення (quantitative easing, QE). Її сенс полягає в тому, що Центральні банки купують додаткові фінансові активи, щоб «влити» кошти до національної економіки. Так знижується тиск на облікову ставку, підвищується фінансова активність та підтримується ринок нерухомості.

Важливо враховувати момент, що США є своєрідною системоутворюючою державою у сучасному фінансово-економічному просторі. Тому названі заходи переважно спрямовані на збереження існуючої системи без здійснення структурних перетворень, тобто лише на коригування певних характеристик функціонування.

Зростання в Єврозоні прогнозується на рівні 1,3 на кінець 2019 року та на 1,6 відсотка у 2020 році [94]. Прогноз на 2020 рік для Німеччини трохи переглядається (через слабший, ніж очікували зовнішній попит) (рис. 3.2), але він не змінюється для Франції (де очікуються фіскальні заходи для підтримки зростання та негативних наслідків вуличних протестів) (див. Рис. 3.3) та Італії (де невизначений фіскальний прогноз схожий на квітневий, який впливає на інвестиції та внутрішній попит) (див. Рис. 3.4).

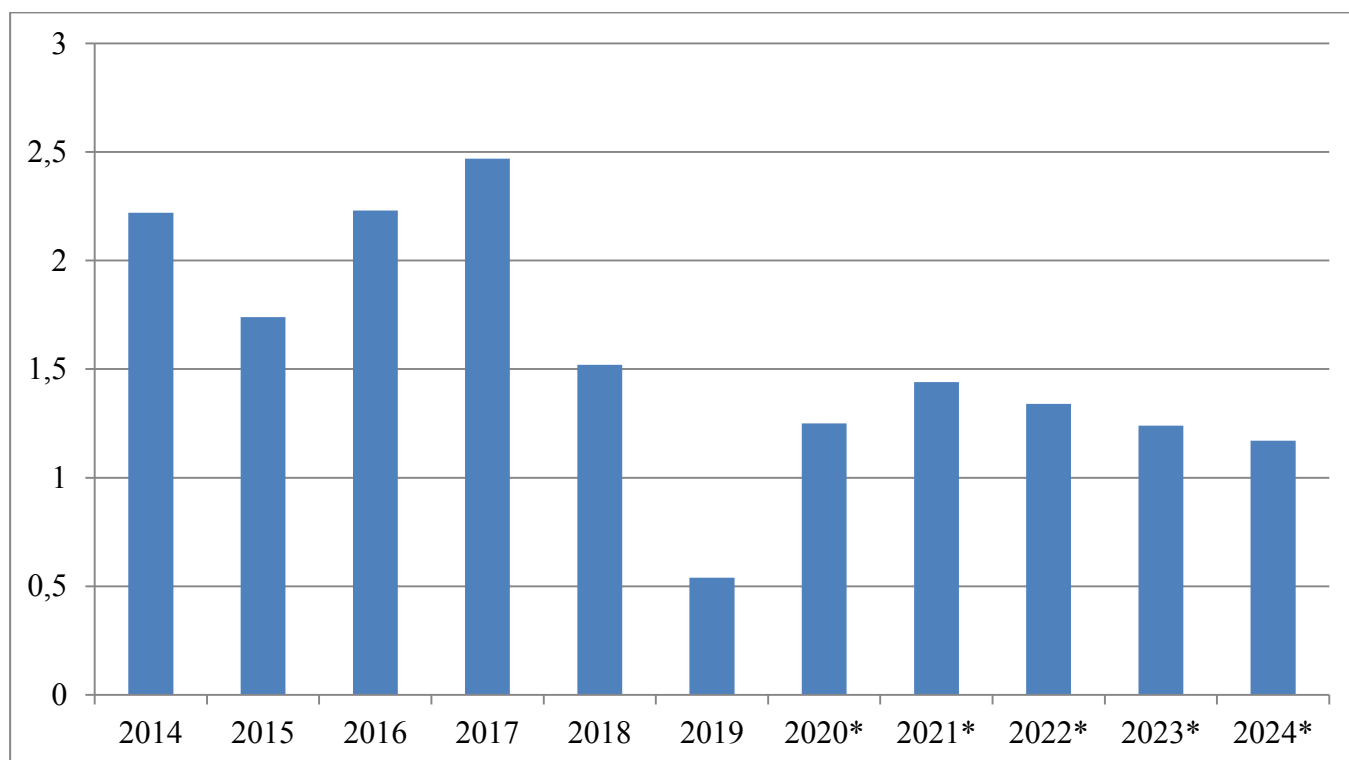


Рис. 3.2. Динаміка зміни ставки реального ВВП Німеччини, у відсотках до попереднього року (у тому числі за прогнозами)

Примітка. Побудовано автором за даними: Статистичної бази даних – [Електронний ресурс] – <https://www.statista.com/statistics/375203/gross-domestic-product-gdp-growth-rate-in-germany/>.

Аналізуючи наведений графік можна простежити, що у Німеччині ставка ВВП прогнозовано буде зростати до 2024 року, проте не перевищуватиме значень 2016-2017 років.

Німецька соціальна ринкова економіка є однією з найбільших у світі та продовжує процвітати. Однією з найсильніших галузей Німеччини є виробництво автомобілів: кілька німецьких виробників транспортних засобів, такі як Даймлер, Фольксваген або BMW, є одними з головних гравців світового ринку, принесли мільярди євро доходів у минулі роки і продовжуватимуть надалі наповнювати економіку.

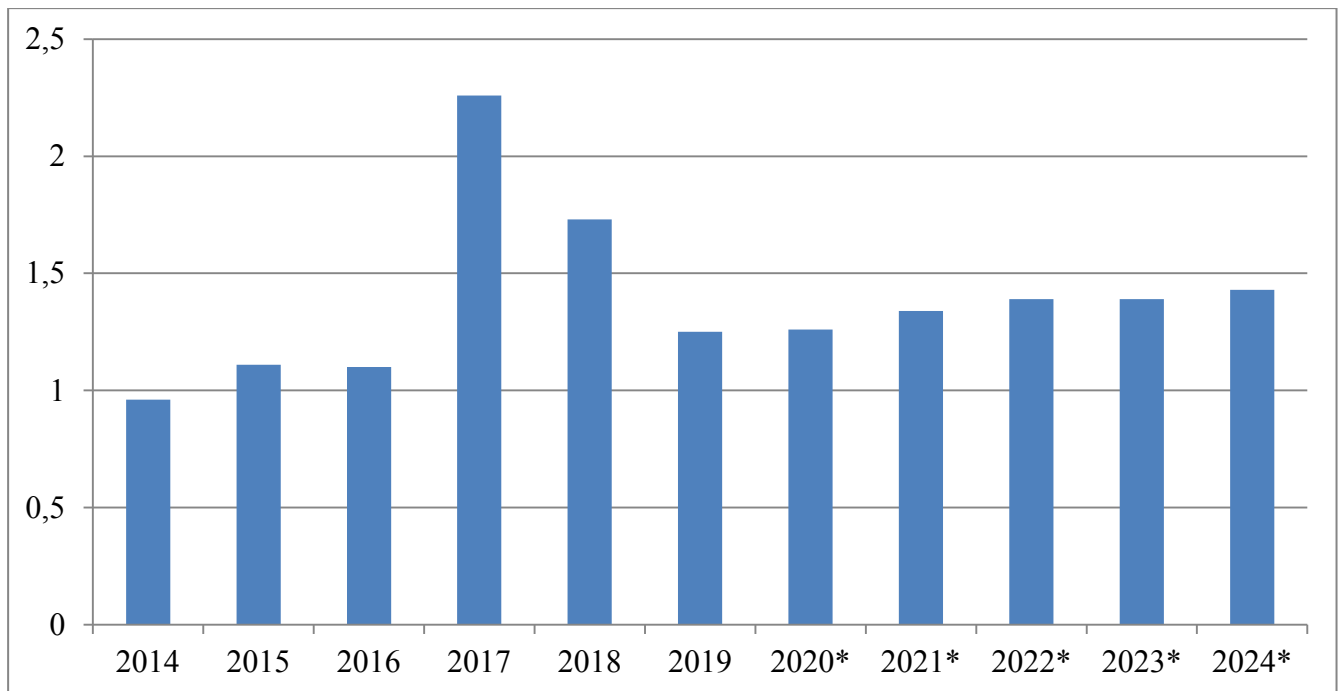


Рис. 3.3. Динаміка зміни ставки реального ВВП Франції, у відсотках до попереднього року (у тому числі за прогнозами)

Примітка. Побудовано автором за даними Статистичної бази даних – [Електронний ресурс] – <https://www.statista.com/statistics/263604/gross-domestic-product-gdp-growth-rate-in-france/>.

Незважаючи на те, що Франція є не лише європейською, але й глобально важливою економічно розвиненою країною, вона боролася з низьким рівнем безробіття і все ж відчула значне зростання безробіття після краху 2008 року, як і багато інших відомих промислових країн. Однак, на відміну від інших, безробіття продовжувало значно зростати до 2010-х, тоді як ситуація із зайнятістю у сусідніх країнах покращувалася майже щороку. Відсутність робочих місць пов'язана з кризою Єврозони, яка торкнулася насамперед країн Південної Європи, таких як Іспанія, Португалія та Італія.

За прогнозами економіка Франції стабільно зростатиме до 2024 року.

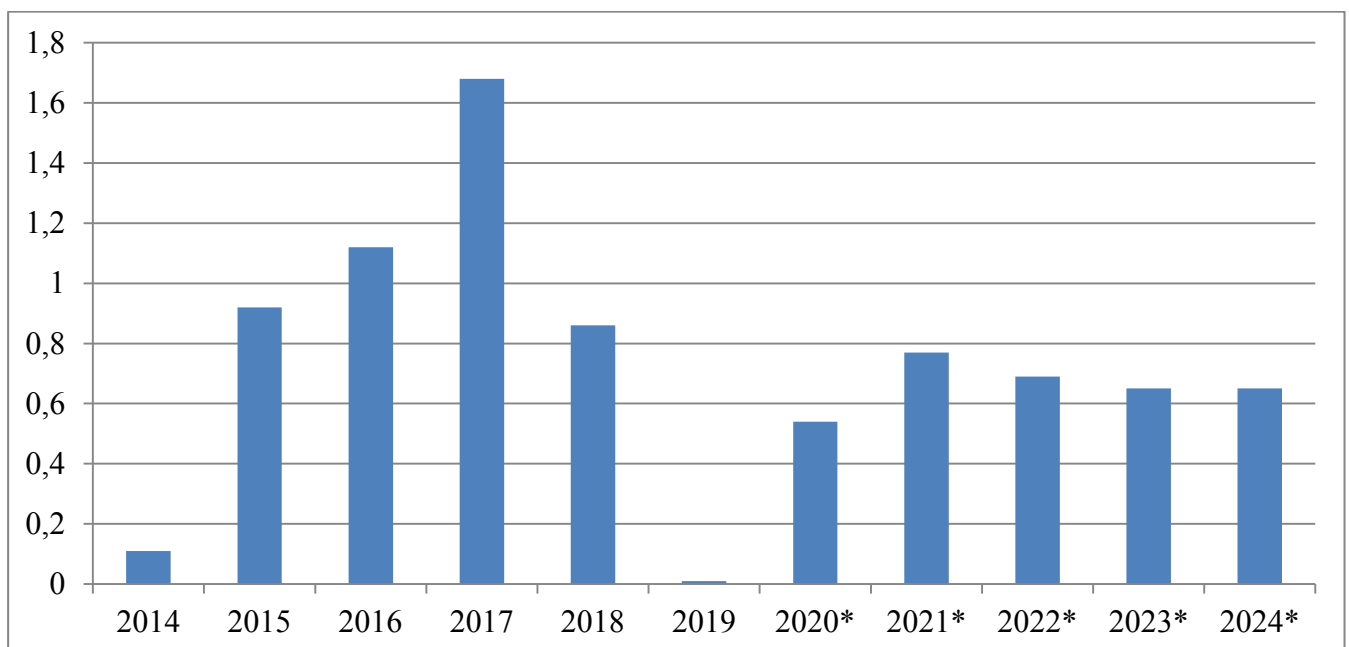


Рис. 3.4. Динаміка зміни ставки реального ВВП Італії, у відсотках до попереднього року (у тому числі за прогнозами)

Примітка. Побудовано автором за даними Статистичної бази даних – [Електронний ресурс] – <https://www.statista.com/statistics/263606/gross-domestic-product-gdp-growth-rate-in-italy/>.

Економіка Італії – це розвинена промислова економіка, яка допомогла здобути місце в якості членів G7 та G8, а також Європейського Союзу. Після Другої світової війни Італія зазнала значного економічного поштовху завдяки підтримці з боку «Вільного світу», що використовувався для ідентифікації некомуністичних країн під час холодної війни. Але кілька десятиліть економічного зростання закінчилося після спаду 2008 року. Приблизно з 2007

по 2011 рік італійці зіткнулися з численними невдачами, які негативно вплинули на національну економіку.

Заборгованість стала головною проблемою, до того ж в Італії спостерігається щорічне зростання державного боргу, насамперед через нездатність країни належним чином підтримувати свій бюджет, а також загальне зниження ВВП. Як результат, інвестори часто ставлять під сумнів здатність країни погашати свої борги, не беручи на себе додаткову заборгованість, особливо через велике відношення боргу до ВВП, яке залишається одним із найвищих у світі.

Зростання було переглянуто на 2019 рік в Іспанії, що відображає потужні інвестиції та слабкий імпорт на початку року (рис. 3.5):

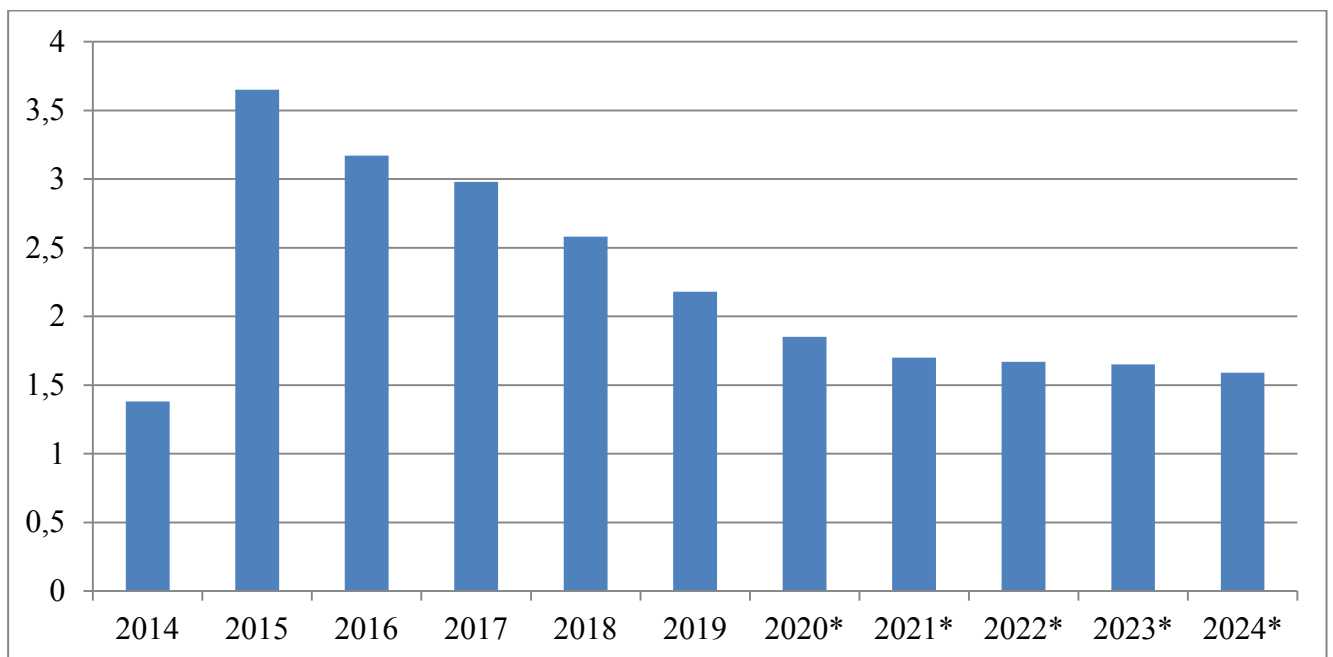


Рис. 3.5. Динаміка зміни ставки реального ВВП Іспанії, у відсотках до попереднього року (у тому числі за прогнозами)

Примітка. Побудовано автором за даними Статистичної бази даних – [Електронний ресурс] – <https://www.statista.com/statistics/263610/gross-domestic-product-gdp-growth-in-spain/>.

Іспанія відіграє важливу роль як член Європейського Союзу, а також як член Світової організації торгівлі. Економіка Іспанії визнана однією з найважливіших у світі, однак її загрожувала багаторічна криза протягом останніх кількох років.

Економічні катастрофи, такі як глобальна фінансова криза 2008 року та боргова криза в Євро, залишили економіці Іспанії довгострокові перешкоди, які іспанський уряд ще має подолати.

Однією з головних економічних проблем країни є безробіття, яке було не тільки значно високим для початку десятиліття, але й продовжувало зростати, особливо з 2008 року. Незважаючи на подібні економічні труднощі в сусідніх країнах, Іспанія має один з найвищих показників рівня безробіття в Європі, поступаючись тільки Греції.

Економіка Іспанії зростає завдяки стимулюванню експорту та низькому рівню імпорту. Такий підхід спочатку застосовувався після світової фінансової кризи з метою допомогти країні стати більш прибутковою. Експорт країни досяг рівнів докризового періоду і спостерігається його постійний ріст протягом багатьох років. Таким чином Іспанія стала одним з найбільших світових експортерів. Незважаючи на економічний спад у зв'язку з кризою, Іспанія зараз повільно одужує і прогнози є досить оптимістичними, у 2014 році Іспанія була однією з країн з найбільшим ВВП у світі.

Сполучене Королівство має збільшитися на 1,3 відсотка на кінець 2019 року та на 1,4 відсотка у 2020 році. ВВП за 2019 рік зафіксував різке скорочення (рис. 3.6):

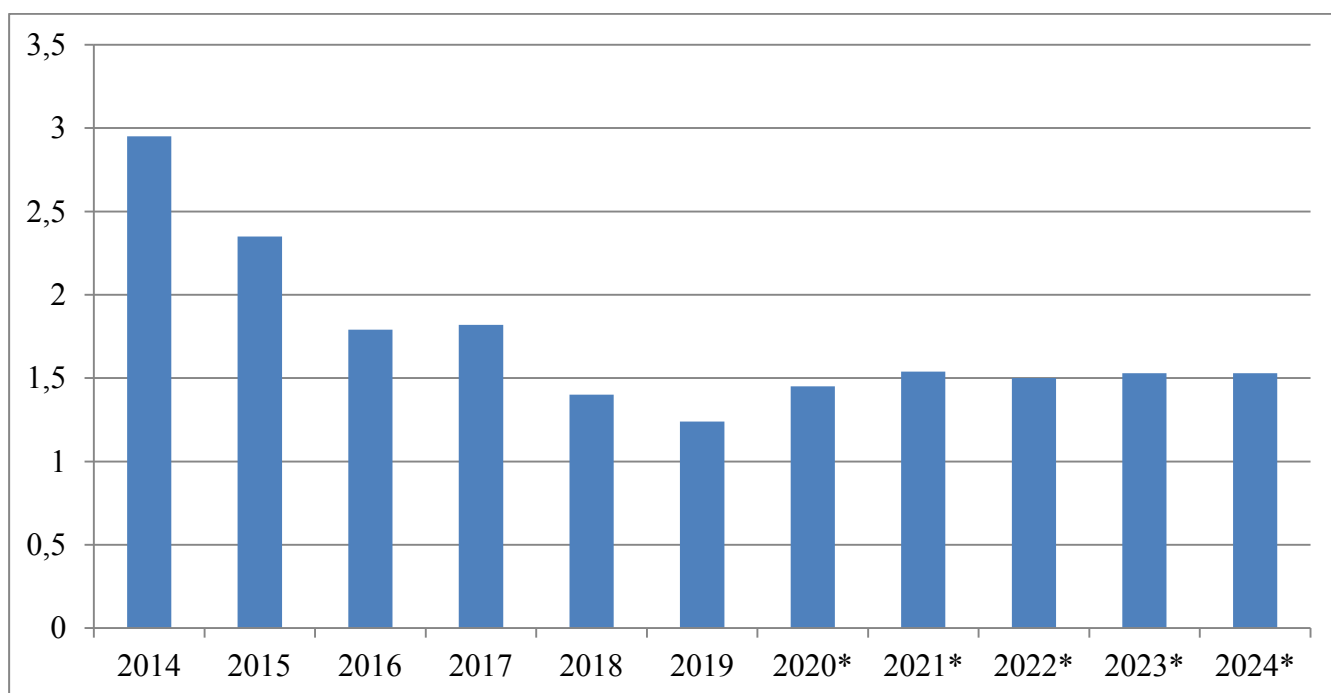


Рис. 3.6. Динаміка зміни ставки реального ВВП Великої Британії, у відсотках до попереднього року (у тому числі за прогнозами)

Примітка. Побудовано автором за даними Статистичної бази даних – [Електронний ресурс] – <https://www.statista.com/statistics/263613/gross-domestic-product-gdp-growth-rate-in-the-united-kingdom/>.

Спад ВВП частково спричинений основними виробниками автомобілів, що пропонують регулярні щорічні припинення робіт в межах планів дій щодо Brexit. Прогноз передбачає впорядкований Brexit з подальшим поступовим переходом до нового режиму. Однак на даному етапі остаточна форма Brexit залишається дуже невизначеною.

Загалом очікується, що зростання Єврозони продовжуватиметься у 2020 році, оскільки прогнозується відновлення зовнішнього попиту, а тимчасові фактори (включаючи проблемні питання реєстрації автомобілів в Німеччині та вуличні протести Франції) продовжують згасати.

Кожна країна ЄС пройшла свій шлях у подоланні криз, проте, оскільки це єдиний механізм, то і антикризові заходи здебільшого є спільними.

Перш за все ще у 2010 році країнами Єврозони було створено Європейський Стабілізаційний Механізм (ЄСМ) – спеціальний фонд, метою якого є забезпечення фінансової стабільності в Єврозоні. Через нього надається фінансова допомога тим країнам, які переживають кризу. Фінансування фонду відбувається шляхом випуску боргових цінних паперів на термін до 30 років. Країна-учасник може отримати кредит у розмірі до 500 млрд. євро. Загальний капітал фонду складає 700 млрд. євро, при цьому країни члени вклали 80 млрд. євро внесків [67]. Країни – учасники та структура їх часток участі наведено у табл. 3.1.

Також з 2009 року у таких країнах, як Румунія, Литва, Греція, Ірландія, Португалія та Угорщина працюють спеціальні антикризові програми фінансової підтримки від так званої «трійки кредиторів» – ЄС, МВФ та ЄЦБ. Для кожної країни програми розробляються індивідуально, враховуючи особливості державних фінансів і специфічних потреб.

З 2011 року в межах антикризової політики Європейський центральний банк започаткував нові програми, що стосуються надання кредитів для країн Єврозони з метою фінансової підтримки.

В межах цих програм відбувається стимулювання втручання національних банків та ЄЦБ у купівлю цінних паперів та управління ними. Це робиться для досягнення валютної стабільності та регулювання механізму монетарної політики в межах валютної зони.

Таблиця 3.1

Участь країн-членів Єврозони в ЄСМ

Країна	Частка участі у вкладеному капіталі, (%)	Вкладений капітал, млн. євро	Загальний капітал, млн. євро
Німеччина	27,1464	21,717.1	190,024.8
Франція	20,3859	16,308.7	142,701.3
Італія	17,9137	14331.0	125,395.9
Іспанія	11,9037	9,523.0	83,395.9
Нідерланди	5,7170	4,573.6	40,019.0
Бельгія	3,4771	2,781.7	24,339.7
Греція	2,8167	2,253.4	19,716.9
Австрія	2,7834	2,226.7	19,483.8
Португалія	2,5092	2,007.4	17,564.4
Фінляндія	1,7974	1,437.9	12,581.8
Ірландія	1,5922	1,273.8	11,145.4
Словаччина	0,8240	659.2	5,768.0
Словенія	0,4276	342.1	2,993.2
Люксембург	0,2504	200.3	1,752.8
Кіпр	0,1962	157.0	1,373.4
Естонія	0,1860	148.8	1,373.4
Мальта	0,0731	58.5	511.7
Разом	100,0	80,000	700,000

Примітка. Складено автором за даними міжнародної ділової газети «Financial Times» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ft.com/home/europe>.

На даний час в Єврозоні активно посилюється бюджетна дисципліна. В її рамках кожна країна має певний термін, щоб покращити макроекономічні показники з урахуванням поточної економічної ситуації. Якщо умови

недотримуються, то на країни-порушники накладаються санкції у вигляді надання короткотермінового депозиту обсягом 0,2% від ВВП [68].

Також Європейський Союз нерідко залучає нетрадиційні антикризові заходи, наприклад – збільшення банківської ліквідності. Але це можливо тільки у разі розробки ефективної бізнес-моделі розвитку.

Загалом, пріоритетними напрямками антикризового регулювання у країнах Європейського Союзу є посилення бюджетної дисципліни та впровадження різноманітних програм покращення конкурентоспроможності підприємницького сектору.

Цікавим також є досвід антикризового стратегічного управління Японії. В 2019 році економіка Японії, ще однієї високорозвиненої країни, зросла на 0,9 відсотка [105]. Зростання ВВП відображає накопичення запасів та великий внесок від чистого експорту через різке падіння імпорту, таким чином маскуючи пригнічений базовий імпульс. За прогнозами, зростання в 2020 році знизиться до 0,4 відсотка [105]. Очікується, що фіскальні заходи дещо пом'якшать коливання темпів зростання від майбутнього підвищення ставки податку на споживання у жовтні 2019 року (рис. 3.7):

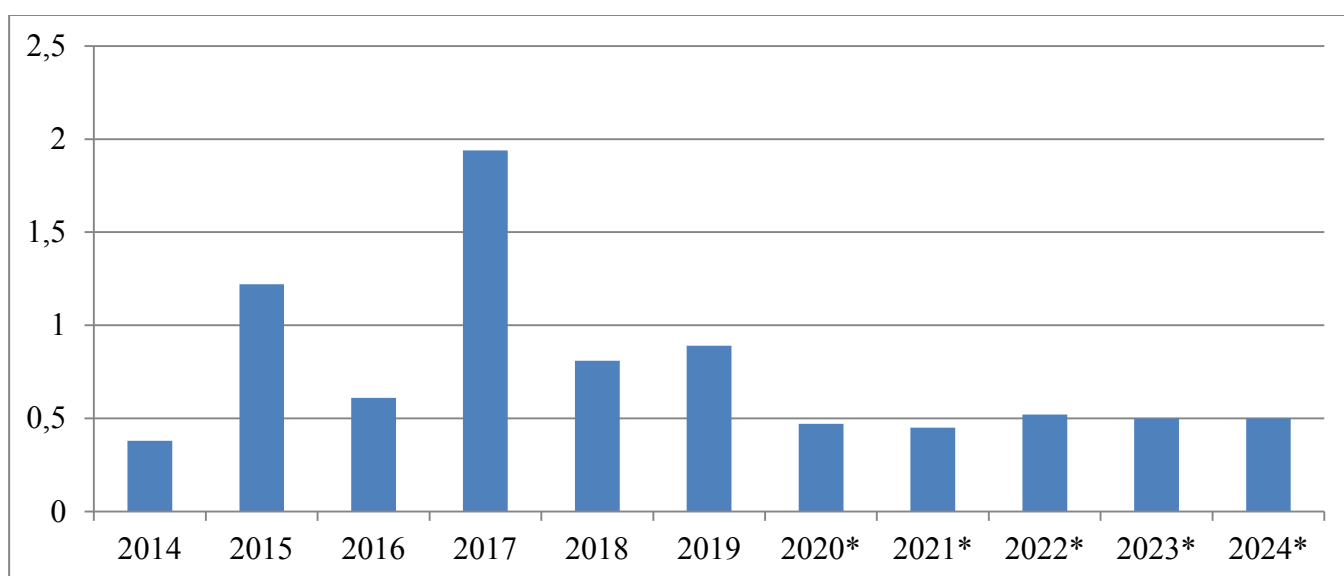


Рис. 3.7. Динаміка зміни ставки реального ВВП Японії, у відсотках до попереднього року (у тому числі за прогнозами)

Джерело: розраховано автором за даними Статистичної бази даних – [Електронний ресурс] – <https://www.statista.com/statistics/263607/gross-domestic-product-gdp-growth-rate-in-japan/>.

Темпи приросту ВВП в Японії були хиткими, оскільки спад 2008 року вразив світову економіку дуже сильно і Японія досі не зміцнилася. Незважаючи на недостатньо стабільне фінансове становище, Японія залишається однією з найбільш високорозвинених економік світу.

Економіка Японії є третьою за величиною в усьому світі за номінальним ВВП і країна має дуже активний виробничий сектор. Він найбільш вагомий у сфері автовиробництва, третьому за величиною у світі після США та Китаю, і має електротехнічну галузь, яка зараховується до числа найбільш інноваційних у світі.

Японія може похвалитися багатьма титулами, але, мабуть, найбільш важливою для її майбутньої стабільності є те, що стосується її астрономічних національних боргів, які зараз складають понад 200 відсотків ВВП, приблизно 10,5 трлн доларів США.

В своїх антикризових стратегіях Японія зазвичай застосовує монетарне стимулювання і надання кредитів, спрямованих на розвиток інфраструктури. Також широко застосовується регулювання ставок на кредити та депозити, зокрема на сучасному етапі вони є дуже гнучкими. Не менш вагомим є збереження сталого рівня інфляції, що робить валюту надзвичайно стійкою.

Слід зазначити, що стратегічна антикризова політика Японії є доволі вдалою, оскільки ми можемо спостерігати стабільні темпи зростання національної економіки.

Отже, навіть розвинені країни світу стикаються з певними економічними труднощами, у деякій мірі навіть залишаються відчутними наслідки нещодавньої фінансової кризи 2008-2009 років.

Таким чином, для США та ЄС пріоритетним напрямом стратегічної антикризової політики є підтримка банківського сектору економіки. Здебільшого заходи спрямовуються на усунення негативних наслідків кризових ситуацій та вихід з них, однак не менш важливим є усунення самих причин криз та системна адаптація. Саме ці моменти викликають найбільше проблем і на даний час це питання до кінця не вирішене. Основною метою наведених антикризових стратегій є збереження обсягів існуючого промислово –

економічного потенціалу, такі заходи обов'язково необхідно дуже чітко прораховувати починаючи від етапів впровадження, наслідків і до моменту активного впливу на цільову сферу.

3.3. Імплементация світового досвіду впровадження антикризових заходів в Україні

На сьогоднішній день для України, як і багато інших економік світу, актуалізується питання імплементации світового досвіду впровадження стратегічних рішень, спрямованих на запобігання криз. При тому однією з основних проблем є брак фінансових ресурсів для розвитку різних видів економічної діяльності, виконання економічних, соціальних функцій та забезпечення реалізації різних стимулів. Ці проблеми посилювались під впливом світової фінансової кризи і набували глобального масштабу.

Різні країни знаходять різні варіанти вирішення подібних питань і розробка національної стратегії розвитку постійного антикризового інвестування на основі впровадження кращих зарубіжних практик стає украй необхідною. Питання інвестиційної діяльності не лише як засобу швидкого залучення грошових ресурсів, а й формування постійної державної економічної антикризової інвестиційної політики, що ґрунтується на використанні досвіду зарубіжних країн, відповідає головним завданням, сформованим у стратегічних документах для подальшого розвитку України в аспекті сталого розвитку.

Економічна система України перебуває в процесі трансформації та пошуку вектора розвитку, який може вивести його зі стану постійної кризи та дисбалансу. Подібна трансформація відбувається в глобальному масштабі, що свідчить про перехід на новий якісний рівень світової економіки [4].

Світова фінансова криза останніх років не є результатом збігу ситуацій, а природним результатом незбалансованої структури економічних систем, розбіжностей між потребами інституційної підтримки та реаліями продуктивних сил. Процеси перехідного періоду характеризуються вивільненням, перерозподілом та рухом фінансового капіталу за класичними напрямками отримання більшої податкової преференції, стабільних

економічних умов та більшого відсотка прибутку. Однак нестабільність світової фінансової системи змінила пріоритетні потреби інвесторів, зробивши зобов'язання зберегти фінансові заощадження більш нагальними порівняно з їхніми бажаннями збільшити їх через більший відсоток прибутку.

Національна економіка за останні два десятиліття втратила значну частину виробничих потужностей, зазнавши переорієнтації на користь інфраструктурних галузей. Однак модель економічного розвитку Західної Європи та Північної Америки, застосована країнами СНД, включаючи Україну, з моменту їх незалежності, не змогла коригувати за рахунок грошових наслідків значне зниження економічного зростання, зокрема, пов'язане з невідповідністю ринкової структури економіки механізми державного регулювання.

Існуючі розбіжності вимагають створення нових, адекватних теоретичних та концептуальних основ антикризового державного економічного регулювання та впровадження прикладних механізмів сприяння економічному зростанню й нарощуванню бази зростання шляхом стимулювання спрямування фінансових потоків на розвиток вітчизняного товарного виробництва засобами оподаткування та регулювання сектору фінансових послуг, реалізація концепції імпортозаміщення шляхом створення додаткового попиту на вітчизняну продукцію, в тому числі шляхом публічних закупівель та впровадження механізмів залучення капіталу з тимчасових напрямів фінансової нестабільності.

Актуальність запровадження системних заходів управління кризовими ситуаціями в Україні та світі визначається низкою довгострокових рецесій, відсутністю значного виконання заходів, що реалізуються дискретно у відповідь на зростання рівня ліквідності у певних країнах, регіонах та секторах. Достовірність ефективності неокласичних чи неокейнсіанських теорій у чистому вигляді знижується, і ця втрата довіри підтверджується оцінками відомих міжнародних та вітчизняних економістів. У той же час більшість провідних дослідників доводять наявність глибоких інституційних причин сучасної економічної нестабільності.

Явища інституційного руйнування проявилися у світі. Основне питання виникає при розробці відповідної регуляторної політики, яка не тільки усуває негативні наслідки, але й виконує роль превентивного механізму, який здатний запобігти виникненню структурних дисбалансів в економіці.

Фінансова криза останніх років, наслідки якої не змогли зникнути повністю, була безпрецедентною після Другої світової війни як за масштабами, так і за глобальністю. Основні економічні показники розвинених країн зазнали падіння, якого Німеччина не бачила протягом 20 років, а Італія та Франція – понад 30 років.

В епоху глобалізації, у 2008 році, відбулася перша системна криза, яка стала показником ефективності функціонуючої економіки розвинених країн. Починаючи зі зниження ліквідності на ринку іпотечних кредитів у США, криза нестачі фінансових ресурсів і падіння платоспроможності поширилася серед розвинених країн, а потім через відносно слабку інтеграцію в міжнародні процеси економічного розвитку, в країни, що розвиваються.

Однак належна система механізмів протистояння такому негативному явищу не сформована і донині. Основною причиною спалаху кризи у 2008 році та, ймовірно, європейської кризи 2013 року є дисбаланс архітектури та структурні дисбаланси розвинених економік, де відбувся приплив фінансових ресурсів із сфери реального виробництва в інфраструктуру.

Антикризові заходи в усьому світі були розподілені орієнтовно на дві категорії: порятунок політики і субсидії та активна політика диверсифікації ринку. Більшість антикризових заходів, що пропонуються в європейських країнах, мають чіткий, субсидіарний характер і надають фінансову підтримку тим районам, де є найбільший спад, і умовно визначаються як епіцентр кризи. Замість того, щоб створити новий економічний порядок та систему максимальної самодостатності і нове управління цінностями, уряд Євросони зайнятий пошуком нових фінансових ресурсів для погашення боргу та підтримки свого населення. Однак такі ініціативи потребують великої суми грошей, які повинні бути гарантовані реальною вартістю.

Додаткові фінансові ресурси мобілізуються за рахунок оподаткування, позик, допомоги на акції, що збільшує соціальну напругу. Ініціатива введення податку у розмірі 0,1% на кожну операцію акціями чи похідними інструментами не отримала повної підтримки в ЄС, незважаючи на потенціал залучення, за оцінками Європейської комісії, додаткових 57 мільярдів євро щорічно [46].

Найуспішнішою була антикризова політика Китаю, яка не лише досягла економічного процвітання, але й досягла нового статусу світового лідера, змінивши, за словами Дж. Сороса, світовий порядок [78].

У 2009 році Китай успішно взяв на себе завдання забезпечити економічне зростання і досяг 9% приросту ВВП. У першому кварталі 2009 року темпи зростання економіки Китаю склали 6,1%, у другому кварталі темпи зростання зросли до 7,9%, у третьому кварталі економіка Китаю зросла на 9,1%, у четвертому – на 10,7% [78].

Загалом, навіть у незмінних цінах 2005 року ВВП Китаю в 2009 році продовжував зростати з дещо уповільненням темпів, тоді як у майже всіх країнах Західної та Східної Європи (крім Польщі та Чехії) спостерігався спад ВВП (рис. 3.8):

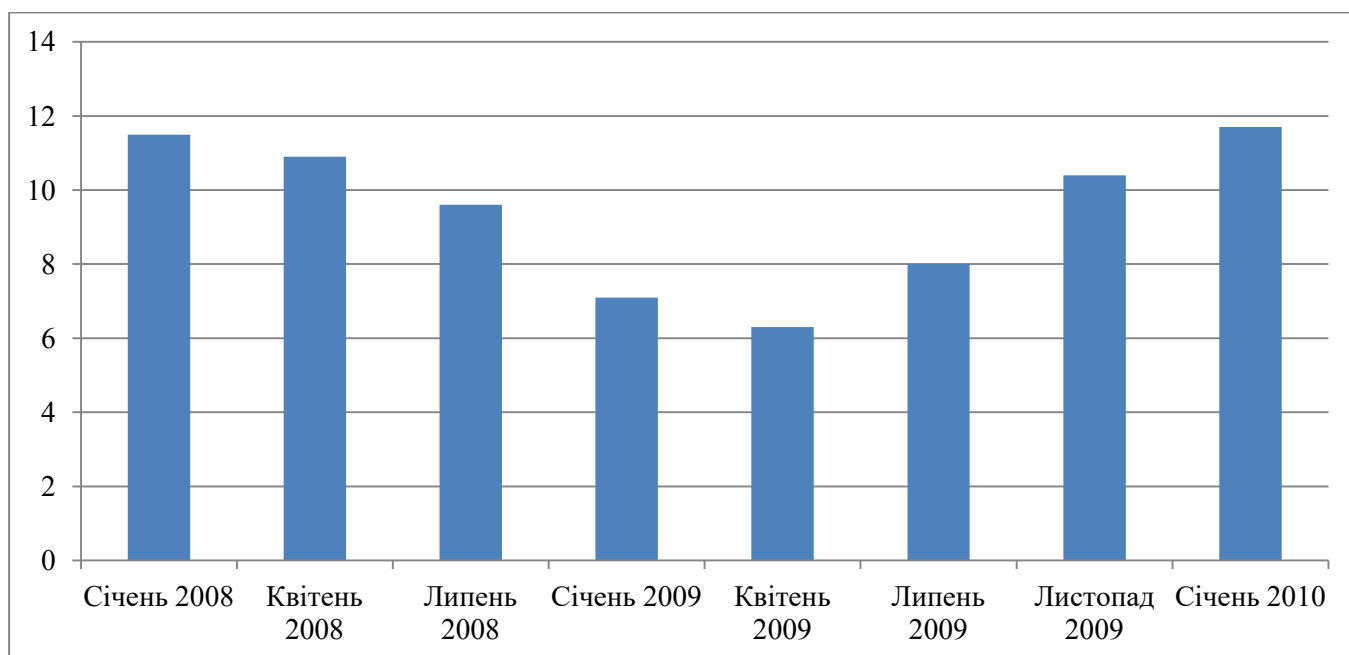


Рис. 3.8. Динаміка ВВП Китаю в період світової фінансової кризи

2008-2009 рр., у відсотках до попереднього року

Примітка. Побудовано автором за даними Світового Банку – [Електронний ресурс] – <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=2018&start=2007>.

Країнам, які активно розвивають промислове виробництво та створюють максимальну додану вартість, вдалося подолати фінансову кризу з набагато кращими результатами, ніж економіки країн, де фокус спрямований на сировину та інфраструктуру.

Антикризові заходи, що реалізуються в різних країнах, мають спільні риси, такі як скорочення бюджетного фінансування державного адміністративного апарату, перенаправлення в режим максимальних заощаджень, пряма чи непряма підтримка платоспроможності національної економіки.

Однак найбільший позитивний економічний ефект був досягнутий у тих країнах, які впровадили політику стимулювання попиту та пропозиції непрямыми методами, встановили сприятливі умови для виробників стратегічних товарів, створили не субсидовані, а гарантовані кошти.

Показовим у цьому відношенні є досвід Румунії та Польщі. У Республіці Польща зроблено вирішальні кроки, спрямовані на мінімізацію впливу фінансової кризи. Сфера заходів, що стимулюють виробничий процес, оживає за допомогою затвердження «Плану стабільності та розвитку», а сенс дій полягає у фінансуванні розвитку реального сектору економіки для збільшення виробництва доданої вартості. Фінансові ресурси були залучені у виробничий сектор із фінансових сум на 40 мільярдів польських злотих [70]. Результатом такої діяльності є те, що Республіка Польща має найменші втрати в національній економіці після впливу світової фінансової кризи.

Перебування в Єврозоні, але з дуже обмеженим включенням до зони обігу євро та оперативна підтримка національного товарного виробництва дозволили Польщі уникнути різкого економічного спаду. Активна політика непрямого регулювання попиту та пропозиції проводилася в Македонії та Німеччині, що дозволило відносно швидко нарощувати промислове виробництво.

Повільне падіння економічної активності в Німеччині та повільне, але неухильне поживлення – ось результати правильного курсу на збалансований бюджет та підтримку національної промисловості. Регулюючі заходи у Великобританії були більш консервативними, ніж у Німеччині, та включали максимізацію доходів бюджету та мінімізацію витрат з метою організації коштів допоміжного регулювання. Зростання доходів бюджету було досягнуто за рахунок збільшення податкового навантаження, наприклад, шляхом зміни ставки ПДВ з 15% до 17,5% [108].

Незважаючи на політику фіскального коригування, все ще спостерігалось значне падіння ВВП, яке, однак, знову зросло з 2009 та 2010 рр. Ключовою помилкою, є підвищення ставки ПДВ, що, з одного боку, зменшило споживчий попит через загальне подорожчання товарів, що підлягають оподаткуванню цим податком, а з іншого, не призвело до значного поповнення бюджету через скорочення пропозиції відповідних національних виробників.

Спосіб скорочення видатків бюджету та максимізація податкових надходжень разом із споживанням субсидованої фінансової допомоги з боку ЄС, яка була запроваджена в Греції, виявилися помилковими. Основними обмеженнями в суспільстві були:

- введення прогресивного податку на велику нерухомість;
- оподаткування до 90% премій для працівників банку;
- більший контроль за видачею фіскальних надходжень у роздрібній торгівлі та наданням послуг для полегшення боротьби з ухиленням від сплати податків;
- запровадження електронного контролю ринку пального для протидії контрабанді та контролю над незаконним ринком продажу палива, а також корупції уряду.

Також відбулося зменшення загальних витрат на фінансову допомогу в державному секторі на 10%, припинення однієї третини грецьких туристичних бюро за кордоном, на 50% зменшення зарплати державних підприємств та організацій та кількості самих працівників, зняття премій керівникам державних підприємств та організацій, а також зниження понад 10% зарплати,

яку сьогодні виплачують керівникам державних установ [108]. Результатом цієї політики став безпрецедентний спад у країні, який досі не є врегульованим.

Одним із найуспішніших є досвід управління кризовими ситуаціями в Ізраїлі, який включав стимулювання внутрішнього та зовнішнього попиту на вітчизняну продукцію та підтримку вітчизняних виробників за допомогою Міністерства фінансів, вкладаючи ізраїльські державні облігації на суму 1,5 мільярда доларів. Більшість рейтингових агентств США визнали ізраїльську економіку однією з найстабільніших у світі.

Підсумовуючи зарубіжний досвід боротьби з кризою, можна стверджувати, що подальший економічний розвиток повинен забезпечуватися якісно новою політикою. Визнаючи недоліки європейської та американської систем управління економічним розвитком, провідні економісти погоджуються з тим, що таку розробку слід регулювати.

Загалом, стабільність національної економічної системи у відповідь на кризу зумовлена, насамперед, відсутністю факторів кризисних впливів, що виникають у самій економічній системі. Ризик раптового зниження ліквідності іноземних підрядників завжди є, і усунення ефекту цього чинника малоймовірне. Однак забезпечення належної внутрішньої межі платоспроможності шляхом коригування процесів відтворення на національних сегментах товарних ринків є цілком реальним. Для цього антикризові заходи повинні бути невід'ємною частиною стратегії розвитку національної економіки.

Підходи до розробки антикризової політики, використовуваної різними країнами, можна розділити на дві сфери:

- стимулювання поставок шляхом підтримки вітчизняних виробників, надання тимчасових податкових преференцій, лібералізація закону про банкрутство, тощо;

- стимулювання сукупного споживчого попиту шляхом енергійної підтримки різних верств населення, постачальників товарів першої необхідності та послуг, фінансової допомоги сектору інфраструктури економіки.

Другий тип антикризової політики носить підтримуючий характер і не сприяє активізації розвитку реальної економіки.

Більшість рекомендацій щодо вирішення кризових ситуацій є фінансовими стимулами та додатковими інвестиціями, тоді як більш радикальні заходи щодо відновлення системи державного регулювання ринків як базового елемента ринкової економіки не розглядаються. У сучасному світі існує суперечність між суттю ринкової економіки та ставленням до неї. Якщо порівнювати цей конфлікт із класичним конфліктом продуктивних сил та виробничих відносин, стає зрозумілим, що сучасні підходи до управління економічним розвитком спрямовані проти тенденцій економічного розвитку.

Ринкова економіка, навіть з точки зору ліберального підходу, повинна отримати максимальні можливості для саморозвитку, щоб не заважати регуляторним механізмам швидкої ротації коштів для створення та відтворення доданої вартості. У цьому суть ринкової економіки – на ринках товарів та послуг створюються суспільні блага, які швидко знаходять попит на вільному ринку, відбувається обмін доданої вартості на грошові еквіваленти, і суспільний виробничий цикл триває завдяки відтворенню ресурсів та їх реінвестуванню.

У той же час постулати класичної школи економістів базуються на засадах фінансового та інфраструктурного забезпечення ринкової економіки і, відчуваючи в цьому сегменті умови для швидкого відтворення капіталу, вони почали просувати концепцію активного розвитку сектору фінансових послуг. Заходи антикризової політики були розроблені для підтримки типу економіки, який склався в країні, але насправді необхідні фундаментальні зміни.

Результати різноманітних видів антикризової політики в країнах були різними, але найбільший успіх у цьому випадку, за оцінками належить Азії. Світове економічне лідерство остаточно змінює свою полярність внаслідок економічної кризи, і першість тепер належить Китаю. Зважаючи на вплив майбутніх криз, ВВП Китаю, швидше за все, трохи втратить зростання, але щорічне зростання буде продовжуватися, тоді як в Єврозоні економічне зростання може бути близьким до нуля [101].

Антикризова політика в сучасному розумінні та в умовах змінності сучасних викликів суспільно-політичного середовища не повинна бути засобом короткотермінового впливу для пом'якшення негативних сплесків. Раптові зміни в інфраструктурному середовищі економіки на національному та глобальному рівнях відбуваються періодично і є як циклічними, так і хаотичними. Тому підхід до державного регулювання економіки повинен адаптувати ринки товарів, робіт та послуг до максимальної надійності та спроможності, що має забезпечити стабільність системи у разі коротких сплеску раптової кризи, а також із стратегічною перспективою. Надання пріоритету розвитку певних ринків товарів і послуг та створення паритету на користь певних секторів ринку, ключовим інструментом для створення життєздатної та стійкої національної економічної системи.

Закони ринкового саморегулювання, засновані на чинниках попиту та пропозиції, мають істотний вплив на кількісний та якісний розвиток економіки, але ці фактори не завжди здатні реалізувати стратегічні інтереси суспільства та держави, і вони не завжди в змозі підтримати розвиток країни відповідно до її спеціалізації з максимальним впливом на національну економіку.

Вільне переміщення товарів і фінансового капіталу підпорядковане об'єктивним економічним законам, і перерозподіл ресурсів відбувається на користь ринків товарів і послуг, на яких існують найбільш ліберальні умови бізнесу порівняно з іншими, найменша потреба в довгострокових інвестиціях, забезпечується найбільша доступність капіталу та мобільність, а також найвищий дохід за вкладені ресурси. Але напрямок підтримки стратегічних інтересів та ініціатив суспільства не завжди збігається з умовами прибутковості бізнесу, що визначає актуальність регуляторних заходів, які мають на меті сприяти не лише кількісному, а й якісному економічному розвитку [104].

Глобалізація економічних відносин призводить до взаємного впливу між різними національними економіками, тому акценти та дисбаланси у розвитку окремих країн залишаються відносно невидимими до досягнення певної критичної межі, після якої починається розвиток кризи.

Типізація структур національних економік чітко пов'язана із сферами антикризової політики та успішністю її здійснення. Антикризові заходи найкращі лише тоді, коли вони відповідають поточній та встановленій через багаторічну спеціалізацію країни на світових ринках. Досвід розвинених країн щодо розробки та реалізації антикризової інвестиційної політики свідчить про існування певних її видів (табл. 3.2):

Таблиця 3.2

Досвід антикризового управління в низці країн

Країна	Тип антикризової політики	Впроваджені антикризові заходи	Відповідність заходів економічній спеціалізації	Успішність заходів
США	Реструктуризація ринку фінансових послуг, стимулювання внутрішнього споживання та експорту	Був прийнятий «план порятунку» (план Полсона), який передбачав перерозподіл позик на підтримку споживчого попиту	Примусове використання фінансових інструментів регулювання економічної системи, що будувалася за принципом промислової спеціалізації	Коротко- та середньострокові проблеми платоспроможності були вирішені, проблема структурної деформації економічної системи не була виправлена
Китай	Пряме та опосередковане стимулювання попиту та пропозиції, протекціоністська політика	Зниження податкового навантаження, пом'якшення фінансово-кредитних умов, створення загальних поліпшених умов для підприємницької діяльності	Максимально відповідає промислового типу економіки	Вирішення проблем фінансування національних утворень в умовах зниження глобальної ліквідності, набуття вигідних позицій на світових ринках товарів і послуг
Україна	Пряме й опосередковане стимулювання попиту та пропозиції	Використання заходів, головним чином безпосереднього втручання в економічний процес для точкового стимулювання попиту та	Не відповідає промислового типу економік	Криза ліквідності стримувалась

		пропозиції		
Німеччина	Пряме й опосередковане стимулювання попиту та пропозиції	Протекціоністська політика щодо вітчизняних виробників та обмежена адресна допомога.	Відповідно до промислового типу економіки	Зростаючий внутрішній та зовнішній попит, збільшення пропозиції товарів вітчизняними виробниками, створено стабілізаційні фонди для підтримки країн-партнерів

Закінчення табл. 3.2

Країна	Тип антикризової політики	Впроваджені антикризові заходи	Відповідність заходів економічній спеціалізації	Успішність заходів
Польща	Пряме й опосередковане стимулювання попиту та пропозиції	Поєднання заходів цільової допомоги зі стабілізаційного фонду із заходами підтримки промислових виробників	Відповідно до промислового типу економіки	Зниження ліквідності було уникнено, стабільність відновилася
Білорусь	Пряме й опосередковане стимулювання попиту та пропозиції	Зовнішня протекціоністська політика, економіка бюджетних витрат та посилення податкового тиску для залучення додаткових ресурсів до бюджету	Відносно відповідає промислового типу економіки	Поступове подолання кризи неплатоспроможності та посилення економічного зростання

Примітка. Складено автором за даними Ministry of Economy of Ukraine. The experience of the world countries to overcome the global financial crisis. – [Electronic resource] – www.me.gov.ua/file/link/146035/file/krisis_p.doc.

Найкращий досвід подолання наслідків світової фінансової кризи мали країни з розвиненою промисловою основою та внутрішньою політикою стимулювання створення максимальної доданої вартості та підтримки внутрішнього попиту.

Найпотужніші економічні системи, як США, які мають фінансові, соціальні та інші зобов'язання, ведуть складну політику антикризового регулювання з активним використанням інструментів та дій прямого субсидування. Ця модель не підходить для українських умов через відсутність достатнього потенціалу та фінансової стійкості для активного продовження антикризової політики субсидій.

Засоби прямої підтримки певних видів економічної діяльності повинні бути меншою частиною загальної стратегії стимулювання поетапного розвитку з головним акцентом (наприклад, Польща, Білорусь, Китай, Чехія) на підтримці внутрішнього виробництва споживчих товарів та послуг.

Основні види виробничої діяльності завжди відповідальні, оскільки попит на продукцію їх діяльності нееластичний, що дозволяє поновлювати фінансовий капітал з найкращою ефективністю та надійністю. Загальна концепція антикризової політики державних інвестицій, на наш погляд, повинна забезпечувати стимулювання внутрішнього виробництва доданої вартості та стимулювання внутрішнього попиту, а механізми, які допоможуть у його реалізації, можуть бути економічними, організаційними та адміністративними.

Фіскальні інструменти та механізми регулювання є потужним стимулом для розвитку внутрішнього виробництва споживчих товарів та послуг. Активний український фіскальний кодекс передбачає регулярне систематичне зниження податку на прибуток, але для всіх представників великого бізнесу незалежно від соціально-економічного внеску та ролі в забезпеченні інвестиційної діяльності. Оподаткування є потужним економічним стимулом і тому повинно забезпечувати певні сприятливі умови для інвестування та реінвестування прибутку в господарську діяльність, що створює більшу додану вартість [1].

Організаційне забезпечення підвищення інвестиційної діяльності та стимулювання внутрішнього попиту можливо завдяки впровадженню схеми емісійного кредитування Національного банку України на нові промислові проекти, що передбачає реалізацію продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Розроблення теоретико-методологічних основ державного антикризового управління економікою та формування на їх основі застосованої стратегії з певними пропозиціями до регуляторної бази України є важливим завданням, яке відповідає основним напрямам державної політики економічного регулювання, викладеним у стратегічних документах реформування господарського комплексу України, включаючи [65]:

- 1) створення основних передумов для економічного зростання шляхом підтримки низького рівня інфляції, стабілізації державних фінансів та створення стабільної фінансової системи;

2) формування найбільш сприятливого виду бізнесу шляхом зниження державного втручання в економіку, зменшення адміністративних бар'єрів для його розвитку, модернізації податкової системи та посилення міжнародної економічної інтеграції України;

3) оновлення інфраструктури та основних секторів шляхом усунення встановлених структурних проблем в енергетиці, вугіллі, нафті, газі та секторі ЖКГ, а також транспортній інфраструктурі та ринку землі. Перехід від субсидій до самодостатнього виробництва та соціальних послуг;

4) збереження й розвиток людського та соціального капіталу за рахунок підвищення ефективності та стабільності соціального захисту, підвищення якості й доступності освіти та охорони здоров'я;

5) посилення управління шляхом реформування державної служби та виконавчої влади.

Антикризова стратегія України повинна зосереджуватися на довгостроковому та невідкладному впливі та включати такі ключові компоненти:

– реструктуризація економічної системи за принципом взаємодоповнення для ефективної участі у зовнішньоторговельному розподілі праці;

– заміщення імпорту та вихід на зовнішні ринки з продуктами, що мають низьку еластичність попиту;

– експорт товарів та послуг з максимальною доданою вартістю;

– стимулювання попиту на вітчизняну промислову продукцію на внутрішньому ринку;

– участь у зовнішньоекономічній діяльності на принципах спеціалізації з максимізацією національної доданої вартості у кінцевій вартості товарів;

– створення сприятливих умов для залучення фінансового капіталу нерезидентів в реальний сектор економіки.

Таким чином, впровадження основних регуляторних механізмів антикризової політики пропонується здійснити шляхом відповідних змін до законодавчих актів, що стосуються економічного розвитку України, адже без

таких змін здійснення ефективної політики попередження та подолання кризових явищ є неможливим. Системне впровадження комплексу зазначених заходів сприятиме в подальшому досягненню мети збалансованого соціально-економічного розвитку.

Висновки до розділу 3

Отже, в умовах сучасних глобалізаційних процесів всі країни так чи інакше пов'язані між собою і відчують взаємний вплив від економічних спадів, що відбуваються в певні проміжки часу в різних частинах світу. Насправді економічні спади є невід'ємною частиною будь-яких соціально-економічних систем і вони є необхідними для переосмислення подальших стратегій росту і розвитку.

Проте наслідки економічних спадів і криз нерідко бувають надзвичайно руйнівними, тож основним завданням антикризової політики держав є передбачення і керування кризовими процесами.

Для цього проводяться різноманітні заходи і надзвичайно важливим є забезпечення їхньої прозорості, адже це дозволяє сформувати довіру до країни і викликати позитивні очікування.

Серед розвинених країн світу пріоритетними напрямками антикризового регулювання є посилення бюджетної дисципліни, впровадження різноманітних програм підвищення конкурентоспроможності підприємницького сектору, регулювання ставок на кредити та депозити, збереження сталого рівня інфляції.

Щодо України, то можна сказати, що наша країна має значний брак фінансових ресурсів, що впливає на здійснення різних видів економічної діяльності. На даний час відбувається трансформаційний процес економічної системи, що в перспективі має допомогти вивести країну зі стану постійної кризи та дисбалансу.

У країнах з розвинутою економікою антикризове державне управління проявляється шляхом вдосконалення законодавства у різних галузях, зокрема в сфері зайнятості та посилення втручання держави в економіку.

Насправді світовий досвід містить потенційно результативні стратегії антикризового управління, однак жодну з них неможливо використати у чистому вигляді при здійсненні антикризової політики в Україні. Причина полягає у суттєвих розбіжностях фінансово-кредитних механізмів та особливостях накопиченого індивідуального досвіду країн.

Антикризова стратегія України повинна зосереджуватися на довгостроковому та невідкладному впливі та включати такі ключові компоненти: реструктуризація економічної системи за принципом взаємодоповнення для ефективної участі у зовнішньоторговельному розподілі праці; заміщення імпорту та вихід на зовнішні ринки з продуктами, що мають низьку еластичність попиту; експорт товарів та послуг з максимальною доданою вартістю; стимулювання попиту на вітчизняну промислову продукцію на внутрішньому ринку; участь у зовнішньоекономічній діяльності на принципах спеціалізації з максимізацією національної доданої вартості у кінцевій вартості товарів; створення сприятливих умов для залучення фінансового капіталу нерезидентів в реальний сектор економіки. Системне впровадження комплексу зазначених заходів сприятиме в подальшому досягненню мети збалансованого соціально-економічного розвитку.

ВИСНОВКИ

Таким чином, основними характеристиками розвитку сучасної економіки є наявність певних фундаментальних проблем. Економіки розвинених країн світу мають здебільшого постіндустріальну структуру, у якій переважає сфера послуг. Основною складовою сфери послуг є фінансовий сектор, що постійно розширюється в умовах глобалізації і, завдяки відхиленню від реального сектора економіки, є фактором, пов'язаним із виникненням криз. Зокрема саме поглиблення розриву між фінансовим та реальним секторами економіки стало причиною останньої світової фінансово-економічної кризи.

Також до фундаментальних проблем відносять неконтрольоване зростання грошової маси, за якої формується величезний спекулятивний капітал, що має вплив на дестабілізацію ринкових відносин, підвищення цін на ринкові активи та накопичення кризових явищ.

Криза – одна з чотирьох фаз циклічного розвитку економічної системи і є найбільш значущою фазою економічного циклу, без якого не було б можливим існування циклу взагалі. Це своєрідний механізм вимушеної адаптації до обсягів суспільного виробництва та платоспроможного попиту економічних агентів, що характеризуються глибоким шоком для соціально-економічного життя суспільства.

Зміни в соціально-економічному розвитку можуть носити довгостроковий чи короткостроковий характер, що містить в собі наслідки як оборотні, так незворотні.

Фінансова криза проявляється в трансформації структури глобальної економічної системи, що може навіть привести до появи нової соціально-економічної системи суспільства.

Фінансові кризи знищують слабкі і найменш ефективно організовані підприємства, що усуває неефективні методи виробництва і форми організації і створює основу для більш сучасних методів і форм виробництва.

Хоча кризи – це негативні, часто несподівані і глибокі зміни в соціальному і економічному житті суспільства, в той же час вони спонукають країни до нового етапу і витка розвитку.

Фінансові кризи можуть не тільки зруйнувати економіку, але і виявити проблеми, вирішення яких може дати прискорення економічного зростання в майбутньому.

Антикризове стратегічне управління спрямоване на виявлення ознак кризи та створення необхідних передумов для їх своєчасного запобігання, послаблення і подолання.

Вихід із проблемного стану, пов'язаного з кризою, слід розглядати в контексті досягнення сильного, стійкого і збалансованого зростання. Для досягнення цієї мети необхідним є розроблення стратегії вирішення проблем, пов'язаних зі стійкістю національного бюджету, нормалізація грошово-кредитної політики, реалізація антикризових монетарних заходів, а також підтримка фінансового сектору.

Сучасні антикризові стратегії мають загальні риси:

- інтеграція – кризи покращують обізнаність про зв'язки між різними секторами економіки, і, отже, загальна стратегія повинна повною мірою це враховувати;

- гнучкість – передбачає низку спільних рішень і компромісів між країнами;

- ринкова основа – стратегія повинна спиратися, наскільки це можливо, на ринкові стимули. У більш загальному плані вона повинна бути спрямована на відновлення ролі ринкових сил;

- чітка комунікація – основні принципи та плани виходу з кризи повинні бути встановлені заздалегідь, а також чітко і послідовно повідомлятися директивними органами з метою зменшення невизначеності і підвищення прозорості дій урядів.

У структурі класифікацій виокремлюють базові стратегії виходу з кризи та базові стратегії запобігання прояву криз і кризових явищ.

До основних сфер застосування антикризової політики урядів країн відносять грошово-кредитну політику, підтримку реального сектора економіки, банківської системи та населення і бюджетно-податкову політику. Кожна країна має свій набір антикризових інструментів і механізми їх застосування, що поділяються за масштабами, пріоритетами, спрямованістю та ранжуванням.

Антикризові заходи породжують інновації, а також призводять до нових досягнень науки і техніки, стандартних методів управління. Щоб пом'якшити негативні наслідки криз і зберегти позитивну динаміку, антикризові заходи повинні включати в себе як довгострокові, так і короткострокові стратегічні цілі. Антикризові заходи повинні прийматися як на державному, так і на регіональному рівнях, а також на великих підприємствах.

Для боротьби з кризами країни Європейського Союзу акцентують увагу передусім на вдосконаленні банківської системи, податкового законодавства, контролі рівня інфляції та формуванню резервних фондів. Для Єврозони характерне швидке реагування і впровадження відповідних заходів.

У США антикризове державне управління проявляється у покращенні законодавства у сфері зайнятості, розробці регіональних структурних програм, регулюванні банківської сфери та контролі за нормами обов'язкових резервів.

До заходів антикризового спрямування, що є актуальними для України, можна віднести: заходи фінансової стабілізації (валютне регулювання, контроль платіжного балансу та підтримка банківської сфери), заходи макроекономічного регулювання (захист національних виробників, підтримка внутрішнього сектору), а також заходи соціальної політики (соціальний захист населення і зменшення рівня безробіття).

Стратегічні напрями довгострокового розвитку України на законодавчому рівні визначає Стратегія сталого розвитку України. Стратегія встановлює цілісну систему стратегічних та операційних цілей переходу до інтегрованого економічного, соціального та екологічного розвитку країни. Безперечно важливим пунктом у цьому документі є забезпечення досягнення тривалого збалансованого економічного зростання.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Постанова Кабінету Міністрів України від 24 липня 2003 р. № 1156 “Про затвердження Стратегії розвитку системи державного фінансового контролю, що здійснюється органами виконавчої влади”. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

2. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 листопада 2003 р. № 729-р “Про основні напрями та організацію наукових досліджень з питань, пов'язаних із забезпеченням проведення державної фінансової політики та удосконаленням бюджетного процесу в 2005-2007 роках”. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

3. Указ Президента України від 30 квітня 1999 р. № 460/99 “Про впровадження системи стратегічного планування і прогнозування”. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

4. Указ Президента України Про Стратегію сталого розвитку «Україна» – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

5. Адигамова Ф.Ф. Налоговая политика и пути выхода из кризиса / Адигамова Ф.Ф., Анищенко А.В., Болдинова Е. С. и др.; под научным руководством В.Б. Исакова, Д.Г.Черника, И.И. Кучерова. – М., 2009. – 320 с. – С. 233 – 234.

6. Андрущак Є. М. Використання інструментарію грошово-кредитного регулювання для стимулювання зростання економіки / Є. М. Андрущак, О. О. Перепьолкіна // Збірник наукових праць: Фінансова система України. – 2008. – № 10. – С. 4-12.

7. Антонюк Н. Зарубіжний досвід антикризового управління національною економікою для України// Н. Антонюк – Економічні науки – 2018. – № 8.

8. Арутюнян В. Мировой финансово-экономический кризис: причины, антикризисные мероприятия и уроки, Ер., Изд-во «Гитутюн» НАН РА, 2009. – С. 36.

9. Баранов В. А. Антикризисное управление. – М.: ИД ФБКПРЕСС, 2009. – 520 с.
10. Белай С. В. Державні механізми протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру: теорія, методологія, практика: монографія / С. В. Белай. – Х.: Вид-во НАНГУ, 2015. – 349 с.
11. Бобылева А. З. Антикризисное управление: механизмы государства, технологии бизнеса в 2 ч. Часть 2: учебник и практикум для академического бакалавриата / А. З. Бобылева. – М.: Издательство Юрайт, 2019. – 279 с.
12. Блинда Ю.О., Блинда Н.О. Основні напрями та механізми антикризового управління. Функціонування економічних систем в умовах постіндустріального розвитку: Всеукраїнська науково-практична інтернет конференція, Харків, Україна, 22-25 жовтня 2015 р. – С. 40.
13. Богомолов О.Т. Мировая экономика в век глобализации: учебник / О.Т. Богомолов. М.: Экономика, 2007. – 364 с.
14. Боннер У. Судный день американских финансов. Мягкая депрессия XXI в. / У. Боннер, Э. Уиггин; [пер. с англ. Б.С. Пинскер; науч. Ред. Ю.В. Кузнецов]. – Челябинск: Социум, 2008. – 402.
15. Головін Р.Г. Особливості реалізації заходів державного антикризового управління в провідних країнах світу / Головін Р.Г. // Державне управління: теорія та практика: електрон. наук. фах. вид. – 2013. – №1.
16. Денисенко М. П. Глобальна велика депресія – криза неоліберальної системи господарювання / М. П. Денисенко // Економіка та держава. – 2009. – № 1. – С. 6–8.
17. Дишлева А. М. Бюджетна політика в умовах циклічного розвитку економіки / А. М. Дишлева // Наукові праці НДФІ. – 2010. – № 3 (52). – С. 59-67.
18. Дишлева А. М. Механізм реалізації антикризової економічної стратегії держави у контексті бюджетно-податкової політики / Ефективна економіка, 2011. – № 6. – С.50 – 52.

19. Доклад Стиглица о реформе международной валютно-финансовой системы. Уроки глобального кризиса. Ред. Прозоров Ю.К.: «Международные отношения», М., 2012. – с. 72.

20. Запатріна І.В. Бюджетне регулювання економічного зростання: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. д-ра екон. наук. 08.00.08 / І.В. Запатріна. – К., НДФІ, 2008. – 32 с.

21. Кардашов В.В. Финансовый кризис в мире: причины, следствия и потерпевшие // Банковский ритейл, 2010. – № 1. – С. 59.

22. Мельниченко О.А. Антикризова політика держави: сутність та складові / О. А. Мельниченко // Становлення сучасного українського суспільства: політичні, управлінські, економічні та правові аспекти: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф., 27 берез. 2015 р.: у 2 ч. Ч. 1. – К.: Вид-во КНУКіМ, 2015. – С. 317–320.

23. Мельниченко О. А. Управління структурними зрушеннями: підручник / О. А. Мельниченко. – Х.: Оберіг, 2013. – 300 с.

24. Міждисциплінарний словник з менеджменту: навч. посіб. / [Д. М. Черваньов, О. І. Жилінська, М. В. Петровський та ін.] ; за ред. Д. М. Черваньова, О. І. Жилінської. – К.: Нічлава, 2011. – 624 с.

25. Модерний С.В, Каліщенко Л.О., Устинко О.А.. Короткий курс економічної теорії: Навчальний посібник. – Тернопіль: Економічна думка, 2000. – 324 с.

26. Мозговий О. Глобальна фінансова криза: теорія і практика подолання наслідків фінансових потрясінь [Текст] / О. Мозговий, Н. Стукало // Ринок цінних паперів України. – 2008. – № 11 – 12.

27. Носова С.С. Экономическая теория: учебник / С.С. Носова. – М.: КНОРУС, 2007. – 800 с.

28. Олефір В. К. Економічні кризи і цикли: історія і сучасність / В. К. Олефір // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 10. – С. 23-35.

29. Орловська Ю.В. Світові економічні кризи: причини виникнення, наслідки та шляхи подолання./ Науковий вісник національного лісотехнічного

університету України: збірник наук.-техн. праць. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2015. – Вип. 25.2. С. 20-26.

30. Рамазанов С.К. Технології антикризового управління: монографія / С. К. Рамазанов, О. П. Степаненко, Л. А. Тимашова. – Луганськ: Східноукр. нац. унт ім. В. Даля, 2010. – 192 с.

31. Саргсян К. Проблемы разработки современных направлений антикризисной политики // Формирование евразийского экономического союза: финансово-правовой аспект: сб. ст. Всерос. науч.-практ. конф. (Екатеринбург, 6-7 октября 2015 г.) / отв. за вып.: М. С. Марамыгин, В. П. Иваницкий, Н. А. Истомина. – Екатеринбург: Изд-во УрГЭУ, 2015, с. 118 – С. 56.

32. Сидорович А.В. Світова економічна криза і новий економічний курс// Суспільство. Держава. Політика. – 2013. – № 2. – С. 7-22.

33. Ступин И. Подорванное процветание // Эксперт, №29, 21 – 27 сентября 2008. – С. 15-18.

34. Ткаченко О.В., Кириллова Г.Ю. Проблема економічних циклів та криз у контексті сучасної політичної економії // Формування ринкової економіки: Зб. наук праць. – Спец. вип.: Методологічні проблеми сучасної політичної економії. – К.: КНЕУ, 2011. – С. 315-323.

35. Файншмидт Е.А. Антикризисное управление: учебный курс / Е.А. Файншмидт. – М., 2012. – С. 15.

36. Фінанси / За ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – К.: Знання, 2008. – 611 с.

37. Фоміна М. В. Сучасний економічний розвиток: проблеми та перспективи / М. В.Фоміна, В. В. Приходько // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2012. – № 1 (5). Т. 1 – С. 435-436.

38. Фурдичко Л.Є. Вплив фінансової кризи на економіку держави як потенційної загрози стратегічного рівня / Л. Є. Фурдичко // Економіка та держава. – 2013. – № 3. – С. 5155.

39. Цисарь И.Ф. Моделирование циклов и кризисов / И. Ф. Цисарь // Финансы и кредит. – 2007. – № 20. – С. 87-89.

40. Чугунов І.Я. Державне фінансове регулювання економічних перетворень / за заг. ред. А.А. Мазаракі. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. – 376 с.
41. Чугунов І.Я. Бюджетні відносини в системі соціально-економічного розвитку країни / І.Я. Чугунов // Казна України. – 2014. – № 6. – С. 2528.
42. Шапуров О. О. Формування концепції антикризового управління на основі взаємодії системи латентних процесів та системи діагностики явних загроз / О. О.
43. Шапуров // Інвестицій: практика та досвід. – 2013. – № 23. – С. 3540.
44. Attali, Zh., *The Global Economic Crises... What's next?*, St.P.:Piter, 2009, p. 168 (176 p.).
45. Gros D., Mayer T., Ubide A. (2006): *A World Out of Balance?*, Special Report of the CEPS Macroeconomic Policy Group, Centre for European Policy Studies, Brussels.
46. Lysyuk W.M. *Reproduction function of commodity markets. Monography.* IPREEI NASU. Odessa, 2011. – 225 p.
47. Mau V. *The Economic Policy of 2007: Success and Risks*”, *Voprosy Ekonomiki*, N 2, 2008, p. 10 (pp.4-23)
48. Nabizade Behnamiri, Mohammad Hossein. *The Role of strategic Management In Crisis Management*; *Crisis Management Journal*, 2012, No.15-16, pp. 7-40.
49. Rezvani H. *Intermixture of Crisis Management in Guidelines of organization*, *Tadbir Journal*, 2007, No. 177, p.23.
50. Toffler R., Tishaw H., 1977. *Going, going, gone – four factors which predict.* *Accountancy*. March. P. 50-54.
51. *World Economic Outlook Database / International Monetary Fund.* – International Monetary Fund Press, 2015. – 791 p.
52. <http://www.ukrstat.gov.ua> – Державний комітет статистики України.
53. <http://ec.europa.eu/eurostat> – Комітет статистики Європи.
54. <http://www.worldbank.org/> – офіційний сайт Світового Банку.

55. <http://www.bank.gov.ua> – Офіційний сайт Національного банку України.

56. <http://www.kmu.gov.ua> – Офіційний сайт Кабінету Міністрів України.

57. <http://www.ukrdzi.com.ua> – Український дослідницький, інформаційний та експертний центр в галузі міжнародної торгівлі Держзовнішінформ ДЗІ (DZI).

58. <http://www.aub.com.ua> – Офіційний Інтернет-сайт Асоціації банків України.

59. https://ec.europa.eu/info/economic-and-financial-affairs-website-notice-users_en – European Commission Economic and financial affairs.

60. <https://www.bundesbank.de/de> – Deutsche Bundesbank Eurosystem.

61. https://www.destatis.de/EN/Home/_node.html – Statistisches Bundesamt (Destatis).

62. <https://www.stats.gov.cn/english> – National Bureau of Statistics of China.

63. <https://www.gold.org> – World Gold Council.

64. Бардовский В.П., Рудакова О.В., Самородова Е.М. Современная экономическая теория. 2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://modern-econ.ru/makro/problemy/cikl/vidy>.

65. Відновлення України – план дій. Урядовий портал. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/document/247648260/plan_ua.pdf.

66. Группа по надзору Конгресса США. Специальный доклад по вопросам реформы регулирования. Модернизация американской системы финансового регулирования: рекомендации по улучшению надзора, защиты потребителей и обеспечения стабильности, Вашингтон, округ Колумбия, январь 2009. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cop.senate.gov./reports/library/report-012909-cop.cfm>.

67. Дані міжнародної ділової газети “Financial Times”. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ft.com/home/europe>.

68. Звіт Європейської Комісії. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/internal_market/economic_analysis/docs/financial_integration_reports/20120426-efsi_en.pdf.

69. Касьянова, А.О. 2015. Огляд стадій життєвого циклу кризи на підприємстві у вітчизняній та зарубіжній літературі. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.sworld.com.ua/simpoz4/19.pdf>.

70. Міністерство економіки України. Досвід країн світу щодо подолання світової фінансової кризи. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.me.gov.ua/file/link/146035/file/krisis_p.doc.

71. American Recovery and Reinvestment Act of 2009. – [Electronic resource]. – Access: <https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PLAW-111publ5/pdf/PLAW-111publ5.pdf>.

72. Benefits and costs of liquidity regulation. ECB Working Paper Series No 2169 / July 2018.– Access: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecb.wp2169.en.pdf>.

73. Investopedia. Financial Crisis – 2019. – [Electronic resource]. – Access: <https://www.investopedia.com/terms/f/financial-crisis.asp>.

74. Brockbank W. So we are at the table! Now what Human Resource Competence Study W. Brockbank, A. Sioli, D. Ulrich. [Electronic resource]. – Access: http://webuser.bus.umich.edu/Programs/hrcsres_NowWhat.htm.

75. Chandy, L., Gertz, G. & Linn, J. (2009): Tracking the Global Financial Crisis: An Analysis of the IMF's World Economic Outlook, Brookings Institution, Wolfensohn Center for Development, May. – [Electronic resource]. – Access: http://www.brookings.edu/~media/Files/rc/reports/2009/05_financial_crisis_linn/05_financial_crisis_linn.pdf.

76. Corporate finance institute/ Finance collapse. – [Electronic resource]. – Access: <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/economics/economic-collapse/>.

77. Dangers for the world economy. Hamburg commercial bank. – [Electronic resource]. – Access: <https://www.hcob-bank.de/en/economics/makro-und-kapitalmarktresearch/editorial-page-imf/>.

78. Data of the National Bureau of Statistics of China. [Electronic resource] – Access: www.stats.gov.cn/english/.

79. Deutsche Bundesbank. Bundesbank-Prognose: Deutsche Wirtschaft überwindet Schwächephase. – Access: <https://www.bundesbank.de/de/aufgaben/themen/bundesbank-prognose-deutsche-wirtschaft-ueberwindet-schwaechephase-818698>.

80. EUROPE 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth – Access: <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>.

81. European Commission Economic and financial affairs. Commission adopts European Economic Recovery Plan. – [Electronic resource]. – Access: https://ec.europa.eu/economy_finance/articles/eu_economic_situation/article13502_en.htm.

82. European Stability and Growth Pact. [Electronic resource]. – Access: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/stability-and-growth-pact_en.

83. Exports of goods and services (constant 2005 US USA). [Electronic resource]. – Access: <http://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFKD>.

84. Insee. French exports, French imports, CIF-FOB balance, FOB-FOB balance, price and volume indices – [Electronic resource]. – Access: <https://www.insee.fr/en/statistiques/series/102877820>.

85. Insee. Monthly consumer confidence survey – December 2019. – [Electronic resource]. – Access: <https://www.insee.fr/en/statistiques/4279893>.

86. Insee. National key indicators. – [Electronic resource]. – Access: <https://www.insee.fr/en/statistiques/2405582>.

87. Insee. Quarterly national accounts – detailed figures – third quarter 2019 – [Electronic resource]. – Access: <https://www.insee.fr/en/statistiques/4259558>

88. Encyclopedia Britannica. Economic impact of Great Depression – [Electronic resource]. – Access: <https://www.britannica.com/event/Great-Depression/Economic-impact>.

89. Encyclopedia Britannica. Great Depression – [Electronic resource]. – Access: <https://www.britannica.com/event/Great-Depression>.

90. Encyclopedia Britannica. Political movements and social change – [Electronic resource]. – Access: <https://www.britannica.com/event/Great-Depression/Political-movements-and-social-change>.

91. Encyclopedia Britannica. Sources of recovery. – [Electronic resource]. – Access: <https://www.britannica.com/event/Great-Depression/Sources-of-recovery>.

92. Federal Deposit Insurance Corporation. A Brief History of Deposit Insurance in the United States/ Deposit Insurance Provisions of the Banking Act of 1933. – [Electronic resource]. – Access: <https://www.fdic.gov/bank/historical/brief/brhist.pdf>.

93. Federal Deposit Insurance Corporation. A Brief History of Deposit Insurance in the United States/ Deposit Insurance and Banking Developments in 1934. – [Electronic resource]. – Access: <https://www.fdic.gov/bank/historical/brief/brhist.pdf>.

94. Global economic prospects. June 2019. – [Electronic resource]. – Access: <http://pubdocs.worldbank.org/en/308981560187921635/211398ch01.pdf>

95. Global Financial Stability Reports. – [Electronic resource]. – Access: <https://www.imf.org/en/publications/gfsr>.

96. Global Prospects and Policies. World Economic Outlook, October 2019 Global Manufacturing Downturn, Rising Trade Barriers. – [Electronic resource]. – Access: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2019/10/01/world-economic-outlook-october-2019Chapter%201>.

97. Lehman Brothers Holdings Inc. in the U.S. [Electronic resource]. – Access: <http://web.archive.org/web/20191218092201/http://www.lehman.com/>.

98. National archives. Into the Woods: The First Year of the Civilian Conservation Corps – Access: <https://www.archives.gov/publications/prologue/2006/fall/ccc.html>.

99. Pew Research Center/ EUROPEAN UNITY ON THE ROCKS – [Electronic resource]. – Access: <https://www.pewresearch.org/global/2012/05/29/chapter-2-views-of-european-unity/>.

100. Reigniting Growth in Emerging Market and Low-Income Economies. World Economic Outlook, October 2019 Global Manufacturing Downturn, Rising Trade Barriers. Access: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2019/10/01/world-economic-outlook-october-2019Chapter%201>.

101. Remarks by the President and Ben Bernanke at the nomination of Ben Bernanke for Chairman of the Federal Reserve – [Electronic resource]. – Access: http://www.whitehouse.gov/the_press_office/Remarks-By-The-President-and-Ben-Bernanke-atthe-Nomination-of-Ben-Bernanke-For-Chairman-Of-the-Federal-Reserve.

102. Riley, J. Crisis Management – Planning & Action. – [Electronic resource]. Access: <https://www.tutor2u.net/business/strategy/crisis-management-planning-andaction.html>.

103. Shifting Gears Tackling Challenges on the Road to Fiscal Adjustment // FISCAL MONITOR. – International Monetary Fund. – April 2011. – [Electronic resource]. – Access: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fm/2011/01/fmindex.htm>.

104. Soros G. The New Paradigm for Financial Markets: The Credit Crisis of 2008 and What It Means. – [Electronic resource]. – Access: <http://www.goodreads.com/book/show/3191235the-new-paradigm-for-financial-markets>.

105. Still Sluggish Global Growth. World Economic Outlook, July 2019. – Access: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2019/07/18/WEOupdateJuly2019>.

106. Strack B. Frühwarnsystem: Wie Sie Ihr Unternehmen vor der Krise schützen.

Zugang. Access: <https://www.experto.de/unternehmen/%20unternehmensstrategie/fruehwarnsystemwie-sie-ihr-unternehmen-vor-der-krise-schuetzen.html>.

107. Subnational Regional Disparities and Adjustment in Advanced Economies. World Economic Outlook, October 2019 Global Manufacturing Downturn, Rising Trade Barriers. Access: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2019/10/01/world-economic-outlook-october-2019Chapter%201>.

108. Tax on financial transactions got «nearly enough» support among the EU countries. – [Electronic resource]. – Access: <http://www.rbc.ua/rus/newsline/show/nalog-na-finansovye-tranzaktsiipoluchil-pochti-dostatochnuyu-02102012220000>.

109. The Collapse of Lehman Brothers: A Case Study. – [Electronic resource]. – Access: <https://www.investopedia.com/articles/economics/09/lehman-brothers-collapse.asp>

110. The global debt clock. Interactive overview of government debt across the planet. Access: https://www.economist.com/content/global_debt_clock.

111. World Economic Outlook Update, July 2019: Still Sluggish Global Growth. Access: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2019/07/18/WEOupdateJuly2019>.